

**ПАЖУҲИШГОҲИ РУШДИ МАОРИФ БА НОМИ АБДУРАҲМОНИ
ҶОМИИ АКАДЕМИЯИ ТАҲСИЛОТИ ТОҶИКИСТОН**

ВБД 9: 681.3 + 373

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТКБ: 63.3 (2 тоҷик) +73 +74.2

П-21

ПАЛАВОНОВ АМОНШО МУМИНОВИЧ

**БАЛАНДБАРДОРИИ САМАРАНОКИИ ТАЪЛИМИ ФАНИИ
ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОҶИК ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ
МИЁНАИ УМУМӢ ДАР АСОСИ ТЕХНОЛОГИЯҲОИ МУОСИРИ
ИННОВАТСИОНӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯйи ихтисоси 13.00.02 – Назария ва методикаи таълиму тарбия
(13.00.02.05 – Назария ва методикаи фанҳои ҷамъиятӣ (таҳсилоти
миёнаи умумӣ))**

**Рохбари илмӣ: Иматзода Лутфия Махмадулло –
доктори илмҳои педагогӣ, дотсент, мудири шуъбаи
педагогика, психология ва методикаи таълими
Пажуҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони
Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон**

ДУШАНБЕ – 2024

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА.....	3-15
БОБИ I. МЕТОДИКАИ ИСТИФОДАБАРИИ ТЕХНОЛОГИЯИ	
ИННОВАТСИОНӢ ҲАМЧУН ВОСИТАИ АСОСИИ	
БАЛАНДБАРДОРИИ САМАРАНОКИИ ТАЪЛИМИ ФАНИИ	
ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОҶИК.....	16-67
1.1. Масъалаи истифодабарии технологияи инноватсионӣ дар	
баландбардории самаранокии таълим дар адабиётҳои педагогӣ – равонӣ	
ва методӣ.....	16-32
1.2. Хусусиятҳои истифодабарии технологияи инноватсионӣ дар муассисаҳои	
таҳсилоти миёнаи умумӣ тибқи талаботи замони муосир	32-52
1.3. Моҳияти педагогии истифодабарии технологияи инноватсионии таълим	
дар методикаи таълими фанни таърихи халқи тоҷик.....	53-65
Хулосаи боби I.....	65-67
БОБИ II. ҚОРҲОИ ТАҶРИБАВӢ – ОЗМОИШӢ ОИД БА	
ИСТИФОДАБАРИИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР	
БАЛАНДБАРДОРИИ САМАРАНОКИИ ТАЪЛИМИ ФАНИИ	
ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОҶИК	68-153
2.1. Шароитҳои педагогии истифодабарии технологияи инноватсионии	
таълим дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик	68-83
2.2. Шакли намудҳои истифодабарии технологияи инноватсионии таълим дар	
баландбардории самаранокии таълими фанни таърихи халқи тоҷик.....	83-126
2.3. Натиҷаи қорҳои таҷрибаӣ озмоишӣ.....	126-151
Хулосаи боби II.....	151-153
ХУЛОСАИ УМУМӢ ВА ТАВСИЯҲО.....	154-159
РӢҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА.....	160-178

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Имрӯз тамоми соҳаҳои ҷомеаи мутамаддин, хусусан соҳаи маорифро бе корбурди технологияҳои инноватсионӣ тасаввур намудан ғайриимкон аст. Бо мурури замон ҷойгоҳи технологияҳои муосир дар зиндагии мо беш аз пеш назаррастар мегардад. Мавқеи онҳо барои ба вучуд овардан ва интиқоли донишҳои гуногуни илмӣ ва амалӣ дар фаъолияти ҳаррӯзаи омӯзгорони муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ ниҳоят бузург мебошад. Бинобар ин, низоми таҳсилот масъулияти омӯзгорро дар расондан ва интиқоли донишҳо ба насли наврас дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ дучанд зиёд менамояд. Дарси ҳозиразамонро бе истифодаи технологияҳои навини педагогӣ гузаронидан номумкин аст, чунки онҳо муҳтавои дарсро баланд мебаранд ва шавқу рағбати хонандагонро ба дарс зиёд мекунанд. Омӯзгор бояд доимо дар ҷустуҷӯи роҳу усулҳои нави таълимӣ бошад ва дарси худро вобаста ба комёбиҳои илми педагогика ва методикаи таълим ташкил намояд.

Чуноне ки аз мушоҳидаҳо бармеояд, Ҳукумати кишвар ба соҳаи маориф ва пешравии он сол то сол таваҷҷуҳи зиёдтар зоҳир карда истодааст. Танҳо бо насли босавод ва рушдёфта мо метавонем тараққиёти босуботи Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъмин кунем ва онро ба як давлати аз ҷиҳати ақлонӣ ва илмӣ пешрафта табдил диҳем.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оид ба масъалаи мазкур чунин андеша баён намудаанд: «Сармояи инсонӣ ҳамчун нишондиҳандаи тавоно ба рушди инноватсияҳо ва технологияҳои нав мусоидат мекунад ва аз ин рӯ, ҷавононро ба аз худ кардани илм, татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ ташвиқ кардан зарур аст, ҷорӣ намудани технологияҳои муосир дар истеҳсолот ва омӯзиши масъалаҳои рақамии иқтисодиётро ба роҳ мондан лозим аст. Мо бояд нишондиҳандаҳои кафолати сифатро дар тамоми зинаҳои таҳсилот ба стандартҳои ҷаҳонӣ наздик кунем, дараҷаи

рушди иқтисоди миллиро беҳтар гардонем ва сатҳи азхудкунии технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботиро баланд бардорем» [98, с. 22].

Ин гуфтаҳои Пешвои миллат дар назди кормандони Вазорати маориф ва илми ҷумҳурӣ, хусусан омӯзгорон, вазифаҳои ниҳоят муҳим, пеш аз ҳама, самаранок гардонидани сифати таълим, наздик ва ворид шудан ба низоми ҷаҳонии таҳсилот, омода намудани мутахассисони ҷавобгӯи бозори меҳнат, инчунин ба шароити ҳозиразамон мутобиқ гардонидани мазмуну мундариҷаи таълимро мегузорад.

Дар ҷомеаи муосир хусусан дар соҳаи педагогика торафт дигаргуниҳои нав ба нав, ки ба таълим обу ранги нави илмӣ медиҳанд, ба вучуд омада истодаанд. Омӯзгори фанни таърих низ аз ин пешравиҳо бояд дар канор набошад ва кӯшиш намояд, то ки дарси худ ва умуман мақому манзалати илми таърихро боло бардорад. Бисёриҳо ба фанни таърих на он қадар таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд ва аҳаммияти илмии онро нодида мегиранд, ки ин мутлақо нодуруст мебошад.

Мушкилот аз он сабаб ба миён меояд, ки шумораи фанҳои дар барномаи таълимии мактабҳо омӯхташуда зиёд шуда, вақт барои омӯзиши баъзе фанҳо кам мешавад. Таърихи халқи тоҷик низ ба ин гурӯҳи фанҳо дохил мешавад. Дар марҳалаи ҳозираи тараққиёти маориф зарурияти нав кардани усул, восита ва шаклҳои ташкили таълим ба миён омадааст. Ин бо таҳия ва татбиқи технологияҳои нави педагогӣ дар раванди таълим робитаи зич дорад. Ҳолати ба амал омада барои таҳқиқоти нави назариявӣ ва амалии соҳаи методикаи таълими фанни таърихи халқи тоҷик замина ба вучуд оварда, ҷустуҷӯи роҳ ва усулҳои муосирро дар ташкили пешрафти ин фанни таълимӣ талаб мекунад.

Таърих дар баробари фанҳои дигар ба хонандагон донишҳои нав медиҳад ва дар онҳо ғояҳои меҳанпарастӣ ва инсондӯстиро ташаккул медиҳад. Барои дар амал татбиқ намудани ин гуфтаҳо омӯзгори муосири фанни таърих танҳо бо истифода аз усулҳои анъанавии таълим комёб шуда наметавонад. Дар фаъолияти худ истифода бурдани технологияҳои навини

инноватсионӣ ҳамчун интиқолдиҳандаи донишҳо ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам аз ҷиҳати амалӣ омӯзгорро муваффақ мегардонад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Мушкилоти самаранокии таълим ба воситаи технологияи инноватсионӣ дар самти боз ҳам баланд бардоштани фаъолияти хонандагон дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ то андозае мавриди пажӯҳишҳои олимону мутахассисон қарор гирифтааст.

Татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таълим ҳанӯз дар солҳои 60 - уми қарни XX аз тарафи ҷомеашиносони хориҷӣ П. Гиддес, Р. Инглхарт, Ч. Миллс ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор гирифта буд.

Дар замони ҳозира мушкилоти мазкур таҳлили амиқи худро тақозо менамояд. Истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ навгонию умумист, вале омилҳои самаранокии ҷамъиятии он барои рушди маориф як хел нест. Масъалаи мазкур дар асарҳои ҷомеашиносони Россия Г. Е. Зборовский, Д. Л. Константиновский, Ф. Р. Филиппов ва Ю. С. Борсов махсус қайд шудааст.

Доир ба асосҳои методологӣ ва роҳи усулҳои гуногуни истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ олимони ба монанди А. А. Кирсанов [53], А. В. Хуторской [156,157,158,159,160], П. Волков [14], В. В. Шоган [176], В. В. Тороп [148], В. И. Загвязинский, В. Б. Румянцев [127], В. В. Давидов, В. В. Рубтсов, В. М. Блинов, Г. А. Козлова [59], Ж. С. Хайдаров [104], И. Я. Лернер [77,78,79,80], М. Т. Студеникин [132,143], Н. В. Кузмина, Н. Шевченко [174], Р. С. Рафикова [124], С. А. Титоренко, С. П. Седых [130], С. Н. Конева [62], Т. С. Панина [100], Х. Э. Тангиров [145,146] ва дигарон таҳқиқот бурдаанд.

Масъалаҳои мухталифи раванӣ ва педагогӣ дар самти истифодаи технологияи муосири инноватсионӣ дар фаъолияти олимони: Б. Саймон, Б. С. Гершунский, В. И. Турченко, В. Н. Шубкин, В. Т. Лисовский, Ж. Аллак, Ж. Т. Тошенко, М. Н. Руткевич, Н. Смелзер, Р. Акофф, Э. Дюркгейм, Э. Д. Днепров ва Ю. С. Колесников таҳқиқ шудаанд.

Имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мушкилоти назария ва амалияи истифодаи технологияи инноватсионӣ дар раванди таълим дар таҳқиқоти М. Лутфуллоев [72, 73, 74, 75], Т. Н. Зиёзода [36,37, 38, 39], Т. Г. Каримов, Т. Г. Тақдиров, У. Зубайдов, Ф. Шарифзода [45,163,164, 165], И. Х. Каримова [45], Б. Шомирзоев, А. Р. Мирзоев [93], А. Қурбонов, К. Б. Қодиров, Л. М. Иматова [43], М. Ғ. Шарипов [167, 168, 169], М. Н. Юнусова [187], Н. Н. Шоҳиён, Р. С. Назарзода [95], С. Ш. Туронов [147], Ҷ. Х. Файзализода, Ш. А. Шаропов [166] ва олимону дастурдеҳони дигар равшану возеҳ таҳқиқ шудааст. Оид ба истифодаи технологияи инноватсионии таълим онҳо дар асарҳои худ ҷиҳати баланд бардоштани сифати таълим бисёр андешаҳои муфидро пешниҳод кардаанд.

Бояд қайд намуд, ки масъалаи истифодаи технологияи инноватсионӣ дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик бинобар сабабҳои зерин таҳлили ҳамаҷонибаи ҳудро наёфтааст:

- дар марҳалаи ҳозира, дар кишвар, аз нигоҳи илми педагогикаи муосир низоми ҳамаҷониба асоснокшудаи истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик мутобиқи нақшаҳои таълимӣ, стандартҳо, барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ ва маводи дигари дидактикӣ барои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавриди таҳқиқ қарор наёфтааст;

- набудани ягонагӣ дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар бобати ба тариқи пурра таъмин кардани муассисаҳои таълимӣ бо технологияҳои муосири инноватсионӣ;

- ҳамаҷониба омӯхта нашудани хусусиятҳои педагогӣ - психологӣ истифодаи технологияҳои инноватсионии таълим ва муносибати инноватсионӣ ба таълими фанни таърихи халқи тоҷик;

- татбиқи ками таҷрибаи беҳтарини педагогҳои ватанӣ ва хориҷӣ дар самти истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар таълим, бахусус дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;

- қаноатбахш набудани талабот нисбат ба мутахассисони баландихтисоси навоар;
- сатҳи пасти таъминоти методии раванди татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ;
- дар сатҳи кофӣ истифода набурдани намудҳои гуногуни технологияҳои муосири инноватсионӣ аз тарафи омӯзгорон;
- нарасидани мутахассисони соҳаи тақмили ихтисос барои гузаронидани курсҳои омӯзишӣ бо омӯзгорон оид ба истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар муассисаҳои таълимӣ.

Мубрамияти таҳқиқот аз **ихтилофоти зерин** ва ҳалли онҳо дар раванди воқеии таълим иборат аст:

- набудани мувофиқат миёни раванди таълим доир ба истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ ва ҷорӣ намудани усулҳои фаъоли таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- набудани ягонагӣ байни шавқу рағбати маърифатии хонандагон ва фаъолияти мустақилонаи эҷодии онҳо, инчунин ба мақсад мувофиқ набудани раванди таълим бо татбиқи усулҳои гуногуни инноватсионӣ барои рушди қобилияти зехнии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- ба дараҷаи зарурӣ эътироф нашудани аҳаммияти иҷтимоии инкишофи донишҳои зехнии хонандагон ҳангоми истифодаи технологияҳои нави педагогӣ дар раванди таълим;
- байни талабот ба ташкили таълими инноватсионӣ ва дар амалияи педагогӣ мавҷуд набудани дастурҳои методӣ оид ба методикаи истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ.

Аз сабаби нокифоя донишгари коркарди масъала ва муқаррар намудани мубрамияти он мо мавзӯи таҳқиқотиро **“Баландбардории самаранокии таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар асоси технологияҳои муосири инноватсионӣ”** муайян намудем.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ӯ мавзӯҳои илмӣ. Кори таҳқиқотӣ дар асоси нақшаи дурнамои корҳои илмӣ таҳқиқотии шӯбаи фанҳои ҷомеашиносӣ, сиёсат ва рушди стратегияи Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон дар мавзӯи “Роҳи усулҳои инноватсионии таълими фанҳои ҷомеашиносӣ дар асоси муносибати босалоҳият” анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот: асосноккунӣ назариявӣ методӣ ва аз ҷиҳати озмоиши педагогӣ муайян намудани шароити татбиқи роҳҳои самараноки таълими фанҳои таърихи халқи тоҷик ҳангоми истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ. Навсозии таълими насли наврас истифодаи метод ва усули шаклҳои ғайрианъанавӣ ташкили таълимро тақозо менамояд. Имрӯз танҳо ба методу усулҳои дар амалияи таълим васеъ истифодашаванда такя кардан лозим нест, балки навагонӣ ӯ навоарӣ зарур аст. Бинобар ин ҳадафи асосии кори мазкур аз таҳлили инноватсия дар таълими фанҳои таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ иборат мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот:

- таҳқиқи мавқеъ, моҳият ва бартариҳои истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълими фанҳои таърихи халқи тоҷик;
- таҳлил намудани низомии таҳсилоти имрӯзаи ҷумҳурий вобаста ба истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таълими фанҳои таърихи халқи тоҷик;
- муайян намудани хусусиятҳои гуногуни омӯзиш ҳангоми истифода аз технологияҳои муосири инноватсионӣ бо мақсади бедор намудани шавқу рағбати хонандагон дар раванди таълими фанҳои таърихи халқи тоҷик;

- вобаста ба истифодаи технологияи муосири инноватсионӣ, муқаррар намудани мақоми муаллиму хонанда ва ҳамкории онҳо дар раванди таълим;

- мутобиқ намудани китобҳои дарсӣ, нақша ва барномаҳои таълимӣ ба талаботи муосири илми педагогика вобаста ба истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ.

Объекти таҳқиқот: раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик бо истифода аз технологияи муосир дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот: асосҳои назариявии истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ ва роҳу воситаҳои самаранокӣ татбиқи онҳо дар раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ.

Фарзияи таҳқиқот. Истифодаи технологияҳои навини инноватсионӣ дар ҷараёни таълим самарабахш хоҳад буд, агар:

- раванди таълим хусусияти пешқадам ва навоварона дошта, истифодаи технологияҳои инноватсионӣ самаранок истифода бурда шаванд;

- табодули андешаи хонандагон дар намудҳои гуногуни фаъолият зимни истифодаи технологияҳои инноватсионӣ (омӯзиши мушкilot, мубоҳиса, фосилавӣ, усулҳои бозӣ ва ғайра) ташкил карда шавад;

- шавқу рағбати хонандагон ба истифодаи технологияҳои муосири педагогӣ ва шавқовару ҷолиб гардонидани дарсҳои таърихи халқи тоҷик бедор карда шавад;

- омӯзгор дар дарси ҳаррӯзаи худ аз навгониҳои соҳаи педагогикаи ҷаҳонӣ истифода барад;

- тафаккури интиқодӣ ташаккул ва ҳамкории мутақобилаи хонандагон ва омӯзгор дар раванди таълим вусъат дода шавад;

- мутобиқ намудани мазмуни барномаи таълимӣ ба талаботи замон ва табодули таҷриба байни муаллимони таърих барои такмили раванди таълим амалӣ карда шавад.

Марҳала, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихи таҳқиқот) Корҳои таҳқиқотӣ асосан дар се марҳала, аз соли 2016 то соли 2022 гузаронида шуданд.

Дар марҳалаи якум, ҷустуҷӯӣ (солҳои 2016-2018) омӯзиши масъалаҳои назариявӣ – методологии таҳқиқот ва вазъи истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон, мутолиаи адабиёти илмӣ, нақшаҳо, барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ анҷом дода шуд.

Дар марҳалаи дуюм, муқарраркунанда (солҳои 2018-2021) фарзияҳо мавриди санҷиш қарор дода шуда, талабот ба таҳқиқот муайян гардид ва ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам аз ҷиҳати амалӣ самтҳои асосии таҳқиқот, шаклу усулҳои он мушаххас карда шуд. Корҳои таҷрибавӣ-таҳқиқотӣ бо иштироки омӯзгорони соҳибтаҷриба гузаронида шуда, инчунин мақолаҳо навишта шуданд.

Дар марҳалаи сеюм, озмоиши ташаккулдиҳанда (солҳои 2021- 2022) қисми таҷрибавии кор дар марҳалаи анҷомёбӣ идома ёфт, ки дар ин марҳала хусусияти дигаргунсозиву ислохкунандаи худро дошт. Инчунин, ҷамъбасти натиҷаҳои корҳои озмоишӣ, таҳия ва силсилабандии маълумоти бадастовардашуда, башаклдарории натиҷаҳои асосӣ, пешниҳоду тавсияҳо, хулосабарорӣ, барасмиятдарории ниҳии рисолаи диссертатсионӣ иҷро карда шуд.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро асарҳои илмӣ ва педагогии олимони тоҷику форс ва аврупоӣ, инчунин таҳқиқоти олимони шӯравӣ, муҳаққиқони муосири ватанӣ дар соҳаи педагогика, психология, таърих дар бар мегирад. Муаллифи рисола, пеш аз ҳама, ба таълимоти мутафаккирони тоҷику форс дар давраҳои гуногун, аз ҷумла осори

Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосими Фирдавсӣ, Абурайҳони Берунӣ, Муҳаммад Табарӣ, Абулфазли Байҳақӣ, Саъдии Шерозӣ, Насируддини Тӯсӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Ибни Халдун, Унсурулмаолии Кайковус, Низомулмулк, Аҳмади Дониш, Садриддин Айний ва дигарон тақия намудааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот: Нуқтаи назари методологияи таълими инноватсионӣ аз тарафи олимони тоҷик ва рус (А. Баҳовуддинов, Б. Бадмаев, Б. Ғафуров, В. А. Сухомлинский, В. С. Беблер, Ғ. Ашуров, К. Олимов, К. Д. Ушинский, М. Р. Богуславский, М. Диноршоев, М. Орифов, М. Осимӣ, Н. Неъматов, Ю. К. Бабанский ва ғайраҳо) ва дар сатҳи илмию педагогӣ (Б. Р. Қодиров, И. Х. Каримова, К. Б. Қодиров, М. Лутфуллоев, М. Зубайдов, Т.Н. Зиёзода, Ф. Шарифзода, Х. С. Афзалов, Х. Буйдаков, ва дигарон) қор карда шудааст.

Ҳангоми навиштани рисола таҷрибаи пешрафтаи таълими инноватсионии умумичаҳонӣ, ки дар таълимгоҳҳои пешрафтаи Аврупо, Амрико ва Русия қорӣ карда шудааст, истифода бурда шуд. Дар баробари ин, пеш аз ҳама, таваҷҷуҳи асосӣ ба равандҳои муҳими педагогӣ ба монанди таълиму тарбия, дарки объективии ҳодисаю воқеаҳои таърихӣ ва эҳтиром ба фарҳанги халқи тоҷик ва ҷаҳон дода шудааст.

Сарчашмаи маълумот: Санадҳои қонунгузорӣ ва меъёрӣ - ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф; осори илмӣ ва педагогии мутафаккирони халқи тоҷик, инчунин олимони давлатҳои дигар дар давраҳои мухталиф; андешаҳои таҳқиқотчиён оид ба мушкилот ва афзалиятҳои технологияҳои муосири инноватсионии педагогӣ дар раванди таълим; таҳқиқоти фундаменталии педагогҳо, раваншиносон, дастурдеҳон ва таҷрибаи пешқадами омӯзгорони фанни таърихи ҷумҳурӣ.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот. Қори таҳқиқотӣ ба воситаи маълумоти дар асоси таҷриба, гузаронидани озмоишҳо ва омӯхтани таҷрибаи навоаронаи омӯзгорон бадастовардашуда барасмият дароварда шуд. Ҳамаррӯза истифодаи технологияи гуногуни инноват-

сионӣ дар омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ таҳлилу баррасӣ шуда, суҳбатҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ бо волидайн, хонандагону омӯзгорон гузаронида шуд. Мутобиқи фарзия фаъолияти хонандагон ҳангоми истифодаи усулҳои инноватсионӣ дар муассисаҳои пойгоҳӣ таҳлил карда шуд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Таҳқиқоти таҷрибавӣ – озмоишӣ дар МТМУ №№ 25, 32, 37, 38, 50, 56, 59, 66, 67- и ноҳияи Синои шаҳри Душанбе ва МТМУ №14 - и ноҳияи Ванҷи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон анҷом дода шуд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот аз он иборат аст, ки:

- роҳ ва усулҳои мусоиди тақмили маҳорат ва малакаи омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҳангоми роҳандозӣ ва истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор дода шуд;

- меъёр ва тарзи истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар баргузориҳои дарсҳои таърихи халқи тоҷик муайян ва пешниҳод гардид;

- усулҳои нави тақвият бахшидани фаъолияти омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик зимни истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян карда шуданд;

- бо гузаронидани корҳои таҷрибавӣ исбот карда шуд, ки истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ нисбат ба усулҳои анъанавӣ бартарии ҳудуднокиро нишон дода истодаанд.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- амсилаи таҷрибаҳои роҳи усулҳои инноватсионӣ пешниҳод шудааст, ки муҳтавои асосии онро фаъолияти хонандагон ва ташаккули истеъдоди онҳо дар чараёни таълим ташкил медиҳад;

- ба инобат гирифтани аҳаммияти ҳалқунандаи омил ва падидаҳое, ки барои банақшагирии раванди татбиқи технологияҳои муосир дар барномаҳои таълимӣ ва такмили ихтисоси омӯзгорон истифода бурда мешаванд;

- истифодаи технологияҳои инноватсионӣ яке аз усулҳои муҳимтарини педагогӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии ба ҳисоб рафта, ба инкишофи тафаккури илмӣ ва маърифатии хонандагон асоси бозғатимод мегузорад. Усулҳои инноватсионӣ фаъолияти гуногуни хонандагонро инкишоф дода, онҳоро ба фаъолияти илмӣ, таҳқиқотӣ ва эҷодӣ ташвиқ намуда, ба ҷаҳонбинии илмӣ толибилмон таъсири мусбӣ мерасонанд ва дар ташаккули арзишҳои меҳанпарастии инсондӯстии онҳо нақши муҳим мебозанд;

- технологияҳои инноватсионӣ на танҳо низоми таҳсилотро комил месозанд, балки қудрат доранд, ки тартиби ҷадиди донишандӯзӣ ва сохторҳои таълимиро таъсис диҳанд. Бинобар ин, тақозои замон аст, ки омӯзгор аз технологияҳои муосир баҳра барад ва донишҳои худро дар ин самт тақвият бахшад. Усул ва шаклҳои мухталифи инноватсионӣ имкон медиҳанд, ки омӯзгор касбияти худро баланд бардорад ва аз дастовардҳои охирини илм бархӯрдор гардад.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот:

- натиҷаҳои бадастомада роҳи усулҳои муосири ҷорӣ ва татбиқ намудани технологияҳои муосири инноватсиониро дар фаъолияти ҳаррӯзаи омӯзгори фанни таърихи халқи тоҷик густурда ва дақиқ муайян менамоянд;

- истифодаи васеи технологияҳои муосири инноватсионӣ ба раванди таълим қувват бахшида, ҳавасмандии хонандагонро ба фанни таърихи халқи тоҷик тақвият медиҳанд;

- ҳангоми корбурди технологияҳои муосири инноватсионӣ усули воситаҳои навро, ки дар оянда боиси инкишофи маҳорат ва малакаи

хонандагон аз ҷанни таърихи халқи тоҷик мегарданд, муайян карда шуданд.

Аҳамияти амалии таҳқиқотро истифодаи ҳамаҷонибаи намунаҳои мухталифи технологияҳои муосирӣ инноватсионӣ бо роҳи усулҳои пешқадами педагогӣ дар рафти дарси таърихи халқи тоҷик дарбар мегирад. Гузаронидани корҳои таҷрибавӣ равшанӣ возеҳ нишон доданд, ки дар амалия истифода шудани технологияҳои муосирӣ инноватсионӣ раванди таълимро боз ҳам пурмаҳсул мегардонанд ва дар маҷмӯъ ҳавасмандии ҳам омӯзгор ва ҳам хонандагонро ба дарс афзоиш медиҳанд.

Дарҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дар асоснок будани натиҷаҳои кори таҳқиқотӣ, хулосаҳои назариявӣ ва амалӣ ифода ёфта, онро нисбат ба таҳқиқи мушкилот, усулҳои мухталифи таҳқиқот, мақсаду вазифаҳои ибтидоии таҳқиқот, тасдиқи мафҳумҳои дар фарзия баёнгардида, таҷрибаи амалии муаллифи диссертатсия ба сифати омӯзгори ҷанни таърихи халқи тоҷик, бозътимодии низоми педагогии ҷоришуда, ки бо корҳои таҷрибавию озмоишӣ тасдиқ карда шудаанд, муайян месозад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мазмунҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ бо соҳаи зерини шиносномаи ихтисоси 13.00.02 – Назария ва методикаи таълиму тарбия (13.00.02.05 – Назария ва методикаи ҷанҳои ҷамъиятӣ (таҳсилоти миёнаи умумӣ)) дар самтҳои зерин мувофиқат мекунад: асосҳои назариявии истифодаи технологияҳои нави педагогӣ ва системаҳои методии таълим, ки дар заминаи технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ амалӣ карда шудаанд, ки рушди хонандагонро дар зинаҳои гуногуни таълим таъмин мекунад; таҳқиқоти муқоисавии назария ва методикаи таълими ҷанӣ дар системаҳои гуногуни педагогӣ; ташкил ва истифодаи методҳои нав, равишҳои методӣ, воситаҳои техникаи омӯзиш дар соҳаҳои гуногуни дониш; фаъолияти инноватсионӣ ва таҷрибавӣ-озмоишии муаллимони ҷанҳо ҳамчун яке аз сарчашмаҳои рушди назария ва методикаи омӯзиш тибқи соҳаҳои дониш ва дарҷаҳои таҳсилот.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Асоснокии назариявӣ - методологии таҳқиқот, аниқ кушода додани мафҳумҳо вобаста ба роҳандозӣ ва татбиқ намудани технологияҳои муосири педагогӣ дар раванди таълим муайян ва тавсияҳои методӣ пешниҳод карда шудаанд. Барои гузаронидани корҳои таҳқиқотӣ оид ба ҷорӣ ва татбиқи технологияҳои муосир дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ методикаи гузаронидани таҳқиқот таҳия карда шуда, оид ба натиҷаи он хулосаҳои зарурӣ бароварда шудаанд. Ба омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик оид ба истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар раванди таълим дастурҳои методӣ дода шудааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи КОА - и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар нашрияҳои дигар ба таъб расидаанд, инъикос ёфтаанд. Инчунин, муқаррарот ва хулосаҳои таҳқиқот дар ҷаласаҳои шуъбаи фанҳои ҷомеашиносӣ, сиёсат ва рушди стратегияи Пажуҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, конференсияҳо, баромадҳо, семинарҳои илмӣ-методӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии пойгоҳӣ пешниҳод ва муҳокима карда шуданд.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Вобаста ба мавзуи диссертатсия 35 мақолаву дастурҳои таълимӣ - методӣ, аз ҷумла 5 мақолаи илмӣ дар нашрияҳои бонуфузи тақризии КОА - и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 4 номгӯй мақолаҳо дар маҷмуаи маводи конференсияҳои ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ, 23 мақола дар дигар нашрияҳо ва 3 дастури таълимӣ-методӣ ба таъб расиданд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия: Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, хулосаҳо, тавсияҳо ва рӯйхати адабиёти истифодашуда (189 номгӯй) иборат буда, 178 саҳифаи компютери ро фаро мегирад. Баёни мавод бо диаграммаҳо, ҷадвалҳо ва расмҳо, ки муқаррарот ва натиҷаҳо таҳқиқотро инъикос мекунанд, мусаввар карда шудааст.

БОБИ I. МЕТОДИКАИ ИСТИФОДАБАРИИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНӢ ҲАМЧУН ВОСИТАИ АСОСИИ БАЛАНДБАРДОРИИ САМАРАНОКИИ ТАЪЛИМИ ФАНИИ ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОҶИК

1.1. Масъалаи истифодабарии технологияи инноватсионӣ дар баландбардории самаранокии таълим дар адабиётҳои педагогӣ-равонӣ ва методӣ

Дигаргуниҳо ва пешравиҳои ҷадид дар соҳаи маориф ба омӯзиши ҳар як фанни таълимӣ, аз ҷумла, ба таълиму тадриси фанни таърихи халқи тоҷик бевосита дахл кард ва он низ мисли илмҳои дигар пайваста рушд мекунад ва ғанӣ мегардад. Яъне, дар муҳтаво ва равишҳои он дар ҷузъҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ навоарӣ ва тағйирот ба вуҷуд меояд. Ҳамаи ин боиси он мегардад, ки дар истифодаи технологияи таълим аз фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таълимӣ низ бояд дигаргуниҳо ба амал бароварда шаванд.

Дар баробари фанҳои дигар таърихи халқи тоҷик бояд хонандагонро бо асосҳои дониш таъмин созад, дар замири онҳо эҳтиром ба арзишҳои миллий ба монанди ватандорӣ, қаҳрамонӣ ва инсондӯстиро рушд диҳад. Бо дарназардошти талаботи ҷадида, ки дар назди муассисаҳои таълимӣ гузошта шудаанд, ин корро танҳо бо усулҳои анъанавӣ ба таври самаранок пеш бурдан ғайриимкон аст.

Илми таърих як изҳороти одии далелҳо ё омӯзиши равандҳои иҷтимоӣ нест, ки панҷ ё даҳ ҳазор сол пеш рух дода буданд, балки он ҳазинаи донише мебошад, ки дар он донишҳои ҳарбӣ, сиёсӣ, динӣ захира шуда, имрӯзу фардо ба кор меоянд ва саҳву хатоҳои гузаштaro фаромӯш накарда, аз онҳо дарси ибрат мегиранд.

Дар асри I - и пеш аз милод Марк Туллий Ситсерон чунин фикрашро баён карда буд: «Таърих дар ҷавонон хиради пиронсолонро инкишоф медиҳад» [161]. Пас маълум мегардад, ки илми таърих ҳанӯз дар замонҳои қадим манфиату моҳияти ҳудро нишон дода будаст. Таърих ба монанди

мӯйсафедест, ки пиру нотагон шудаду дигар коре карда наметавонад, аммо ақлу хирад ва таҷрибаи ин пири барно барои ҷавонон намунаи ибрат ва роҳнамои зиндагӣ аст. Қайд кардан лозим аст, ки аввалин сохтори давлатдориро мӯйсафедон дар асоси таҷриба ба вуҷуд овардаанд. Ҳеродот – «Падари таърих» дар асараш «Таърих» навиштааст, ки «дар Юнон ва Рими қадим давлатдорон мӯйсафедон буданд, ки барои ҷавонон хирад ва таҷрибаи давлатдориро меомӯхтанд» [20, с. 245].

Мо бояд масъалаи муфиди таърихро дар мадди аввал гузорем ва барои ояндагон моҳияти илми таърихро ҳаллу ҷавоб намоем. Карл Маркс ҳанӯз дар нимаи дуюми асри XIX гуфта буд: «Мо танҳо як илмро медонем, ки ин илми таърих аст» [85, с.135]. Ин файласуфи бузург, ҷомеашинос, иқтисоддон, нависанда ва сиёсатмадор дар замоне ин суханро гуфт, ки он вақт дар Аврупо илмҳои табиӣ - механикӣ пешрав буданд. Маркс дарк карда буд, ки бе донишҳои моҳияти илми таърих ҷомеа ва ояндаро фаҳмидан ва сохтан хеле душвор аст.

Асри XXI асри технологияҳои нави инноватсионӣ ба ҳисоб рафта, рӯз аз рӯз таваҷҷуҳ ба онҳо ва инчунин ба ҷиҳати таърих зиёдтар мегардад. Илми таърих инсонро водор мекунад, ки аз воқеаҳои ҳубу бад худ ҳулоса барорад ва ҳеҷ гоҳ зиракиро аз даст надиҳад. Олими олмонӣ Фридрих Шлегел барҳақ гуфта буд: «Таърих ин пайғамбарест, ки ба гузашта рӯй меоварад» [175, с. 135].

Баъзе олимони ба монанди Абузайд Абдураҳмон ибни Муҳаммад, маъруф ба Ибни Халдун, Фридрих Энгелс ва Карл Маркс қайд мекунанд, ки «таърих ин илми дақиқ аст, зеро он хронологияи рӯйдодҳоро талаб мекунад» [168, с. 19]. Яъне мавҷудияти мавод ва далелҳои, ки аз санаи муайян вобастаанд, дорои якчанд вазифа мебошанд:

- 1) ҷаҳонбинӣ (хабардор шудан аз воқеаҳои гузашта);
- 2) амалӣ (дарк намудани равандҳои объективонаи таърихӣ);
- 3) таълимӣ (ташаккули ахлоқ, ватандӯстӣ ва ҳушёрӣ);
- 4) маърифатӣ (маълумот дар бораи рӯйдод ва замони).

Вобаста ба ин, Ситсерон қайд кардааст, ки «Таърих мураббии ҳаёт аст. Таърих на танҳо сарчашмахову воқеахоро меомӯзад, балки мақсади аслиаш такомули рӯҳи инсон аст. Агар рӯҳи инсон бо роҳи дуруст ҳидоят карда шавад, пас ӯ метавонад зиндагиномаи ояндаи худро бо мақсаду рӯшан гардонад» [161].

Ҳақ ба ҷониби олими фаронсавӣ Жюл Франсуа Эли Леметр аст, ки гуфта буд: «Ҳамаи одамон дар эҷоди таърих иштирок мекунанд. Бинобар ин, ҳар кадоми мо метавонем ақаллан сахми ночизи худро баҳри зебо гардидани он расонем ва нагузорем, ки он аз ҳад бадшакл гардад» [13]. Инсон шояд ба мақсаде офарида шуда бошад, ки низому тартиботро ҷустуҷӯӣ намояд, ба тӯли кӯтоҳи зиндагии худ равшанӣ андозад, ояндаро дар заминаи гузашта бисозад. Вагарна барои инсон ҳофиза ва хотира чӣ лозим аст?

Илми таърих дар омӯзиши фарқи байни гузашта ва ҳозира ба мо кӯмак мекунад, ки ҷаҳони муосирро дуруст дарк кунем ва ба сӯйи оянда ҳаракат намоем. Бо шарофати илми таърих зиндагӣ шавқовартар аст, чунки бисёр шахсон ба он мурочиат мекунанд, то мавқеи худро пайдо ва ғимоя кунанд. «Замоне фаро расидааст, ки инсон ҳамчун субъект метавонад дар муқобили ахлоқ ва фарҳанг баромад кунад. Низоми арзишҳо зери шубҳа гирифта мешаванд ва боз ба инсон як масъулият барои мутобиқ шудан ба талаботи муосир вогузор карда мешавад. Талаботи баҳисобгирии бозор ба маориф ва илм саҳт вобастагӣ дорад, аз ин рӯ, мутобиқшавӣ ба бозор ягона роҳ ва ҳатмӣ мебошад» [168, с. 20].

Бояд қайд намуд, ки қариб ҳамаи илмҳои ба таърих қаробат дошта, онро бо асосҳои назариявӣ ва методологии худ пурра менамоянд ва дар инъикоси воқеъбинонаи ҳодисаю воқеаҳои таърихӣ бевосита ширкат мекунанд.

Асоси назарияи таълими фанни таърихи халқи тоҷикро ҳамчун як қисми педагогика сотсиология, фалсафа, психология, сиёсатшиносӣ ва илмҳои дигари ҷомеашиносӣ ва гуманитарӣ ташкил медиҳанд, ки бе иштироки онҳо назария ва методологияи ин фанни таълимӣ ташаккул

намеебад. Вобаста ба ин, илмҳо ва робитаи онҳо ба фанни таърихи халқи тоҷик чанд андешаи хешро пешниҳод мекунем.

Илми сотсиология ба яке аз қисматҳои муҳимтарин ва роҳнамунсози донишҳои фарҳангӣ ва иҷтимоӣ дохил шуда, пирумунӣ ҳаёти иҷтимоии ҷомеа дар тӯли садсолаҳо андешаронӣ менамояд. Аз ин нуқтаи назар, дар маркази омӯзиши фанни ҷомеашиносӣ ҷомеа ва сохторҳои он меистанд. Чуноне ки маълум аст, дар гузашта ҷомеа на ҳамчун ҷомеаи кулли башар, балки ҳамчун ҷамъиятҳои алоҳида, ки дар шакли давлатҳои милли намояндагӣ мекарданд, шинохта мешуд. Илми сотсиология мушкилоти ҷомеаи инсониро бо таҳия ва таҳлили равандҳои умумичаҳонӣ ва ҳамкориҳои муштараки ҷомеаҳои алоҳидаи минтақа ва ҷаҳон ҳаллу фасл менамояд. Новобаста аз он, ки сотсиология муносибатҳои мухталифи минтақавию байналмилалиро ҳал мекунанд, аммо дар маркази омӯзиш ва таҳқиқоти он ҷамъиятҳои алоҳидаи инфиродӣ меистанд.

Ба таҳлил ва баррасии илми сотсиология он масъалаю назарияҳое вогузор карда мешаванд, ки на танҳо ба як гурӯҳи алоҳида, балки андешаю назарияҳои табақаҳои гуногун, аз ҷумла табақаи элита низ вучуд доранд. Ин андешаю назарияҳо дар як доираи интиҳобшудаи илми сотсиология фаъолият менамоянд. Файласуфон ин масъалаҳоро на танҳо хангоми пешниҳод намудани назарияҳои пешқадам ё ниҳой, балки ҳамчун назарияҳои умумии сотсиологӣ ба эътибор мегиранд.

«Дар сохтори илмҳо дар бораи ҷомеа фалсафа аз ҳама бештар назарияҳои умумие месозад, ки нақши методологӣ ва ҳамкориро бо назарияҳои макро - сотсиологӣ иҷро мекунанд. Фалсафа сотсиологияро бо схемаҳои концептуалии маърифатӣ таъмин менамояд» [41, с. 76].

Илми психология дар пиёдаسازیи мушкилотҳои таълимии фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таълимӣ нақши муҳимро иҷро намуда, асоси методологии таълими онро ташкил медиҳад. Психология ба қорҳои назариявӣ, роҳнамоии таҳқиқот ва пешниҳодоти омӯзгор бо меъёрҳои аз ҷиҳати илмӣ асосноки психологӣ заминагузор буда, ба

муносибати дуруст ҳам барои рушди назария ва ҳам ба амалияи фанни таърих дар муассиса ва инчунин ба таълими он мусоидат менамояд.

«Тағйирёбии мундариҷа, функсияҳои таълим ва амсилаҳои онро динамикаи давраҳои фарҳангӣ ва вазъияти мушаххаси таърихӣ муайян меkunанд. Имрӯз як навъи нави фарҳанг ташаккул ёфта истодааст, ки дастовардҳои ҳамаи давраҳои фарҳангии қаблӣро дарбар мегирад, ки ҳар яке таърихи фарҳанги ҷаҳонро бо таҷрибаҳои беназир бой гардондаанд. Аммо ҳанӯз як низоми мувофиқи таълимӣ вуҷуд надорад, ки боиси ҷустуҷӯи пуршиддати амсилаи оптималии таҳсилот гардад, ки ба навъи ташаккулёфтаи фарҳанг мувофиқат кунад ва ба талаботи имрӯзаи тамаддуни муосир ҷавобгӯ бошад» [168, с. 23].

Омӯзиш ва азхудкунии донишхое, ки дар бораи технологияҳои муосир мебошанд, ба он дараҷае самараноканд, ки метавонанд дар шахс маънавиятро ба вуҷуд оваранд.

Ҷазои асосӣ ва мусоиди идеологӣ ва методологӣ барои таълими фанни таърихи халқи тоҷик ин ислоҳи амсилаҳои таълимӣ, идеяи ягонагӣ ва ҳамкориҳои маориф ва фарҳанг, истифодаи таълим ҳамчун як шакли роҳандозии фарҳанг ба ҳисоб меравад.

Бинобар ин, маорифро як низоми иҷтимоӣ фарҳангӣ гуфтан мумкин аст, ки робитаи мустақами фарҳангӣ ва интиқоли арзишҳо, меъёрҳо, ғояҳо ва рушди инсонро дар шакли инфиродӣ ҳамчун як роҳи тайёр кардани шахс дар ҷомеаи иҷтимоӣ ва фарҳангӣ таъмин менамояд.

Маориф падидаи фарҳагист, ки дар натиҷаи ташаккули ҷамъонибаи он пешрафти дурахшони давлату миллат таъмин мегардад. Он омили муҳимтарини пешрафти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа буда, амалисозии ин ҳадафҳо аз таълими самарабахши фанни таърихи халқи вобаста аст. Қайд кардан лозим аст, ки фанни таърихи халқи тоҷик хусусияти мухталифи ҷустуҷӯӣ ва пешгӯинашаванда дорад, ҳар як узви ҷомеа метавонад бо кӯмаки донишҳои таърихӣ бо гузаштаи хеш ошноӣ пайдо намояд ва ҳаёти хешро тибқи меъёрҳои муосири демократӣ барпо кунад.

Вобаста ба ин хусусиятҳои зикршудаи фанни таърих В. О. Ключевский навиштааст: «Ниёгонро омӯхта, мо худро мешиносем. Бидуни донишони таърих, мо бояд худро тасодуфӣ эътироф кунем, наметонем, ки чӣ гуна ва чаро мо ба ҷаҳон омадаем, чӣ гуна ва барои чӣ дар он зиндагӣ мекунем, чӣ гуна ва барои чӣ бояд сабӣ кунем» [94].

Дар ин робита олими тоҷик А. Ҳ. Самиев қайд мекунад, ки «таваассути анъана, хотираи таърихӣ ва шуур тасвири муносиби рӯйдодҳо ва равандҳои таърихӣ эҷод карда мешаванд, ки онҳо ба заминаи умумии таърихӣ дохил карда шудаанд, ки ба мо имкон медиҳанд, ки мавқеи воқеии онҳоро дар рушди раванди таърихӣ нишон диҳем ва бо ин тавозуни арзишҳои этникӣ, миллӣ ва умумибашарию таъмин намоем» [129, с. 53].

Омӯзиши асосҳои назариявии технологияи муосири инноватсионӣ дар фаъолияти муаллими фанни таърихи халқи тоҷик равишҳои инноватсиониро дар амал тақозо мекунад. Вобаста ба ин, лозим ба ёдоварист, ки имрӯз дар кишварҳои пешрафтаи минтақа ва ҷаҳон ҳамаи зинаҳои таҳсилот дар асоси технологияҳои муосиру хеле самаранокӣ таълим фаъолият мекунанд. Пешравиҳои назаррас дар соҳаи таҳсилот имкон медиҳад, ки дониши назариявӣ бо амалияи ҳаёти пайваст карда шавад. Пӣёдасозии ин амалро бо суръате роҳандозӣ намудан лозим аст, ки ҷумҳурии мо бо кишварҳои дигар дар рушди технологияҳои таълимии муосир ва талаботи пешқадами ҷомеаи ҷаҳонӣ, дар оморасозии мутахассисони варзидаи миллӣ дар як зина қарор гирад.

Раванди таърихӣ ин натиҷаи пайдарҳамии рӯйдодҳои мебошад, ки дар онҳо фаъолияти бисёр наслҳои одамон зоҳир мешавад. Ба гуфтаи Т. Н. Зиёзода, «... вазифаи асосии стратегияи омӯзиши фанҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла таърих, ташаккули фарҳанги сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, ахлоқӣ ва маънавии хонандагон мебошад. Фанни таърих, ба мисли дигар фанҳои муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, фармоиши иҷтимоии ҷомеаро иҷро мекунад. Вазифаи он ба хонандагон додани асосҳои дониш, ташаккул додани онҳо дар асоси арзишҳои башардӯстӣ ва демократӣ мебошад. Аммо дар шароити талаботе, ки дар назди муассисаи гузашта шудааст, ин корро

танҳо бо ёрии усулҳои қаблӣ самаранок иҷро кардан мумкин нест. Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо, равишҳои нави муассир лозиманд» [36, с. 4:38, с.114].

Ба ақидаи Т. Н. Зиёзода, «аҳаммияти омӯзиши таърихи халқи тоҷик раднопазир аст, аммо дар ин ҷо бояд чанд самтро қайд кард:

1) таълими таърих дар муассиса, ба монанди тамоми соҳаи маорифи ҷумҳурӣ, имрӯз дар оғози роҳи навсозӣ кардани мундариҷаи таълим, расидан ба ҳадафҳои таълимию тарбиявӣ қарор дорад. Вобаста ба ин, аҳаммияти робитаҳои методологиро дар таҳлили сохтории фанни таърих бо илмҳои сотсиология, психология, фалсафа ва педагогика ба миён меорад;

2) майдони донишҳои тахминӣ барои хонандагон ва барои ҳуди омӯзгор низ хеле васеъ мешавад. Чунин талаботҳо сатҳи баланди касбии педагогҳо – муаррихонро пешбинӣ мекунанд, ки онҳо бояд на танҳо бо донишҳои таърихӣ мусаллаҳ шуда бошанд, балки дар бораи тамоми илмҳои гуманитарӣ маълумоти заруриро дошта бошанд;

3) омӯзгор бояд бо усули мувофиқи таълим шинос бошад, то ки дар татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таълим муваффақ гардад. Омӯзгори муосири фанни таърихи халқи тоҷик бояд на танҳо дониш, балки далелҳои мушаххаси таърихиро бо дарназардошти синну соли хонандагон дода тавонад. Ҳамин тариқ, бо ҳалли масъалаҳои дар боло овардашуда, мо метавонем тарбия ва ташаккули як насли ҷавони ҷаҳон, дорои фикру андешаҳои нав ва эҳтиромгузор ба таърихи гузаштаи халқи худро дуруст ба роҳ монем» [38, с. 116].

Метавонем тасдиқ кунем, ки сарчашмаҳои технологияҳои муосири инноватсиониро дастовардҳои охири илмҳои сотсиология, педагогика, психология ва таҷрибаи пешқадами педагогҳои ватанию хориҷӣ дарбар мегиранд.

Тибқи андешаҳои дар боло овардашуда маълум гардид, ки илмҳои фалсафа, сотсиология ва психология дар такмил додани заминаҳои илмӣ-

методӣ ва татбиқи технологияҳои муосири таълим мавқеи аввалиндараҷаро соҳиб мебошанд.

Дар илми имрӯзаи педагогика дидактика яке аз қисмҳои асосӣ ва муҳимтарин ба ҳисоб рафта, босуръат рушду нумӯ карда истодааст. Он бо наовариҳо, мафҳумҳо, категорияҳо, равишҳо, технологияҳои нави таълимӣ пурра мешавад ва беҳтаргардонии воқеии соҳаи таҳсилотро таъмин менамояд.

Мушкилоти асосӣ дар самти беҳтаргардонии фаъолияти илмию таълимии хонандагон дар муассисаҳои таълимӣ татбиқи намудани назария ва амалияи дидактика мебошад. Дар ҷустуҷӯ ва пайдо намудани роҳҳои ҳалли ин муаммо, омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик усулҳои навини таҳқиқотӣ-ҷустуҷӯӣ, истифодаи намудҳои мухталифи дарс, бозиҳои таълимию дидактикӣ ва ғайраро истифода мебаранд.

Аммо дар солҳои охир «таваҷҷуҳи дастурдеҳон ва омӯзгорон бештар ба азхуд кардани шаклҳо ва усулҳои фаъоли истифодаи технологияҳои муосири инноватсионии таълимӣ нигаронида шудааст, ки ба ҳадафҳо ва вазифаҳои ташаккули шахсияти хонандагон мувофиқат мекунад» [168, с. 22].

Аз таҳлили адабиётҳои илмӣ ва таълимӣ маълум шуд, ки яке аз омилҳои муҳими рушди шахсияти хонандагон ин фаъолияти амалӣ ва ҳамкориҳои байни онҳо ба ҳисоб меравад. Дар пиёда намудани ин фанни таърихи халқи тоҷик нақши муҳимро иҷро мекунад. «Ҳангоми омӯзиши самараноки ин фан натиҷаҳои хуби таълимӣ ба даст оварда мешаванд, агар:

- хонандагон дар дарсҳо ва корҳои иловагӣ бо ҳамкориҳои коллективона бо иштирокчиёни дигари раванди педагогӣ фаъолона ширкат варзанд;
- хонандагон имконият пайдо кунанд, ки дар дарс ва берун аз он мавқеи худро дарк намоянд;
- хонандагон ба он чизе, ки дар раванди таълим ва корҳои беруназсинфӣ дучор хоҳанд шуд, омода шаванд;
- хонандагон аз баён кардани фикрҳои худ, ҳаҷми инфироӣ дар раванди дарс наҳаросанд» [9, с.5];

- хонандагон барои мустақилона шинохтан ва азхуд кардани маводи таълимӣ кӯшиш кунанд.

Ҳамаи талаботи дар боло зикршударо тавассути истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълим, ки ба муҳокима ва ҳамкориҳои иштирокчиёни раванди таълим асос ёфтааст, қонеъ кардан мумкин аст. Аз ин рӯ, мо шаклу усулҳои истифодаи технологияҳои муосири инноватсиониро дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик дида мебароем.

Таҳлил ва ҷамъбасти таҷрибаи андӯхташуда нишон медиҳад, ки сатҳи назариявии истифодаи шаклҳо ва усулҳои инноватсионии таълим, ки дар таҷрибаи таълимӣ истифода мешаванд, боиси ташаккули ҷаҳонбинии хонандагон аз фанни таърих мегардад. «Ҳангоми фаъолияти таълимии хонандагон, мустақилият ва эҷодкориҳои хонандагон рушд мекунад, вале вазифаи омӯзандагии омӯзгор ҳамчун омили асосии муайянкунандаи таълими муассисавӣ боқӣ мемонад» [168, с. 25].

«Раванди муосири таълим, ки дар истифодаи шаклҳои гуногуни технологияҳои муосири инноватсионӣ ҷой дода шудааст, пеш аз ҳама, ба ташаккули салоҳиятҳо ҳамчун омодагӣ, қобилият ва муоширати хонандагон нигаронида шудааст. Он аз фароҳам овардани шароити дидактикӣ ва психологӣ иборат буда, дар он хонанда на танҳо фаъолияти зеҳнӣ, балки мавқеи шахсии иҷтимоӣ ва инчунин фардияти худро нишон медиҳад» [174, с. 15].

Вобаста ба ин муҳаққиқон андешаҳои гуногун доранд ва аксарияти онҳо технологияҳои муосирро ба хонандагоне шабех додаанд, ки дар раванди таълим бо қобилиятҳои гуногун фаъолият меkunанд. Ин андешаро Г. И. Шукина «ҳамчун сатҳи репродуктивӣ - тақлидӣ, ҷустуҷӯӣ ва эҷодии фаъолияти хонандагон фарқ мекунад, ки ин ба яке аз таснифоти усулҳои таълим мувофиқ аст» [178, с. 89].

Дар ин робита, Т. И. Шамова «се сатҳи фаъолияти маърифатиро фарқ мекунад, ки онҳо таҷдиди назар, тафсир ва эҷодӣ мебошанд.

Сатҳи аввал, ки таҷдиди он аст, бо хоҳиши хонанда барои фаҳмидан, дар хотир доштан, таҷдиди донишҳои андӯхта ва аз худ кардани усулҳои иҷроӣ амалҳо аз рӯйи намуна тавсиф карда мешавад.

Сатҳи тафсир аз хоҳиши дарк кардани маводи омӯхташуда, истифодаи дониши азхудшудаи фаъолияти маърифатӣ дар шароити нави таълим ва фаъолияти иловагӣ ба даст меояд.

Сатҳи эҷодӣ ва омодагии хонандагон бо арзёбии назариявӣ ва ҷамъбасти маводи таълимӣ, робитаҳои гуногун ва ҷустуҷӯи мустақили фаъолонаи онҳоро дарбар мегирад» [170, с. 88].

Бо дарназардошти сатҳи фаъолияти илмию таълимии хонандагон омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷикро ба усули фаъл ва ғайрифаъл чудо намудан мумкин аст.

Дар усули фаъоли таълим хонандагон бо омӯзгор дар дарс ва берун аз он бо ҳам иртиботи қавӣ доранд ва бевосита иштирокчиҳои фаъоли раванди таълим мебошанд.

Дар усули ғайрифаъоли таълим баръакс нақши омӯзгор нисбат ба хонанда асосӣ ба назар мерасад, ки ин ба мустақили ва озодии хонанда монеъа мегардад. Робитаи омӯзгор бо хонандагон танҳо ба воситаи супоришҳои ҳаррӯза, ҳафтаина, пурсишҳо, корҳои мустақилона амалӣ карда мешавад. Таҷрибаи педагогӣ маълум намуд, ки усули фаъоли таълим самарабахштар мебошад.

Ҳангоми истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди фаъолияти илмӣ ва тарбиявӣ хонандагон бо омӯзгорон дар мавқеи баробар қарор доранд, ки дар онҳо услуби демократии омӯзиш мавҷуд аст.

Истифода аз технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълими таърих ҳамкориро дарбар мегирад, ки хонандагон бо ҳамдарсонашон бо усулҳои суҳбат, муколама ва амалҳои дигари педагогӣ метавонанд робита барқарор намоянд.

Мувофиқи хусусияти фаъолияти маърифатии хонандагон И. Я. Лернер ва М. Н. Скаткин таснифоти худро пешниҳод карданд, ки аз унсурҳои зерин иборат аст: «усули тавзеҳӣ- иллюстративӣ, усули

репродуктивӣ, пешниҳоди мушкилот, усули қисман ҷустуҷӯ ё усули эвристикӣ, усули таҳқиқот» [79, с. 43].

На ҳамаи андешаҳои олимону дастурдеҳон ба усули технологияҳои муосири инноватсионии мувофиқат мекунад ва фаъолияти хонандагон, ки ба ташаккули салоҳияти онҳо нигаронида шудааст, то ҳол ноомӯхта боқӣ мемонад.

Манбаи омӯзиши фаъл ташкили раванди таълимие мебошад, ки ба баланд бардоштани сатҳи илмӣ ва амалии хонандагон, ки дар якҷоягӣ фаъолияти маърифатиро ба вучуд меоранд, равона шудааст. Фаъолияти хонандагон бо воситаи маҷмуаҳои муассири педагогӣ (дидактикӣ) бо технологияҳои муосир боз ҳам ҷонноктар гардонида мешавад. Аз ин рӯ, «моликияти шахсӣ, ки ба тариқи махсус дар раванди муташаккили маърифатӣ, бо дарназардошти хусусиятҳои фардӣ ва синну соли хонандагон бадаст оварда мешавад, инкишоф меёбад» [7, с. 51].

«Як қатор муҳаққиқон омилҳои ҳавасмандгардонии фаъолияти хонандагонро дар муҳити табиӣ, ки одамро ихота мекунад, интиҳоб мекунанд. Ба чунин омилҳо ҷузъҳои зерини дидактикиро дохил кардан мумкин аст: таваҷҷуҳи касбӣ, хусусияти эҷодии фаъолияти таълимӣ - маърифатӣ, фаъолияти гуногуни мутақобилаи хонандагон» [28;50].

Усули дигари педагогӣ ин суҳбат мебошад, ки бо муҳити фаъолияти муаллим ва усулҳои кори ӯ бо хонандагон дар гурӯҳ ва даста алоқаманд мебошад. Илова ба ин, дастурдеҳон ва муҳаққиқон усулҳо ва воситаҳои баланд бардоштани самаранокии таълимиро ба унсурҳои зерин вобаста медонанд: «инфиродӣ ва худомӯзӣ, механизми худтанзимкунӣ ва худидоракунӣ, фароҳам овардани шароит барои ҳавасмандгардонии хонандагон. Масалан, кӯшиши хонандагон барои азхудкунии намудҳои гирифтани дониш ва малакаҳо. Тақвияти кори зеҳнии хонандагон бояд тавассути истифодаи дурусти вақт, ташкили робитаи мустаҳками хонандаю омӯзгор ва байни ҳуди хонандагон сурат гирад» [178, с. 33].

Як қатор муҳаққиқон ба монанди А. М. Смолкин, Б. Бадмаев, В. Я. Ляудис, Л. Г. Семушина, М. Новик, Н. Г. Ярошенко И. П. Смирнов ва дигарон усулҳои фаъоли таълимиро фарқ мекунамд ва аз ҷониби онҳо он усулҳое пешниҳод шудаанд, ки «муносибатро ба фаъолияти бештари субъект дар раванди таълим татбиқ мекунамд» [90, с. 169]. Б. Бадмаев ва В. Я. Ляудис, «ба усулҳои фаъоли омӯзиши барномарезишуда, омӯзиши мушкилот ва истифода аз технологияҳои муносири инноватсионии таълимиро дохил намудаанд» [5, с. 74].

Ба ақидаи В.С. Лазарева ва М.М. Поташник «навовариҳо дар соҳаи маориф тағйироти фарогире мебошанд, ки унсурҳои навро ба низом табдил медиҳанд, ки он аз як шакл ба шакли дигар мегузарад. Албатта инноватсия дар ҳолате ҷорӣ карда мешавад, ки ба он талабот пайдо гардад. Ба тӯфайли он дар ҷараёни таълимӣ-тарбиявӣ дар мактаб ё донишгоҳҳо дигаргуниҳои сифатӣ амалӣ мегарданд» [115, с. 125].

Иштироки бевоситаи омӯзгор дар равандаи ҳам таълим ва тарбия хеле назаррасу беназир буда, ягон ташкилот ё муассиса ҷойи онро гирифта наметавонад. Мақом, сатҳи дониш ва касбияти омӯзгор дар заминагузори бо ҳиссу ифтихори миллӣ, дар эҳтиром ва арҷгузори бо расму русум ва анъанаҳои миллӣ метавонад барои ҷорӣ ва татбиқ намудани технологияҳои муносири инноватсионӣ дар муассисаҳои таълимӣ шароити мусоид ба вучуд биёрад.

Ба андешаи донишманди маъруфи тоҷик Ф. Шарифзода «нақши муаллим на танҳо барои таълим додан, балки кӯмак ба хонандагон аст, ки онҳо омӯзанд ва рушд кунанд: Муаллим, пеш аз ҳама, бояд созандаи муҳити рушдбанда бошад, ки хонандаро ба омӯзиш ташвиқ кунад» [163, с. 88].

«Илми педагогика мафҳуми таълими технологияҳои муносири инноватсиониро бо ҳамкориҳои мустақими хонандагон бо муҳити онҳо,

муҳити таълимӣ ва тарбиявӣ, ки ҳамчун объекти таҷрибаи омӯхташуда хизмат мекунад, ташаккул медиҳад ва равшан месозад» [95, с.191].

«Омӯзиш ба муносибатҳои мутақобилаи педагогӣ - психологӣ ва муносибати байни инсонҳо асос ёфтааст. Омӯзиш, ҳамчун раванди муштараки маърифатӣ фаҳмида мешавад, ки дар он дониш дар фаъолияти якҷоя тавассути муколамаи хонандагон байни худ ва бо омӯзгор ба даст меояд» [8, с. 68].

Олим ва педагоги машҳур А. В. Зиков чунин ақида пешниҳод кардааст, ки «саводнокии иттилоотӣ ва истифодаи технологияҳои инноватсионӣ барои инсоният қобилиятҳои навро эҳё намуда, суръати кори онҳоро чандин маротиба метезонад». Ў, ҳамзамон илова мекунад, ки «новобаста ба синну сол, ҳар як фард дар фаъолияти ҳамаҷунбаи худ бояд аз маҷмуи технологияҳои инноватсионӣ васеъ истифода намояд» [101].

Технологияи инноватсионӣ роҳ ва усули нави таълимиест, ки дар шакли инфиродӣ ё дастаҷамъона дар рафти тадриси ин ё он фанни таълимӣ, аз ҷумла таърихи халқӣ тоҷик гузаронида мешавад. Зимни роҳандозӣ намудани ин воситаҳои таълим ҳамкорӣ ва робита байни хонандагон ба вуҷуд омада, онҳо маълумотро бо ҳамдигар муҳокима менамоянд, савол ва супоришҳоро дар алоҳидагӣ ё якҷоя ҳал мекунад.

Дар раванди дарси таърих омӯзгори ҳушманд, фазои дуруст ва солимро созон дода, барои ҳал намудани мушкилотҳои пайдошуда замина мегузорад. Илова ба ин, дар чараёни дарс ташкил намудани намудҳои гуногуни фаъолият ба монанди кор бо ҷадвалҳои мантиқӣ, сохтани тестномаҳо, сиквейн, кластер, ташкил намудани бозиҳо, баҳсҳо, корҳои гурӯҳӣ ба манфиати кор аст. Роҳандозӣ ва татбиқи таълими инноватсионӣ дар дарс ба ҳамкориҳои мустақими омӯзгор бо хонандагон асос гузошта, дар оянда боиси пайдошавии таҷрибаи таълимӣ дар фаъолияти хонандагон мегардад.

«Таълими инноватсионӣ омӯзишро ҳамчун мантиқи муқаррарии раванди таълим дарбар мегирад. Он дар асоси таҷрибаи нав барои фаҳмиши назариявӣ тавассути татбиқи самарабахш ташаккул меёбад.

Тачриба ва дониши хонандагон дар раванди таълим ва тарбия ҳамчун манбаи ҳамкорӣ, бойгардони дониши тарафайн хизмат мекунад» [14, с. 122].

Хонандагон дар мубодилаи дониш бо якдигар аксар вақт як қисми вазифаҳои таълимии омӯзгорро ба уҳда мегиранд, ки ин иштироки фаъоли онҳоро дар дарс ташаккул медиҳад ва зарурати ҳалли масъалаи ҳавасмандгардони фаъолияти хонандагон дар раванди дарсро ба вучуд меорад. Ин на танҳо бо усулҳои дидактикӣ, балки инчунин бо истифодаи самараноки шаклҳо ва усулҳои муошират, фароҳам овардани фазои бароҳат, ҳавасмандкунанда ва эҳтироми шахсияти хонанда ба даст оварда мешавад. Дар ин робита И. П. Смирнов қайд мекунад, ки «... доро будани қобилияти хуби муошират бо ҳамдигар ва бо хонанда эҳтимолан яке аз муҳимтарин омилҳои муайянкунандаи мақоми ҳайати омӯзгорони муассисаи таълимӣ, қобилияти ба даст овардани натиҷаҳои беҳтарин дар фаъолияти таълимӣ ва тарбиявӣ хоҳад шуд» [131, с. 165].

«Консепсияи таҳсилоти муттасил дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки таълим як самти таҳсилот мебошад, ки на танҳо барои азхудкунии миқдори муайяни донишҳо барои хонандагон, балки инчунин дар ташаккули шахсият, қобилияти маърифатӣ ва эҷодии ӯ, дарёфти таҷрибаи муассири мустақил барои ташаккули салоҳияти таълимии муосир дар соҳаҳои мухталифи ҷомеа хизмат мекунад» [41, с. 86].

Чунин салоҳиятҳоро дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик номбар кардан лозим лозим аст:

- хонандагон дар дарси таърихи халқи тоҷик бояд пайваста омӯзанд ва дар доираи муайяни ҳадафҳо амал кунанд;
- барои расидан ба мақсадҳои таълимӣ хонандагонро зарур аст, ки фаъолияти муштаракро омӯхта, гурӯҳро дар асоси муросо ва ҳамкорӣ ташкил намоянд;

– агар қобилияти инфиродии хонандагони алоҳида ба талаботи муосири педагогӣ ҷавобгӯ набошад, онҳо бояд дониши хешро мустақил мукамал созанд.

«Ташаккули салоҳият танҳо тавассути таҷриба ва муоширати гурӯҳӣ имконпазир аст ва чунин таҷрибаро фақат дар ҳолати истифодаи роҳи усулҳои гуногуни муосири инноватсионӣ ба даст овардан мумкин аст» [68].

Ҳангоми кор бо технологияҳои муосири таълимӣ шартҳои асосӣ ва муҳими ҳамкориҳои омӯзгор бо хонандагон ба монанди ташкили кори гурӯҳӣ бо иттиҳоди ҳамкорӣ, нақши фаъоли хонандагон, ташкили бозҳои гуногуни таълимиро ба инобат гирифта зарур аст. Омӯзгори фанни таърихи халқи тоҷик бо истифода аз технологияҳои муосири инноватсионӣ вазифаи маълумотрасон ва ёрдамчиро иҷро мекунад, ки ин кори ӯро дучанд осон менамояд. Дар маркази диққати омӯзгор на танҳо як шогирди алоҳида, балки як гурӯҳи калони дониши воқеӣ ва мукамалдошта меистад.

Тавре ки Б. Бадмаев қайд мекунад, «... ҳангоми истифодаи усулҳои инноватсионӣ рӯҳияи рақобатпазир, муқобилият ва сабақате, ки одамон дар якҷоягӣ ҳақиқатро меҷӯянд, ба фаъолияти зехнӣ таъсири шадидтар мерасонад. Ғайр аз ин, чунин падидаи психологӣ, ба монанди сироят (на тақлид, балки сироят) амал мекунад...» [5, с. 74]. Ин хусусиятҳо бештар ҳангоми истифодаи бурдани бозҳо дар дарс зоҳир мешаванд.

«Машқҳои амалии самарабахши гурӯҳӣ ва инфиродӣ, нусхабардориҳои равандҳо, тарҳрезии барномаҳои гуногуни омӯзишӣ, кор бо гурӯҳҳо бо ҳукуки муаллиф, маводи тасвирӣ, муҳокимаи слайдҳои махсус, наворҳо, филмҳо, студияи педагогӣ, вохӯриҳо бо мутахассисони даъватшуда, усулҳои истифодаи технологияҳои компютерӣ ва ғайраҳо мебошанд» [168, с. 32].

Ҳамин тариқ, ҳамаи роҳ ва усулҳои таълими инноватсиониро таҳлил ва баррасӣ намуда, онҳоро ба чунин гурӯҳҳо ҷудо менамоем:

– мувоҳисаи таълимӣ (муҳокимаҳои гурӯҳӣ, муколама, таҳлилҳои ҳолатҳо аз таҷриба, шаклҳои таълим ва омӯзиш ва ғайра);

– бозиҳо (бозиҳои таълимӣ ва нақшбозӣ, бозиҳои дидактикӣ ва эҷодӣ).

Технологияҳои таълими инноватсионӣ маҷмуи шаклҳо, роҳҳо, усулҳо ва воситаҳои дарбар мегирад, ки барои бадаст овардани натиҷаҳои банақша гирифташуда имконият медиҳанд. Ин «шакли ҳамкории омӯзгор ва гурӯҳи омӯзиширо дар ҳолатҳои ҷустуҷӯӣ эҷодӣ идома медиҳад, актуалӣ ва тарзи дастаҷамъонаи таълим аст» [25, с. 68], ки В. К. Дяченко ва муҳаққиқони дигар онро тарафдорӣ намудаанд.

Дар раванди тӯлони таҷрибаи таълимӣ аз ҷониби омӯзгори муваффақи фанни таърихи халқи тоҷик роҳи усулҳои гуногуни истифодаи технологияҳои муосир аз худ карда шудааст, ки ба ин технологияи мубоҳиса, технологияи мултимедия ва бозиҳои таълимиро дохил кардан мумкин аст. Таълими инноватсионӣ дар раванди омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик яке аз самтҳои пешқадаму муассири равонӣ ва иҷтимоиро доро мебошад, ки таҷрибаи мусбӣ ва манфӣ дорад. Дар ин самт пешравиҳо ба назар расанд ҳам, аммо замони муосир тағйироти сифатиро дар раванди таълиму тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҷумҳурӣ талаб мекунад. «Ин тағйирот аз тағйири равишҳо дар самтҳои назариявӣ, амалӣ ва психологӣ иборат аст.

1. Самти назариявӣ. Дар ин бора таҳқиқоти муайян гузаронида шуд, дарки аҳамияти истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар фаъолияти ҳаррӯзаи омӯзгорӣ дар муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ вучуд дорад, аммо барнома ва ҳудуди возеҳи татбиқи онҳо вучуд надорад.

2. Самти амалӣ. Ҳама гуна навовариҳо дар соҳаи технологияҳои муосир асоснокии методологӣ, мутобиксозии роҳи усулҳои наватарини татбиқи таълим дар низоми маориф ва самаранокии онҳоро талаб мекунад.

3. Самти психологӣ. Сифатҳои касбӣ, муносибат, тафаккури омӯзгоронро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд ба кулӣ тағйир дода, ҳавасмандии омӯзгори муассисаро баланд бардоштан лозим аст ва ӯро аз ҷиҳати моддӣ ва маънавӣ ҳавасманд кардан зарур аст, вагарна

ягон намуди технологияи инноватсионӣ ба тағйир додани вазъи таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурий мусоидат намекунад» [168, с. 23].

Ба қадри кофӣ нашр ва дастрас нашудани дастури методӣ ва адабиёти таълимии муосир оид ба истифода ва татбиқи технологияҳои инноватсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии кишвар ин равандро хеле мушкил мегардонад.

Ҳаллу фасли вазифаҳои дар боло зикршуда барои ҷорӣ ва татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ ҳамчун омили асосии баланд бардоштани сифати таълими таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон хоҳад шуд.

Ҳамаи он масъалаҳое, ки дар ин қисмати кори илмӣ баррасӣ ва таҳлил карда шудаанд, ба ҷузъи назариявии технологияи муосири инноватсионӣ дохил карда шудаанд, ки бидуни онҳо ташаккули мундариҷаи таълим ва рушди тафаккури илмию амалии хонандагон аз фанни таърихи халқи тоҷик ғайриимкон аст.

1.2. Хусусиятҳои истифодабарии технологияи инноватсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тибқи талаботи замони муосир

Ҷустуҷӯи афзалиятҳои нав асосан дар роҳи ҳифз ва ташаккули арзишҳои анъанавии миллати тоҷик ва халқҳои дигари маскунӣ Тоҷикистон, инчунин дар самти васеъшавии фазои иттилоотӣ сурат мегирад. Дониш ва дарки равандҳо ва рӯйдодҳои асосии таърихӣ таърихи тоҷик дар раванди тарбияи маънавию ахлоқии хонандагон нақши муҳим мебозад. Таърихи халқи тоҷик омили муассир дар ташаккули ҷаҳонбинии хонандагон ба ҳисоб рафта, шароити инкишофи он аз ғанӣ гардидани донишҳои назариявӣ вобаста аст. Дар навбати худ ҷанбаи идеологӣ, меҳвари тамоми низоми тарбияи шаҳрванди Тоҷикистонро ташкил медиҳад. Ин раванди мураккаб аз он сабаб ба амал меояд, ки самти ғоявии тарбия асли худ сохти шахсият, олами маънавии он, шуур ва фаъолияти

харрӯзаи он мебошад. Дониши ҷаҳонбинӣ донишест, ки равандҳои асосӣ ва муҳимтарин лаҳзаҳои ҳаёти ҷамъиятро инъикос намуда, ба дуруст дарк намудани тамоми хусусиятҳои ҳаёти ҷамъият мусоидат мекунад. «Муассисаи таълимӣ воситаест, ки пиёда намудани барномаҳои таълимиро таъмин намуда, барои такмил, рушд, ҷустуҷӯи имкониятҳои наф, фароҳам овардани шароити зарурӣ ҷиҳати қонеъ гардонидани талаботи хонанда, оила, ҷомеа, фароҳам овардани шароит барои фаъолияти эҷодӣ ва касбии омӯзгорон, ки ба талаботи муосир ҷавобгӯ мебошад, ба ҳисоб меравад» [97, с. 23].

Курси таърихи халқи тоҷик қисми ҷудонашавандаи таърихи тамоми башарият мебошад, ки дар заминаи таърихи ҷаҳонӣ пайдо шудааст. Таърихи халқи тоҷик илмест, ки ҳодисаҳо, падидаҳо, далелҳо, равандҳои таърихиро ба таври кулӣ меомӯзад, қонуниятҳо ва қонунҳои таърихиро, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон аз замони қадим то имрӯз ба амал омадаанд, ошкор мекунад.

Таълими таърихи муосир дар мактабҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд бо дарназардошти тамоюлҳои фарҳангии муосир дар ҷаҳон равияи ғоявӣ ва шахрвандиро тағйир диҳад.

Мафкураи муосири таълим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба арзишҳо ва ғояҳои инсондӯстӣ, таҳаммулпазирӣ ва ҳамкорӣ таъкиқ кунад, ки ин нишонаи бешубҳаи муносибати мутамаддинӣ дар ҳалли масъалаҳои таълимии дар назди омӯзгорони ҷумҳурӣ қарордошта мебошад, зеро идеологияи башардӯстӣ моҳияти умумиинсонӣ ва хусусияти универсалӣ дорад.

Бо ба даст овардани истиқлол ва соҳибхирӣ аз ҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон фанни таълимии «Таърихи халқи тоҷик» ба таври беандоза таҷдид гардид, ки вазифаҳои асосии он аз эҳёи хотираи таърихии халқ, ташаккули худшиносии миллии ва ягонагӣ, тарбияи шахрвандӣ ва ватандӯстӣ иборат буданд. Ин аз масъулияти бузург гувоҳӣ медиҳад, ки

ҳам ба дӯши хонандагон ва ҳам омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик гузошта шудааст.

Дар оғози кор зарурияти аз нав дида баромадани асосҳои назариявӣ, методология ва методикаи тайёр кардани маводи таълимӣ пайдо шуд. Дар баробари ин аз таваҷҷуҳ ба як назарияи ҳизбӣ, ки ҳамчун методологияи ҳамаҷонибаи таҳқиқоти илмӣ соҳаи таърих баромад мекард, худдорӣ карда, чараёни таърихи ро барои фаҳмидани танҳо шумораи алоҳидаи масъалаҳо тағйир надодан номумкин буд. Муносибати оқилона дар ин маврид аз дарк намудани ҳаёти гузашта, имрӯз ва ояндаи Ватан дар заминаи рушди тамоми инсоният вобаста ба принципҳои риояи меъёрҳои маърифатии муҳтавои умумидошта ва дар асоси натиҷаҳои назариявии илми таърихи муосир дида мешавад.

Таърихи халқи тоҷик аз мавқеи объективӣ бо дарназардошти муҳимтарин принципҳои методологӣ (таърихӣ, мубрамият, мушаххас), бо ҷалби воситаҳои умумии илмӣ маърифатӣ (оморӣ, низомсозӣ, усулҳои маърифатӣ), инчунин хусусияти роҳҳои таърихӣ (муқоисавӣ -таърихӣ, хронологӣ, мушкилот ва ғайраҳо) баррасӣ мешавад.

Фанни таърихи халқи тоҷик сертаркиб ва бисёрҷанба буда, дар баробари сатҳҳои таҷрибавию назариявӣ асосҳои муайяни идеологӣ, меёру принципҳои методологии худро дорад. «Назарияҳо ва ақидаҳои, ки маҷмуи ҷаҳонбиниро ташкил медиҳанд, эътиқоди шахс гардида, дар ташаккули мавқеи ӯ нисбат ба тамоми падидаҳои ҳодисаҳои ҳаётӣ таъсири калон мерасонанд» [84].

Консепсияи омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик дар қатори дигар мушкилот асосҳои ҳуқуқии инкишофи таълими таърихӣ насли наврасро муайян мекунад.

Асосҳои ғоявии таърихи халқи тоҷик на танҳо дар заминаи донишҳои таърихӣ, балки дар заминаи бозбинии танқидии таҷрибаи таърихӣ ва сабақҳои таърих ташаккул меёбанд. «Тафсири субъективии ҳар як далел, чун қоида яктарафа шарҳ додани эҳтимолияти ояндаро ба миён меорад,

инкишофи шуури воқеии одамро аз вазъияти ин ё он воқеаи таърихӣ душвор мегардонад» [76].

Барои таҳлили ҳамаҷонибаи раванди таърихӣ зарурияти тағйир додани воситаҳои таҳқиқот, тамоми маҷмуи инкишофи назариявиро аз рӯйи мушкилоти мураккаби ба ҳам зид муфассал бо ҳам муқоиса кардан зарур аст.

Дурнамои муносири курси «Таърихи халқи тоҷик» тафсири онро дар заминаи таърихи ҷаҳонӣ дарбар мегирад. Дар баробари ин нақш ва аҳаммияти он меафзояд. Вазифаи асосӣ аз он иборат аст, ки курси «Таърихи халқи тоҷик» фанни муҳимми давлатӣ буда, аз нақши рӯзафзуни он дар иҷрои вазифаҳои афзалиятноки тараққиёти ҷамъияти Тоҷикистон бармеояд. Дар баробари ин дар рафти таълими курси «Таърихи халқи тоҷик» як қатор мушкилот низ мавҷуд ҳастанд.

Имрӯз муносибатҳо ва усулҳои нави таълимиро истифода бурдан зарур аст. Истифода бурдани супоришҳои мушкилотӣ – ҳодисавӣ ва биографӣ, «кейс – марҳалаҳо», викторинаҳо, презентатсияҳо ва ғайра умедбахш ҳастанд. Истифодаи чунин супоришҳо имкон медиҳад, ки воқеаҳои таърихӣ аз нуқтаи назари гуногун шарҳ дода шуда, тафсири ғайристандартӣ рӯйдодҳои таърихӣ, ки ба мавқеи шахсият дар таърих ва ба дарки объективии гузаштаи серҷабҳои таърихӣ мусоидат мекунад, аз назар гузаронда шавад.

Омӯзгор дар синф бояд барои ташаккули муҳити муколама замина фароҳам оварад: хонандагон дорои салоҳияти коммуникативӣ гарданд, худро барои қабул ва пос доштани арзишҳои миллӣ омода созанд, аз таҷрибаи ҳаётии худ истифода баранд.

Ба ғайр аз ин, барои омӯзгор дарки ҷиҳатҳои концептуалию назариявии далелу ҳодисаҳои таърихӣ баҳсталаб, яхела шарҳ дода шуда, ниҳоят ба масъалаи интиҳоби адабиёти таълимию методии тавсияшаванда барои хонандагон бо эҳтиёткорона муносибат кардан хеле муҳим аст. Мақсади аксари усулҳои инноватсионии педагогӣ ин дар хонандагон

ташаккул додани қобилияти сохтани низоми хулосаҳои асосноки худ мебошад. Ин муколамаи байни хонанда ва омӯзгор аст. Омӯзгор ба гурӯҳҳо саволҳои проблемавӣ медиҳад, хонандагон онҳоро муҳокима мекунанд, дар асоси дониши худ якчанд намуди ҳалли масъалаҳоро пайдо меоянд ва ба омӯзгор саволҳои нав пешниҳод мекунанд. «Истифодаи усулҳои инноватсионии таълим ҳангоми омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик имконият медиҳад, ки мафҳуми норавшании баҳодихӣ ба ҳар як ҳодисаи таърихӣ асоснок карда шавад» [24, с. 136].

Агар хонандагон арзёбии гуногуни ҳодисаҳои таърихро дарк наkunанд, онҳо ҳеҷ гоҳ дар бораи ягонагии раванди таърихӣ, серчабҳа будан ва робитаҳои мураккаби дохилии он сарфаҳм намераванд.

Воқеаҳои таърихӣ барои иштирокчиёнаш ояндаи дигар мебахшад. Хонандагон бояд аз ин огоҳ бошанд ва ҳар як методологияи инноватсионӣ бояд ба онҳо ин фаҳмишро таъмин кунад. Агар мавзуи дарс, масалан, Ҷанги Бузурги Ватанӣ бошад, омӯзгор наметавонад ҷангро арзёбӣ намуда, онро мусбат ё манфӣ эълон кунад. Омӯзгор ба хонандагон маъхазҳои гуногуни таърихӣ – ҳуччатҳо, порчаҳои ёддоштҳои намояндагони ҳизбҳои гуногунро дода, аз рӯйи ҳамаи ин масъалаҳоро ба муҳокима пешниҳод мекунад. Айни замон, махсусан муҳим аст, ки хонандагон аз баҳодихии худ сарчашмаҳои ғаразнокро аз манбаъҳои ғайриғаразнок фарқ карданро ёд гиранд. Барои ин, хонандагон бояд фаҳманд, ки кадом мавод ҳуччат буда, кадомаш фикри муаллиф аст.

Ба омӯзгорон ба таври муколама суҳбат кардан бо хонандагон хос нест, онҳо бештар майл доранд, ки усулҳои таълимии худро ҷорӣ кунанд. Ҳақ ба ҷониби Л. Н. Толстой аст, ки гуфта буд, ки «омӯзгор ҳамеша беихтиёр кӯшиш мекунанд, ки роҳи қулайтарини таълимиро интихоб кунад. Ҳар қадар усул барои омӯзгор қулай бошад, барои хонандагон ҳамон қадар ноқулайтар мегардад. Танҳо он тарзи таълим дуруст аст, ки аз он хонандагон қаноатманд бошанд. Пас биёед он усулҳои таълимиро ҷустуҷӯ ва татбиқ намоем, ки шогирдон аз онҳо қаноатманд бошанд» [97, с. 28].

Фанни таърихи халқи тоҷик низ муносибати комилан бепарвоиро дар назар надорад. Масалан, барои омӯзгорони насли калонсол нисбат ба давраи шӯравӣ бетараф будан душвор буда, воқеаҳои таърихии солҳои охир ба онҳо ҳам таъсир карда метавонанд. Агар чунин омӯзгорон хоҳанд, ки маводи таълимиро дар шакли муколама баён кунанд, онҳо танҳо як - ду соли аввал душворӣ мекашанд, вале дар ин давра хонандагон дорони маҳорати худидоракунии мегарданд. Омӯзгор хангоми гузаронидани муколама метавонад ба ҳар як хонанда кӯмак намояд, дониш ва далелҳои овардаи ӯро арзёбӣ кунад.

Вақте ки омӯзгорон ба хонандагон сарчашмаҳои гуногунро пешниҳод мекунанд, барои онҳо ташаккул додани тарзи фикрронии системанок дар хонандагон душвор мегардад. Сарчашмаҳо манзараи хеле парокандаро эҷод мекунанд. Хонандагон имрӯз дар ҷаҳони фишори саҳти иттилоотӣ зиндагӣ мекунанд ва фикрронии системавӣ дар онҳо ташаккул намеёбад. Бо андешаҳои дар китоби дарсӣ баёншуда хонандагон метавонанд розӣ набошанд, аммо муҳим он аст, ки онҳо метавонанд ақидаи танқидии худро босаводона баён кунанд.

Аз нав дида баромадани мазмуни таълими фанни таърихи халқи тоҷик даст кашидан аз усулҳои куҳнашуда ва аз одатҳои мавҷудбуда боиси тағйирёбии методикаи таълими фанни таърих мегардад. Ин дигаргуниҳо ба тамоми раванди таълим: ҳадафҳо, усулҳо, шаклҳо, воситаҳои таълим таъсир мерасонанд. Ҷустуҷӯи фаъолонаи роҳҳои ҳавасмандгардонии мустақилияти хонандагон дар доираи мукамалгардонии тамоми раванди таълим идома хоҳад ёфт.

Танҳо бо дарназардошти қобилияти маърифатии хонандагон ва шавқу ҳаваси онҳо ба ин фанни мазкур мумкин аст, ки мазмуни маводи таърихӣ, фаъолияти якҷояи пурсамари омӯзгор ва хонандагон дар дарси таърих интиҳоб карда шавад.

Дар чунин шароити тағйирёбанда омӯзгорро лозим аст, доираи васеи технологияҳои инноватсиониро истифода намуда, ба рушди ҳаматарафаи

хонандагон мусоидат намояд. «Технологияҳои инноватсионӣ ин маҷмуи роҳҳо, усулҳои таълим, воситаҳои тарбиявӣ, ки ба ноил шудан ба натиҷаи мусбӣ аз ҳисоби тағйироти динамикии рушди шахсияти хонанда дар шароити муосири иҷтимоӣ - фарҳангӣ нигаронида шудаанд, дарбар мегиранд» [8, с. 22].

Ҳадафи асосии технологияҳои инноватсионии таълим омода кардани шахс ба ҳаёт дар ҷаҳони доимо тағйирёбанда мебошад. Моҳияти чунин омӯзиш тамоюли раванди таълим ба неруи инсон ва татбиқи ин неру мебошад. Таълим бояд механизмҳои фаъолияти инноватсиониро инкишоф дода, роҳҳои эҷодии ҳалли масъалаҳои ҳаётан муҳимро дарёбад ва барои эҷодкориро ба меъёр ва шакли мавҷудияти инсон табдил додан, мусоидат намояд.

Технологияҳое, ки хусусияти инноватсионии бештар доранд:

Портфолио технологияи муосири таълимӣ мебошад, ки ба усули арзёбии ҳақиқии натиҷаҳои фаъолияти таълимӣ ва касбӣ асос ёфтааст. Ин усул ба маънои васеаш ба ҳамагуна фаъолияти амалӣ ва истехсолӣ дахл дорад, вале асосан онро аксар вақт дар соҳаи маориф истифода мебаранд. Портфолио аз забони итолиёвӣ гирифта шуда, маънои ҷузвдонро (портфел) дорад. Усули портфолио дар Ғарб аз омӯзиши мушкilot пайдо шудааст. Ин усул барои ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумот дар бораи раванди таълим ва натиҷаҳои фаъолияти таълимӣ асос ёфтааст. Портфолио маҷмуи мунтазам ва махсус ташкилшудаи далелҳо мебошад, ки ҳамаҷун роҳи инъикоси мунтазами фаъолияти худ ва пешниҳоди натиҷаҳои он дар як ё якчанд самт барои арзёбии ҷорӣ салоҳият ё воридшавии рақобат ба бозори меҳнат хизмат мекунад.

Технологияи иттилоотию иртиботӣ (ТИК) дар таълим. Ворид намудани ТИК ба мундариҷаи раванди таълим ҳамгироии фанҳо бо технологияи иттилоотӣ мебошад, ки тамоюли рушдёбандаи раванди иттилооткунонии муассисаҳои таълимиро таъмин мекунад. Аз таҳияи маълумоти ибтидоӣ аз ҷониби хонандагон оид ба технологияи иттилоотӣ то истифодаи

барномаҳои компютерӣ ҳангоми омӯзиши фанҳои таълимӣ ва сипас то пур кардани сохтор ва мазмуни таълим бо унсурҳои фанни технологияи иттилоотӣ, татбиқи азнавсозии тамоми раванди таълиму тарбия дар асоси истифодаи технологияҳои иттилоотӣ мазмуни технологияи иттилоотию иртиботиро ташкил медиҳад. «Дар низоми методии муассисаи таълимӣ технологияҳои нави иттилоотӣ пайдо мешаванд ва хатмкунандагони муассисаи таълимӣ барои азхудкунии технологияҳои нави иттилоотӣ дар фаъолияти минбаъдаи худ омода мешаванд» [32, с. 51].

Таҷрибаи истифодаи ТИК дар муассисаҳои таълимӣ нишон дод, ки муҳити иттилоотии муассисаи таълимӣ шаклҳои гуногуни таҳсилоти фосилавиро дарбар мегирад ва ҳавасмандии хонандагонро ба омӯзиши фанҳои таълимӣ, махсусан бо истифода аз усули лоиҳавӣ хеле зиёд мекунад.

Технологияи лоиҳавӣ дар таълим алтернативаи низоми синфӣ – дарсӣ мебошад. Методи лоиҳавӣ технологияи педагогӣ мебошад, ки на ба ҳамгироии дониш, маҳорат ва малака, балки ба татбиқи онҳо ва азхуд намудани навигарӣ нигаронида шудааст. Иштироки фаъолонаи хонандагон дар таҳияи лоиҳа имкон медиҳад, ки роҳҳои нави фаъолияти инсон дар муҳити иҷтимоию фарҳангӣ аз худ карда шавад.

Усули лоиҳавӣ ҳамчун низоми таълим маънои онро дорад, ки насли наврас дар раванди банақшагирии мустақилона ва татбиқи тадриҷан мураккабтар шудани вазифаҳои амалӣ – лоиҳаҳо дониш ва малакаҳоро ба даст меорад. Усули лоиҳа ба рушди малакаҳои маърифатии хонандагон, қобилияти мустақилона ва системанок намудани дониши худ, инчунин муайян намудани мавқеи худ дар фазои иттилоотӣ, рушди тафаккури интиқодӣ ва эҷодӣ асос ёфтааст. Усули лоиҳавӣ яке аз соҳаҳои дидактика буда, усули хусусӣ аст ва он дар доираи як мавзӯи муайян истифода бурда мешавад. Усули лоиҳавӣ ҳамеша ба фаъолияти мустақилонаи хонандагон дар шакли инфиродӣ, дукаса ва гурӯҳӣ нигаронида шудааст, ки хонандагон онро дар муддати муайян иҷро мекунанд. Усули лоиҳавӣ ҳамеша ҳалли

мушкилотро дарбар мегирад. Ҳалли мушкилот, аз як тараф, истифодаи маҷмӯъ, усулҳои гуногун, воситаҳои таълимиро дарбар мегирад, аз тарафи дигар зарурати муттаҳидсозии дониш, қобилияти татбиқи донишҳои соҳаҳои гуногуни илм ва техникаро дар назар дорад. «Усули лоиҳаҳо маҷмуи усулҳои таҳқиқотӣ, ҷустуҷӯӣ, мушкилот ва эҷодкориро вобаста ба моҳияти худ дарбар мегирад» [43, с. 98].

Мақсади омӯзиши лоиҳавӣ фароҳам овардани шароитест, ки дар он хонандагон мустақилона ва бо хоҳиши худ донишҳои нокифояро аз сарчашмаҳои гуногун ба даст оварда, истифода бурдани донишҳои гирифтаашро барои ҳалли масъалаҳои маърифатӣ ва амалӣ меомӯзанд. Тавассути кор дар гурӯҳҳои гуногун хонандагон дорои малакаҳои муошират мегарданд ва малакаҳои таҳқиқотии хонандагон ташаккул меёбанд. Яъне, дар онҳо қобилияти муайян кардани мушкилот, ҷамъоварии иттилоот, мушоҳида, гузаронидани таҷриба, таҳлил, сохтани фарзия, ҷамъбаст ва ғайраҳо ташаккул ёфта, тафаккури системавии онҳо инкишоф меёбад.

Таснифи муосири лоиҳаҳои таълимӣ дар асоси фаъолияти бартаридоштаи хонандагон чунин тартиб дода мешавад:

- лоиҳаи ба амалия нигаронидашуда (аз китоби дарсӣ то маҷмуи тавсияҳо оид ба барқарорсозии иқтисодиёти кишвар);
- лоиҳаи эҷодӣ – озодтарин баёни фикри муаллиф барои ҳалли масъала. Чунин лоиҳаҳо ёддоштҳо, филмҳои видеоӣ, намоишҳои театрий, асарҳои санъати тасвирӣ ё ороишӣ ва ғайра ташкил медиҳанд;
- лоиҳаи нақшофарӣ – бадеӣ, таърихӣ, бозиҳои таълимӣ ва ғайра, ки натиҷаи онҳо то охир кушода боқӣ мемонад.

Дар муассисаҳои таълимӣ дар баробари ташаккул додани малакаҳо оид ба унсурҳои алоҳидаи фаъолияти лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ барои хонандагон дар дарсҳои анъанавӣ, аз синфи панҷум (ба мисли гузоштани ҳадаф, таҳияи саволҳо, мулоҳиза, банақшагирии фаъолиятҳо ва ҳоказо) оғоз мешавад, мумкин аст, ки дар синфҳои болотар миқдори лоиҳаҳо зиёд

шудан гирад. Агар захираҳои муҳлати таҳсил имкон диҳанд, корҳои лоиҳавӣ ва таҳқиқотиро дар давоми соатҳои дарсӣ, вале бо ҷалби хонандагон ба кор ташкил кардан мумкин аст.

Мувофиқи хусусиятҳои синну сол мақсадҳои аз худ намудани малакаҳои муоширатӣ дар мадди аввал меистанд. Дар ин ҷо тавсия дода мешавад, ки фаъолияти лоиҳавӣ ё таҳқиқотӣ дар шаклҳои гурӯҳӣ ташкил карда шавад. Дар баробари ин, хонандаро аз имконияти интиҳоби шакли фардии меҳнат маҳрум кардан лозим нест.

Мавзӯҳои кории хонандагон мушкилоти ҳамаи соҳаҳо (мавзӯ, байнифанӣ, ғайримавзӯ) - ро дарбар гирифта метавонад, вале онҳо бояд ба фаҳмиши хонандагон наздик буда, барои иҷрои онҳо хонандагон шавқу рағбат дошта бошанд. Натиҷаи бадастовардашуда бояд аз ҷиҳати иҷтимоӣ ва амалӣ аҳаммияти калонро доро бошад.

Муаррифии лоиҳаҳо ё таҳқиқотро дар чорабиниҳои беруназсинфӣ конференсияҳо пешниҳод кардан ба мақсад мувофиқ аст. Дар баробари ин, омӯзгорон бояд вақти воқеии чунин чорабиниҳоро ба назар гирифта, анҷоми кори хонандагонро ба нақша гиранд ва бо ин ба хонанда имкон фароҳам оваранд, ки худ ва кори худро ба таври оммавӣ муаррифӣ намуда, баромади ӯ бояд ба ташаккули сифатҳои шахсӣ ва рушди салоҳиятҳои лоиҳакашӣ ва таҳқиқотнаш мусоидат намояд.

Ташаккули дараҷаи лозимии салоҳият дар фаъолияти лоиҳакашӣ ва таҳқиқотӣ бояд то анҷоми фаъолияти муассисаи таълимӣ ба даст оварда шавад.

Мавзӯҳо ва мушкилоти корҳои лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ мувофиқи хоҳиши шахсии ҳар як хонанда интиҳоб карда мешаванд ва бояд ба қобилият ва майлу рағбати онҳо мувофиқ бошанд. Татбиқи лоиҳаҳо ё таҳқиқотҳо дар синфи 11 (хатмкунанда) метавонад ҳамчун ҳолатҳои алоҳидаи муваффақияти калони хонандагони лаёқатманд ё ҳамчун анҷоми дарс аз фанни таълимӣ ва баъдан ҳимояи натиҷаҳо ҳамчун имтиҳон бошад. Дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба таври васеъ истифода

бурдани шаклҳои гуногуни фаъолияти лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ аз қабili экспедитсияҳо, конференсияҳо ва ғайра тавсия дода мешавад.

«Иттилоотикунонии таълим барои хонанда аз он сабаб ҷолиб аст, ки фишори равонии муоширати мактабӣ бо гузаштан аз муносибати субъективии «омӯзгор – шогирд» ба муносибати объективии «хонанда – компьютер – омӯзгор» бартараф карда мешавад, самаранокии кори хонандагон меафзояд, саҳми эҷодкории онҳо зиёд шуда, онҳо имконият пайдо мекунанд, ки ҳангоми хонандаи мактаб буданашон оид ба фанни дӯстдошташон маълумоти иловагӣ гиранд ва дар оянда ба таври мақсаднок донишгоҳро интихоб намуда, соҳиби ҷойи кори бонуфуз гарданд» [143]. Инчунин иттилооткунонии таълим барои омӯзгор аз он сабаб ҷолиб аст, ки он имкон медиҳад, ки ҳосилнокии меҳнаташ баланд гардида, маданияти умумии иттилоотии ӯ рушд меёбад.

Технологияҳои ба хонанда нигаронидашуда

Шахсияти хонанда тибқи истифодаи ин технология на танҳо субъект, балки субъекти афзалиятнок низ мебошад, ин технология мақсади ниҳоии низоми таълим ва на василаи ягон ҳадафи абстрактӣ аст. Он дар таҳияи барномаҳои инфиродии таълимӣ аз ҷониби хонандагон мувофиқи қобилият ва ниёзҳои онҳо зохир мегардад. «Омӯзиши ба хонанда нигаронидашуда як навъ таълимест, ки дар он шахсияти хонанда, асолати он, арзиши худшиносӣ дар мадди аввал гузошта шуда, таҷрибаи субъективии ҳар яки онҳо аввал ошкор ва сипас бо мазмуни таълим ҳамоҳанг карда мешавад» [137, с. 25].

Эътироф намудани хонанда ҳамчун шахсияти асосии амалкунанда дар тамоми раванди таълим педагогикаи ба шахсият нигаронидашуда мебошад.

Бояд гуфт, ки педагогикаи анъанавӣ ҳамчун вазифаи аввалиндараҷаи худ ҳамеша рушди шахсиятро ҳадафи асосӣ қарор дода, ба ин маънӣ ба шахсият нигаронида шудааст. Амсилаҳои мавҷудаи педагогикаи ба хонанда нигаронидашударо ба се гурӯҳи асосӣ ҷудо кардан мумкин аст:

1. Иҷтимоӣ - педагогӣ;
2. Фаннӣ - дидактикӣ;
3. Психологӣ.

Технологияи таълиму тарбияи ба хонанда нигаронидашуда, ки мақсади он таъмини самти инкишофи раванди педагогӣ мебошад, бо технологияи таълиму тарбияи тафриқа, ки ҳадафи он ташкили фаъолияти мақсадноки педагогӣ аст, зич алоқамандӣ дорад.

Эҷодкорӣ, ҷустуҷӯӣ-таҳқиқотӣ роҳҳои асосии мавҷудияти хонанда дар фазои тарбияи шахсият нигаронидашуда мебошанд. Аммо имкониятҳои рӯҳӣ, ҷисмонӣ ва зеҳнии хонандагон барои мустақилона иҷро намудани супоришҳои эҷодии таълим ва мушкилоти ҳаёт хеле кам мебошанд. Хонанда ба дастгирии педагогӣ ниёз дорад. Инҳо калид – вожаҳои тавсифи технологияи таълимии ба хонанда нигаронидашуда мебошанд. «Ҳамин тариқ, истифодаи дилхоҳ технологияи инноватсионӣ самаранокии раванди таълиму тарбияро зиёд намуда, ба ташаккули шахсияти эҷодкоре, ки ба иҷтимоишавии ҳаёт дар ҷомеа қодир аст, мусоидат менамояд» [55, с. 142].

Омӯзгорон усулҳои гуногунро аз қабili дарси проблемавӣ, усули кейс, технологияҳои лоиҳавӣ ва ғайраро истифода мебаранд. **Дарси проблемавӣ** дарсест, ки омӯзгор мушкилотро баён намуда, ба хонандагон пешниҳод мекунад, ки дар асоси сарчашмаҳо роҳҳои ҳалли дурустро таҳия кунанд. Омӯзгор порчаеро аз ягон ҷанг ё ҳодисаи таърихӣ нақл намуда, аз хонандагон хоҳиш мекунад, ки онҳо вобаста ба он андеша баён намоянд, то вазъияти тасвиршуда ба таври дигар инкишоф ёбад. Чунин усулро технологияи кейс меноманд. Барои ба ин гуна савол ҷавоб додан ба хонандагон лозим аст, ки шароити таърихӣ вазъияти давраи муайяни таърихро хуб донанд. Ин усул ба ташаккули тафаккури интиқодии хонандагон мусоидат мекунад.

Технологияи лоиҳавӣ ба гузаронидани таҳқиқот дар мавзуи мушаххаси таърихӣ нигаронида шудааст. Он кори мустақилест, ки малакаҳои

банақшагирии вақт, қобилияти гузоштан ва ҳалли мушкилотро талаб мекунад. Ҳамаи усулҳо мустақилияти бештари хонандагон ва муколамаи онҳоро бо омӯзгор дар назар доранд. Ҷорӣ шудани навгониҳо дар раванди таълиму тарбия на майлу хоҳиш, на муносибати бепарвоёна ба ҷустуҷӯи эҷодии шаклҳои самарабахши фаъолияти таълимӣ бо хонандагон аст, балки талаби замон мебошад.

Дар Консепсияи таҳсилоти муттасили Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳимтарин фаъолияти муассисаҳои таълимӣ аз фароҳам овардани шароит барои ноил шудан ба сифати нави таълим иборат мебошад. Ин бештар аз он вобаста аст, ки навгониҳо то чӣ андоза самаранок аз худ карда мешаванд, ки ба тағйироти сифатии фаъолияти муассисаҳои таълимӣ мусоидат кунанд. Имрӯз бисёр муассисаҳои таълимӣ ба соҳаи фаъолияти инноватсионӣ шомиланд. Вақте ки сухан дар бораи ҳолати рушди муассисаҳои таълимӣ меравад, ин он маъно дорад, ки дар онҳо навгонӣ амалӣ шуда истодааст.

Имрӯз тағйироти инноватсионӣ ба низоми муайян ворид шуда, намудҳои нави муассисаҳои таълимӣ, барномаҳои нави таълимӣ барои таъмини тағйирёбии раванди таълиму тарбия, ки ба шахсияти хонанда ва ниёзҳои ӯ нигаронида шудаанд, таҳия карда мешаванд.

Ҳаёати омӯзгорони ҳар як муассисаи таълимӣ новобаста аз шакли моликияташон ҳуқуқи ба амал баровардани навгониро доранд. Азбаски хонандагон объекти ҳамагуна ташаббуси педагогӣ мегарданд, коллективи омӯзгорон бояд оид ба тайёр кардан ва ташкили инноватсия уҳдадорҳои муайяноро ба дӯш гиранд.

Вақте ки зарурати ҳалли ягон масъала ба миён меояд, вақте ки дар байни хоҳиш ва натиҷаи воқеӣ зиддият ба вучуд меояд, ин тағйирот боиси ба вучуд омадани навгонӣ мегардад. Рушди таҷрибаи қисме аз муассисаҳои таълимӣ ба инкишофи неруи эҷодӣ, навоварии тамоми кормандони соҳаи маориф мусоидат мекунад. Дар ин вазъият, махсусан салоҳияти касбӣ

муҳим аст, ки дар асоси он сифатҳои шахсӣ ва касбии омӯзгорон ва роҳбарон рушд меёбанд.

Фаъолияти инноватсионӣ намуди махсуси фаъолияти педагогӣ мебошад. Инноватсия дар ҷанбаи иҷтимоӣ -психологӣ ва эҷодӣ навоарӣ ба вучуд меорад. Аз ин рӯ, тағйирот дар муассисаи пешравандаи таълимӣ ба таври тасодуфӣ ба амал намеояд, балки аз ҷониби роҳбар дар асоси нақшаҳо пешгӯӣ карда мешавад ва барои ноил шудан ба мақсадҳои мушаххас нигаронида шудааст.

Мақсад ва вазифаҳои инноватсионӣ аз як тараф дар асоси таҳлили ҳамаҷонибаи вазъи имрӯзаи муассисаҳои таълимӣ ва аз ҷониби дигар аз пешгӯии рушди минбаъдаи он гузошта мешаванд.

Сабабҳои гуногуни бавучудоии инноватсия инҳоянд:

1. Зарурати ҷустуҷӯи фаълонеи роҳҳои ҳалли мушкилоти дар муассисаҳои таълимӣ вучуд дошта.
2. Хоҳиши кадрҳои педагогӣ дар бобати беҳтар намудани сифати хизматрасонӣ ба аҳоли, беҳтар намудани фаъолияти кадрҳои педагогӣ барои тоб овардан дар рақобати бозори меҳнат ва нигоҳ доштани муассисаи худ.
3. Тақлид ба дигар муассисаҳои таълимӣ, то омӯзгорон дарк кунанд, ки инноватсия фаъолияти тамоми коллективро беҳтар мегардонад.
4. Норозигии доимии омӯзгорони алоҳида аз натиҷаҳои бадастовардашуда, нияти қатъии такмил додани онҳо.
5. Зиёд шудани талаботи гурӯҳҳои алоҳидаи падару модарон ҷиҳати ҷорӣ намудани навгониҳо дар раванди таълиму тарбия.

Таҳлили таҷрибаи муассисаҳои таълимӣ, ки бо роҳи инноватсионӣ фаъолият мекунанд, як қатор мушкилотро ошкор намуд:

1. Нокифоя будани таъминоти илмӣю методии раванди инноватсионӣ.
2. Набудани пайдарпайӣ ва пайвастагӣ дар татбиқи инноватсияи педагогӣ.

3. Мувофиқ набудани дастгирии меъёрию ҳукукии фаъолияти инноватсионии муассисаҳои таълимӣ.
4. Зарурияти ҷустуҷӯи шаклҳои принсипан нави ҳамкории марказҳои илмӣ ва инноватсионӣ.

Аксар вақт омӯзгорон чунин саволе пешниҳод мекунанд, ки фаъолияти инноватсиониро аз кучо оғоз кардан лозим аст ва натиҷаи ниҳони он чӣ гуна мешавад?

Доираи раванди инноватсионӣ барои ҳамагуна фаъолияти педагогӣ яхела аст, яъне:

1. Ба таври назариявӣ асоснок намудани андеша ва равандҳои инноватсионӣ, ҷустуҷӯи роҳу усулҳои мухталифи таҳқиқот.
2. Гузаронидани таҷрибаҳои педагогӣ.
3. Муайян намудани норасоиҳо, камбудииҳо ва ҷустуҷӯ намудани роҳҳои бартараф намудани камбудииҳо.

Воситаи муҳимтарини амалӣ намудани ақидаҳои инноватсионӣ дар муассисаҳои таълимӣ ин мавқеъ ва неруи эҷодии омӯзгорон, иштироки фаъолонаи онҳо дар раванди таълиму тарбия дар мактаб ба ҳисоб меравад.

Технологияҳои муосири педагогӣ дар таълими мактабӣ ба татбиқи стандартҳои давлатии таълимии таҳсилоти мактабӣ нигаронида шудаанд. Ҷанбаи принсипан муҳимми технологияи педагогӣ мавқеи хонанда дар раванди таълиму тарбия, муносибати калонсолон ба хонанда мебошад. Мақсади он мусоидат намудан ба рушди хонанда ҳамчун шахсият мебошад.

«Технологияҳои муосири таълимӣ, ки имрӯз дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии кишвар татбиқ карда мешаванд, инҳоянд:

- Технологияҳои нигоҳдории саломатӣ;
- Технологияҳои фаъолияти лоиҳавӣ;
- Технологияи таҳқиқотӣ;
- Технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ;
- Технологияҳои ба шахсият нигаронидашуда;

- Технологияи портфолиои омӯзгорӣ;
- Технологияи бозӣ;
- Технологияи назарияи ҳалли супоришҳои ихтироъкорӣ ва ғайра».

[43, с. 98].

Технологияи нигоҳдории саломатӣ. Мақсади истифодаи чунин технология аз ташаккул додани тасаввурот дар бораи аҳаммияти саломатии ҷисмонӣ ва рӯҳии инсон, рушди қобилияти хонандагон оид ба муҳофизат ва мустаҳкам намудани саломатии худ иборат мебошад. Истифодаи чунин технология имкон медиҳад, ки хонандагон дар раванди иҷрои фаъолиятҳо фарҳанги нигоҳдории тандурустӣ ва роҳҳои мустаҳкам нигоҳ доштани саломатии худро дарк намоянд. Гузаронидани тадбирҳои профилактикӣ дар хонандагон сифатҳои нигоҳ доштани саломатии рӯҳӣ ва ҷисмониро ташаккул медиҳад ва онҳо ба маънои тарзи ҳаёти солим ва арзишҳои он, инчунин арзиши ҳаёти одамони дигар сарфаҳм мераванд.

Технологияи педагогии нигоҳдории саломатӣ тамоми ҷанбаҳои таъсири омӯзгор ба саломатии хонанда дар сатҳҳои гуногун – иттилоотӣ, равонӣ ва биоэнергетикиро дарбар мегирад. Тарбияи ҷисмонӣ ва солимгардонӣ аз технологияи инкишофи сифатҳои ҷисмонӣ, обутобдиҳӣ, машқҳои нафаскашӣ, таъмини некӯаҳволии иҷтимоӣ - психологӣ хонанда, таъмини солимии равонӣ ва иҷтимоии хонанда ва ба таъмини бароҳатии эмотсионалӣ ва некӯаҳволии равонии мусбӣ хонанда дар раванди муошират бо ҳамсолон ва калонсолон дар мактаб, оила ва ҷомеа иборат аст ва ба рушди ҷисмонӣ ва таҳкими саломатии хонанда нигаронида шудааст.

Истифодаи ин технология имкон медиҳад, ки корҳо оид ба ҳифз ва таҳкими саломатии хонандагон ва дар онҳо ташаккул додани малакаҳои тарзи ҳаёти солим равона карда шаванд; дар ҳифз ва таҳкими саломатии ҳар як хонанда дар раванди таълиму тарбия саҳм мегирад; андешаи хонандагонро дар бораи масъулият барои саломатии худ ва саломатии дигарон ташаккул медиҳад; хонандагонро барои ташаккули стратегия ва

технологияҳои худ, ки ба нигоҳдорӣ ва таҳкими саломатӣ имкон медиҳанд, маълумоти зарурӣ медиҳад.

Тамоюлҳои рушди таҳсилоти умумии муосир аз аҳаммияти афзалиятноки муҳити зист ҳамчун омили тайёр намудани мутахассисони оянда, фаъол гардонидани неруи эҷодкорӣ, салоҳият ва рақобатпазирии хонанда шаҳодат медиҳад.

Дар замони муосир муносибатҳо ба назария ва амалияи таълим таҳти таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ, ҳамгирӣ, компютеркунонӣ, ҷорӣ ва истифодаи Интернет, ВАО, таҳсилоти фосилавӣ ва ба хонанда нигаронидашуда тағйир меёбанд. Ҳамаи ин боиси истифодаи технологияҳои инноватсионии таълим мегардад. «Вазифаи технология ҳамчун илм аз муайян кардани маҷмуи намунаҳо бо мақсади муқаррар кардан ва дар амал истифода бурдани амалҳои муосиртарин, пайдарпайи фаъолияти таълимӣ, ки барои ноил шудан ба ягон натиҷа вақт ва захираҳои моддӣ ва зеҳнии камтарро талаб мекунанд, иборат аст» [58, с. 89].

Инноватсия дар таълим ҳамчун раванди тақмили технологияҳои педагогӣ, маҷмуи роҳҳо, усулҳо ва воситаҳои таълим фаҳмида мешавад. Агар омӯзгор барои пешравӣ саъй кунад, фаъолияти худро ба самти беҳтар тағйир додан хоҳад, пас ин равандро аллакай инноватсия (навоарӣ, навгонӣ) доништан мумкин аст.

Инноватсия (англ. innovation навоарӣ) ҷорӣ намудани шаклҳо, усулҳо ва малакаҳои нав дар соҳаи таълим, маориф ва илм мебошад. Аслан, ҳар як навоварию иҷтимоию иқтисодӣ, дар ҳоле ки он ҳанӯз оммавӣ нагардидааст, инноватсия доништа мешавад. Хусусиятҳои маориф дар ибтидои ҳазораи сеюм нисбат ба истифодаи технологияҳои гуногун талаботи махсусро ба миён мегузорад, зеро маҳсули меҳнати онҳо ба одамони зинда нигаронида шудааст ва дараҷаи амалишавии технологияи таълимиро ҳеҷ гоҳ бо технологияи истехсолоти саноатӣ муқоиса кардан мумкин нест. Аз ин лиҳоз, дар баробари технологиякунонии фаъолияти

таълимӣ раванди гуманизатсияи он низ ногузир аст, ки ҳоло дар чаҳорчӯби равиши шахсият – фаъолият бештар паҳн шуда истодааст. «Аз нигоҳи технологияҳои иттилоотӣ мактаби муосир бояд як минбари пешрафта ва маконе гардад, ки дар он инсон на танҳо донишҳои заруриро мегирад, балки ба рӯҳияи ҷомеаи муосири иттилоотӣ ворид шуда тавонад. Бе истифодаи технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ муассисаи таълимӣ наметавонад мақоми инноватсиониро дар соҳаи маориф доро бошад» [100, с. 36].

Равандҳои амиқе, ки дар низоми маориф чӣ дар кишвари мо ва чӣ дар хориҷи кишвар ба амал меоянд, боиси ташаккули назария ва методологияи нави таълим ҳамчун назария ва методологияи таълими инноватсионӣ мегардад.

Маориф бояд механизмҳои фаъолияти инноватсиониро инкишоф дода, роҳҳои эҷодии ҳалли масъалаҳои ҳаётан муҳимро дарёбад ва барои ба меъёр ва шакли мавҷудияти инсон табдил ёфтани эҷодкорӣ ҳамаҷиҳата мусоидат намояд. Мақсади навоарӣ тағйироти сифатӣ дар шахсияти хонанда дар муқоиса бо низоми анъанавӣ мебошад. Ин бо туфайли дар фаъолияти касбӣ ҷорӣ намудани барномаҳои дидактикӣ ва таълимие, ки имрӯз дар амалия маълум нестанд имконпазир мегардад ва ин маънои рафъи бухрони педагогиро дар назар дорад.

Рушди маҳорати ҳавасмандгардонии фаъолиятҳо, мустақилона коркард кардани иттилооти гирифташуда, ташаккули тафаккури эҷодии ғайримуқаррарӣ, рушди хонандагон тавассути ошкор кардани ҳади аксар қобилиятҳои табиӣ онҳо бо истифода аз дастовардҳои навтарини илм ва амалия ҳадафҳои асосии инноватсия мебошанд.

Фаъолияти инноватсионӣ дар таълим ҳамчун амалия аз ҷиҳати иҷтимоӣ аҳамиятнок, ки ба тақмили маънавии шахс нигаронида шудааст, доништа мешавад ва аз он сабаб муҳим аст, ки он метавонад тағйир додани ҳамаи намудҳои амалияро дар ҷомеа таъмин намояд.

Бо дарназардошти гузариш ба ҷомеаи ҷаҳонии иттилоотӣ ва рушди донишҳои мухталиф мутабиқати таҳсилот ба ниёзҳои иҷтимоӣ ва иқтисодии имрӯзу оянда бояд амалӣ карда шавад. Навсозии системаи нави таълимӣ ин тағйироти моҳият ва мазмунӣ таҳсилот, технологияи тайёр кардани кадрҳо ва гузаронидани таҳқиқотҳои гуногуни илмиро дарбар мегирад. Маориф ҳамчун муассисаи иҷтимоӣ, ки неруи зехнии кишварро дубора тавлид мекунад, бояд қобилияти пешбурди рушд, ҷавобгӯӣ манфиатҳои ҷомеа, фарди алоҳида ва корфармои бозьтимод бошад.

Истифодаи технологияи информатсионӣ ва иртиботӣ имкон медиҳанд, ки раванди ҷустуҷӯ ва интиқоли иттилоот ба таври назаррас суръат гирад, хусусияти фаъолияти ақлонӣ тағйир дода шуда, меҳнати ҷисмонии инсонро техника иваз намояд. Исбот шудааст, ки сатҳи рушд ва татбиқи технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ дар фаъолияти истеҳсоли муваффақияти ҳар як ширкатро муайян мекунад. Асоси технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ низомҳои иттилоотӣ ва телеиртиботӣ мебошанд, ки дар воситаҳои компютерӣ васл шудаанд. Захираҳои иттилоотӣ воситаҳои муосире мебошанд, ки нигоҳдорӣ, коркард ва интиқоли иттилоотро ба масофаи дур таъмин мекунанд.

«Муассисаи таълимӣ дар он сурат инноватсионӣ ҳисобида мешавад, ки дар раванди таълим навоариҳои ташкилӣ, дидактикӣ, техникӣ ва технологиро васеъ ҷорӣ намуда, дар ин замина ба баланд шудани суръат ва ҳаҷми воқеии азхудкунии дониш ва сифати омодаسازی мутахассисон ноил гардад» [14, с. 28].

Калимаи «инноватсия» дар миёнаҳои асри XVII пайдо шуда, маънои воридшавии нав ба як минтақаи муайян, ба он ҷобачо кардан ва тавлиди як қатор дигаргуниҳо дар ин ё он соҳаро дорад. Инноватсия, аз як тараф, раванди навоарӣ, татбиқ, амалӣ намудан ва аз тарафи дигар, ин фаъолияти пешравандаи навоарӣ ба амалияи муайяни иҷтимоӣ мебошад.

Таълим – ин роҳ ва шакли комил шудани шахс аст. Моҳият ва мақсади таълими нав инкишофи ҳақиқии салоҳияти умумии инсон, ташаккули

тарзу усулҳои универсалии фаъолият ва тафаккур мебошад. Мафҳуми муосири «таълим» бо тафсири истилоҳот ба монанди «омӯзиш», «тарбия», «маориф», «маърифат», «инкишоф» алоқаманд аст. Аммо гарчанде ки калимаи «таълим» бо маърифат алоқаманд бошад ҳам, маънои васеътар дорад.

Маънои истилоҳи «таълим» -ро ҳамчун исм аз феъли «шакл» ба маънои «эҷод кардан», «шакл кардан» ё «тахия кардан» чизи нав медонанд. Эҷоди чизи нав инноватсия аст. Гузариш ба усулҳои интерактивии таълим ва технологияҳои воқеӣ захираҳои бузурги иртиботиро талаб мекунад, ки метавонанд пайвасти зарурии иштирокчиёни раванди таълимро таъмин кунанд. «Инноватсия худ аз худ ба вучуд намеояд, вай натиҷаи таҳқиқоти илмӣ, таҷрибаи пешқадами педагогии омӯзгорони алоҳида ва тамоми коллективҳо мебошанд. Ин раванд стихиявӣ шуда наметавонад, онро идора кардан лозим аст» [54, с. 30].

Дар шароити стратегияи инноватсионии раванди ягонаи педагогӣ нақши директори мактаб, омӯзгорон ҳамчун интиқолдиҳандагони бевоситаи равандҳои инноватсионӣ хеле меафзояд:

Якум, бо ҳамагуна технологияҳои таълим: дидактикӣ, компютерӣ, мушкilot, модуль ва ғайра амалӣ намудани вазифаҳои пешбари педагогӣ ба зиммаи омӯзгор боқӣ мемонад.

Дуюм, пурзӯр намудани гуманизатсияи мазмуни таълим, пайваста тағйир додани ҳаҷм ва таркиби фанҳои таълимӣ, чорӣ намудани фанҳои нави таълимӣ, ҷустуҷӯи доимии шаклҳои нави ташкилӣ ва технологияи таълимро тақозо мекунад. Дар ин шароит нақш ва нуфузи донишҳои педагогӣ дар муҳити таълим хеле меафзояд.

Сеюм, ин тағйир ёфтани хусусияти муносибати омӯзгорон ба аз худ кардан ва татбиқ намудани навиғариҳои педагогӣ мебошад. Дар шароити танзими қатъии мазмуни раванди таълим омӯзгор на танҳо дар интиҳоби мустақилонаи барномаҳои нав, китобҳои дарсӣ, балки дар истифодаи

методу усулҳои нави фаъолияти педагогӣ низ маҳдуд буд. Агар пештар фаъолияти инноватсионӣ асосан ба истифодаи навовариҳои аз боло тавсияшуда амалӣ шуда бошад, ҳоло он хусусияти интихобӣ ва ҷустуҷӯӣ пайдо мекунад. Аз ин рӯ, як самти муҳим дар фаъолияти роҳбарони мактабҳо ва мақомоти маориф таҳлил ва баҳодиҳии навигариҳои педагогии омӯзгорон, фароҳам овардани шароит барои инкишофи бомуваффақият ва татбиқи онҳо мебошад.

Чорум, ба муносибатҳои бозорӣ ворид шудани муассисаҳои таҳсилоти умумӣ, ташкили муассисаҳои таълимии типӣ нав, аз ҷумла муассисаҳои ғайридавлатӣ, вазъи воқеии рақобатпазирии онҳоро ба вучуд меорад.

Ҳамин тариқ, ҳуди мафҳуми маориф аллакай як навоварист. Омӯзгор дар таълими инноватсионии муосир технологияҳоро истифода бурда, раванди таълиму тарбияро мукаммалтар, ҷолибтар, бойтар мегардонад. Ҳамгироии фанҳои ҷомеашиносӣ барои ташаккули ҷаҳонбинии ягона ва дарки навоварӣ зарур буда, ҷорӣ шудани ТИК дар раванди таълиму тарбия ин ҷараёноро метезонад.

Тағйироти инноватсионии шароит ва фаъолият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми маориф инъикос меёбад. Имрӯз барои ҷомеа шахсе лозим аст, ки донишу малакаи худро эҷодкорона ба кор бурда тавонад, фаъолиятҳоро то ҳадде тағйир дода тавонад, ки онҳо самараноктар гарданд. Дар натиҷа, дар марҳалаи ҳозираи инкишофи маориф зарурияти нав кардани усул, восита ва шаклҳои ташкили таълим ба миён омад. Мушкilotи мазкур ба таҳия ва татбиқи технологияҳои нави педагогӣ дар раванди таълим алоқаманд аст. Навсозии таълим истифодаи усулу шаклҳои ғайрианъанавии ташкили таълим, фароҳам овардани чунин шароити педагогии таълимро талаб мекунад, ки ба инкишофи оптималии фаъолияти маърифатӣ ва мустақилияти эҷодии хонандагон мусоидат намояд.

1.3. Моҳияти педагогии истифодабарии технологияи инноватсионии таълим дар методикаи таълими фанни таърихи халқи тоҷик

Тамоюл ба ҳадафҳои нави таълим, гузариш ба муносибати босалоҳият дар таълим на танҳо тағйир додани мазмуни фанҳои омӯхташаванда, балки усулу шаклҳои ташкили раванди таълим, фаъол гардонидани хонандагон дар рафти дарс, ба ҳаёти воқеӣ наздик кардани мавзӯҳои омӯхташуда ва ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли мушкилоти ба миёномадаро тақозо мекунад. Ин вазифа махсусан ба чунин фанни мактабӣ, монанди таърихи халқи тоҷик низ дахл дорад.

Таърих калимае аст, ки мо онро қариб ҳар рӯз ва дар шароитҳои гуногун, чун қоида, дар бораи аҳаммияти он фикр накарда, истифода мебарем. Таърихи инсон, таърихи ҷамъият, таърих ҳамчун илм, таърих ҳамчун фанни таълимӣ. Мақсад аз омӯзиши таърих чист?

«Яке аз беҳтарин роҳҳое, ки инсонро хирадманд мекунад», – навишта буд таърихшиноси асри XV - и фаронсавӣ Филипп де Коммин, – «ин мутолиаи таърихи қадим, омӯхтани воқеаҳои гузашта ва намунаҳои пешгузаштагони мо, ки чӣ гуна рафтори оқилона доштан, амал кардан ва аз чӣ худро эҳтиёт кардан лозим аст, мебошад» [97, с. 46].

Бо омӯзиши гузашта, мо дар бораи давраи ҳозира маълумот мегирием ва ояндаро бо ақли худ қабул хоҳем кард. Дар лаҳзаҳои махсусан муҳимми таърих барои инсон ба таҷрибаи гузашта муроҷиат кардан маъмул аст, то аз он дарси муайяне гирад. Маҷрои таърих моро ба кучо мебарад? Рӯзи оянда моро чӣ интизор аст?

Таҷрибаи таърих ба воқеияти имрӯза баҳои маънавӣ дода, мувофиқи он рафторро муайян мекунад. Таърих на танҳо ва на он қадар аз ёд кардани далелҳо, воқеаҳо ва санаҳоро талаб мекунад, балки инкишофи тафаккури таърихӣ, қобилияти дарк намудани мавқеи одами гузашта, дарк намудани барои чӣ ё бо кадом сабабҳо ба амал омадани ин ё он воқеаи таърихиро дарбар мегирад. «Муҳимтар аз ҳама, бо дарназардошти таҷрибаи наслҳои гузашта насли навраси имрӯза бояд дар фазои муосири

иттилоотӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ ва сиёсӣ мавқеи худро муайян карда тавонад» [90, с. 135].

Омӯзгорон дарк мекунанд, ки таърих ҳамеша ба мушкилоти мураккаби сиёсӣ, ҳуқуқӣ, миллӣ ва ғайра оварда мерасонад, бинобар ин онҳо ҳамеша дар ҷустуҷӯи ақидаҳои нав барои таълими фанни худ ҳастанд. Амалия нишон медиҳад, ки донишҳои технологияҳои педагогӣ ҳеҷ вақт кофӣ нестанд ва онҳо бояд пайваста тағйир ёфта, нав гарданд, то ки аз талаботи ҷомеаи тағйирёбанда қафо намонанд ва дар муддати хело кӯтоҳ татбиқ карда шаванд.

Соли ҳаштум аст, ки оид ба мушкилоти истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик барои баланд бардоштани сифати таълим ва ҳавасмандӣ ба омӯзиш таҳқиқоти илмӣ бурда истода, ба хулосае омадем, ки усулҳои педагогии анъанавии дар дарс истифодашаванда ба такмил додани дониш, малакаҳои муошират, омӯзонидани қоидаҳои мубоҳиса, рушди тафаккури таҳлилӣ, рушди малакаҳо дар таҳия ва арзёбии алтернативаҳо мусоидат карда наметавонанд. Аммо бо истифода аз технологияҳои муосири педагогӣ, омӯзгор бояд дар хотир дошта бошад, ки ҳарчанд мавқеи воситаҳои техникийи таълимӣ хеле назаррас бошад ҳам, дар раванди таълим ва ба хонандагон додани дониш ҷойи омӯзгорро иваз намекунанд, балки танҳо нақши ёрирасонро иҷро мекунанд.

Ҳангоми истифодаи технологияҳои анъанавӣ дар машғулиятҳои гуногуни таълимӣ ҳалли пайдарпайии масъала ё машқҳои муайяншуда бо истифода аз маводи таълимии назариявии пешакӣ азхудкардашуда иҷро карда мешавад. Аммо ҳангоми истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ нақши усулҳои фаъоли таълим назаррас буда, принсипи амсиласозӣ васеъ истифода мегардад. Дар ин усул принсипи ҳамшарикӣ татбиқ мегардад. Омӯзгор дар усули инноватсионӣ аз нақши маълумотдиҳанда ба ташкилотчӣ мегузарад. «Истифодабарии технологияҳои муосири таълимӣ ба воситаи гузаронидани

чорабиниҳои зерин ифода мегардад: муаммоҳои таълимӣ, фаъолияти хонандагон дар иҷрои нақшҳо, намоишҳои видеоӣ ва телевизионӣ, ҳалли масъалаҳо дар ҳолатҳои мушаххас ва ғайра» [80, с. 18].

Дуруст аст, ки бисёре аз инноватсияҳо, аз ҷумла, навовариҳои методӣ имрӯз бо истифодаи усулҳои интерактивии таълим алоқаманданд. Унсурҳои омӯзиши интерактивӣ аллакай дар асарҳои В. А. Сухомлинский, дар байни муаллимони навоар В. Ф. Шаталов, С. Н. Лисенкова, Ш. А. Амонашвили ва дигарон мушоҳида мешаванд, аммо методологияи онҳо аз қоидаи истисно буд. Имрӯз, омӯзиши интерактивӣ дар ҳама ҷо паҳн шудааст. Калимаи «интерактивӣ» аз калимаи англисии «interact» аст, ки дар он «inter» мутақобила ва «act» амал кардан (ҳамкорӣ) мебошад. Ин маънои онро дорад, ки усули интерактивии таълим аз ҳамкориҳои доимӣ фаъоли ҳамаи хонандагон ва омӯзгор дар раванди таълим иборат аст.

«Омӯзиши интерактивӣ шакли махсуси ташкили фаъолияти маърифатӣ мебошад. Мувофиқи он раванди таълим тавре сурат мегирад, ки қариб ҳамаи хонандагон дар раванди омӯзиш иштирок мекунанд. Онҳо имконият пайдо мекунанд, он чизеро, ки медонанд ва фикр мекунанд, фаҳманд ва андеша кунанд» [138, с. 46]. Фаъолияти муштаракӣ хонандагон дар раванди таълим, азхудкунии маводи таълимӣ маънои онро дорад, ки ҳар як хонанда дар чараёни омӯзиш сахми худро мегузорад, мубодилаи донишу афкор, тарзи фаъолият ба вучуд меояд. Ин дар фазои хайрхоҳӣ ва дастгирии ҳамдигар ба амал меояд. В. Г. Богин қайд мекунад, ки «хонандагон имкон пайдо мекунанд, ки на танҳо донишҳои нав гиранд, балки малакаҳои муоширатиашонро инкишоф дода, қобилияти гӯш кардани андешаи дигарон, баррасӣ кардан ва баҳо додан ба нуқтаи назари гуногун, иштирок дар муҳоҳисаҳо ва якҷоя қабул намудани қарорро ёд гиранд. Имкониятҳои тарбиявии шаклҳои интерактивии таълим хело назаррасанд» [10, с. 46]. Онҳо дар барқарор кардани робитаҳои эҳсосӣ байни хонандагон сахм мегузоранд, хонандагон кор кардан дар дастаро ёд

мегиранд, сарбории асабии мактаббачагонро рафъ мекунанд, барои эҳсоси амният, ҳамдигарфаҳмӣ ва муваффақияти худӣ онҳо мусоидат мекунанд.

Омӯзиши интерактивӣ истифодаи шаклҳои махсуси ташкили фаъолияти маърифатиро тақозо мекунад ва ҳадафҳои қомилан мушаххас ва пешбинишавандаро ба миён мегузорад. Масалан, фароҳам овардани шароити мусоиди таълим ва ҷалби хонандагон ба ҳамкориҳои омӯзишӣ, ки худӣ раванди таълими самаранок мегардонад.

Дӯир ба ин масъала фикри қавӣ вучуд дорад, ки дарси инноватсионӣ дар заминаи технологияҳои нави педагогӣ дар раванди таълим ва тарбия ташаккул ёфтааст. Ин қисман дуруст аст, аммо нақши асосиро дар таҳияи шакли нави дарс тағйирот дар низомии маориф дар солҳои охир бозидааст:

Якум, ҳаҷми маълумоти нав аз соҳаҳои гуногуни илм ва сарчашмаҳои гуногун: фалсафа, таърих, география, адабиёт, психология, сотсиология, технологияи истеҳсолот, иқтисодиёт, забонҳои хориҷӣ зиёд шуда истодааст. Қадом қисми ин ё он илмхоро ба хонандагон пешниҳод кардан лозим аст? Онҳо дар кучо ва ҷӣ гуна метавонанд маълумоти зарурии худро интихоб кунанд, ки қариб ҳар рӯз мундариҷа ва аҳаммияти ҳар кадоми онҳо тағйир меёбад?

Дуюм, шароити ташкили раванди таълими тарбия: мавқеи муассиса, стандарти давлатӣ, нақша ва барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ, шаклҳои таҳсил (рӯзона, фосилавӣ, ғоибона, шабона, экстернат, оилавӣ) бо воситаҳои техникӣ ҷиҳозонидани синфхонаҳо тағйир ёфта истодааст.

Сеюм, талабот ба салоҳияти касбии омӯзгорон ва равишҳо ба таълим тағйир ёфт. «Айни замон, масъалаҳои зерин дар раванди таълим ба мавзӯи мубрами рӯз табдил меёбанд: саломатии хонанда; хусусиятҳои психологӣ, педагогӣ ва синнусолии ӯ; мутобиқшавӣ ба оянда, синф, мактаб, талаботи муаллимон ва ҳоказо» [72, с. 84].

Раванди инноватсионӣ дар бахши инноватсия муҳим ва асосӣ аст. Дар падидаҳо ва равандҳои воқеии иҷтимоӣ - фарҳангӣ технологияҳои

алтернативӣ (инноватсионӣ) ҷойи махсусро ишғол мекунанд. Маҳз онҳо пешравиро дар соҳаҳои гуногуни маданият, маориф, санъат, ҳунароҳои халқӣ бебозгашт, муташаккилона, мунтазам тағйир ёфтанд, нав кардани баъзе намудҳои фаъолияти иҷтимоӣ фарҳангӣ таъмин менамоянд. Дар баробари ин, шартҳои асосии пайдоиш ва рушди технологияҳои инноватсионӣ дар муҳити иҷтимоӣ - фарҳангӣ ҳамеша таҳияи шумораи бештари ғояҳои эҷодӣ буд ва боқӣ мемонад. Бинобар ин, ҳар яке аз технологияҳои иҷтимоӣ – фарҳангӣ, ки аз ҷониби умум пазируфта шудааст, агар унсурҳои нав дошта бошад, аз рӯйи самт ва хусусияти худ метавонад муносибатҳои анъанавиро ба самти беҳтар тағйир диҳад ва муносибату мавқеи иштирокчиён, ҳадафҳо, мундариҷа, шакл ва усулҳои таълимиро пурра ё қисман тағйир диҳад, бешубҳа метавонад технологияи инноватсионӣ номида шавад. «Мактабҳои муаллифӣ фарҳангшиносӣ, ки дар педагогика, психология ва этика маъруфанд, дар даҳсолаҳо ба вучуд омадаанд ва имрӯз, чун қоида, дар ҳамбастагии мафҳумҳои ҷаҳонбинӣ бо технологияҳои инноватсионӣ амал карда истодаанд» [87, с. 36].

Ҳамин тавр, масалан, педагогикаи Валдорф, ки онро технологияҳои таҳиякунанда, ташкил медиҳанд, аз фалсафаи Р. Штайнер бармеояд. Ба таври васеъ маълум аст, чунин мактабҳои фарҳангшиносӣ ба монанди «Низоми дидактикии таълим» – и Л. В. Занков «Низоми инкишофи маориф» – и Д. Б. Элконин ва В. В. Давидов, барномаи «Инкишоф» – и А. В. Запорожетс ва Л. Венгер, «Назариҳои омӯзиши фаъолият» – и П. Я. Галперин ва Н. Ф. Тализин, «Мактаби муколамаи маданиятҳо» – и В. С. Библер мавҷуданд [101]. Ба ҳамаи ин ва мактабҳои дигар рафъи параллелизми илмӣ амалие, ки солҳои зиёд вучуд дошт, хос аст: назария – алоҳида, технология – алоҳида. «Ҳарчанд инсоният ҳамеша бо навовариҳои иҷтимоӣ сару кор дошт, дар баробари рушд ва густариши соҳаи иҷтимоӣ - фарҳангӣ навовариҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ нисбатан ба наздикӣ пайдо шуданд» [177, с. 75].

Зарурати навоарӣ ҳамеша дар робита бо зарурати ворид намудани тағйирот ба низоми мавҷудаи иҷтимоию фарҳангӣ ба миён меояд. Инноватсия ҳамеша ё қариб ҳама вақт навоарӣ аст, он тағйироти мақсаднокест, ки унсурҳои нави устуворро ба муҳити иҷтимоӣ- фарҳангӣ ворид мекунад. Ин ҳамеша аз сатҳҳои муайяншудаи маъруф ва дар амалияи ҷамъиятӣ эътирофшудаи фарҳанг, маориф ва санъат берун мебарояд. Дар робита ба соҳаи иҷтимоию фарҳангӣ мафҳуми «навоарӣ» хусусияти гуногун дорад. «Худи раванди таҳия ва дар амал ҷорӣ намудани навоарӣ ҳамчун фаъолияти мақсаднок аз ҷиҳати илмӣ асоснок мебошад, ки ба тағйир додани вазъи иҷтимоӣ - фарҳангӣ, эҷоди маҳсулоти нави фарҳангӣ, молу хизматрасонӣ, эҷодкорона инкишоф додани объектҳо, равандҳо ва технологияҳои мавҷуда нигаронида шудааст» [112, с. 59].

Технологияҳои инноватсионӣ ба баланд бардоштани самаранокии фаъолияти иҷтимоию фарҳангӣ мусоидат мекунанд. Асоси онҳо ҳамеша мавҷудияти мушкилоти мушаххаси эҷодӣ, ташкилӣ, иҷтимоӣ - психологӣ, ва вазъияти проблемавӣ мебошад, ки ҳамчун як шарти зарурии истифодаи ҳалли ғайрианъанавӣ, навоарона хизмат мекунад. Илова бар ин, ташаббусҳо ва технологияҳои инноватсионии созанда дар соҳаи фарҳанг, ҳаёти рӯзмарра ва маориф ба худташкिल्дихӣ ва ҳамкориҳои зичи байни субъектҳои манфиатдори фаъолияти иҷтимоӣ - фарҳангӣ, сохторҳои ҷамъиятӣ ва тамоми аҳоли мусоидат мекунанд.

«Навоарӣ ҷанбаҳои гуногуни истеҳсолоти иҷтимоию фарҳангиро фаро мегирад ва аз ин рӯ, ба соҳаи иқтисодӣ ва моддӣ - технологӣ, ҳуқуқӣ ва идоракунӣ, педагогӣ, ташкилӣ ва методӣ тақсим мешавад» [132]. Бо вуҷуди ин, аз ҷиҳати технологӣ сохтори ҳар кадоме аз равандҳои инноватсионӣ дар муассисаҳои фарҳангӣ, маориф, санъат ва ғайра ҳатман аз ду қисм иборат аст: 1) бавуҷудоии ин ё он навоарӣ, восита, усул; 2) истифодаи имкониятҳои иқтисодӣ ин навоарӣ. Моҳияти технологияҳои алтернативӣ, ки дар соҳаи иҷтимоӣ - фарҳангӣ истифодашаванда дар бисёр мавридҳо ин пурра рад кардани ҳам асосҳои

анъанавии концептуалии раванди иҷтимоию фарҳангӣ (иҷтимоию фалсафӣ, психологӣ) ва ҳам принципҳои ташкилӣ, мазмун ва методологии аз тарафи умум эътирофшуда мебошад. Инчунин иваз кардани онҳо бо усулҳои дигари алтернативӣ (инноватсионӣ) мебошад. Технологияҳои инноватсионӣ дар соҳаи иҷтимоӣ - фарҳангӣ ҳамеша робитаи мустаҳкам ва пурраи анъанаҳо ва навоариҳоро дар назар доранд.

Илова бар ин, ҳар як технологияи инноватсионӣ дорои аҳамияти омилҳои ҳамроҳкунанда аст. Аз ҷумла, назорати ҷамъиятӣ ва маъмурӣ аз болои ёрӣ расондан ба ҷорӣ намудани технология, таъмини ошкорбаёнӣ, омӯхтани таҷрибаи ватанӣ ва хориҷӣ дар ин ё он соҳа, инчунин ба назар гирифтани ва омӯхтани талаботи муҳити атроф ба навоариҳои иҷтимоиву маданӣ ва механизми татбиқи навоарӣ шарт ва зарур аст.

Бо мақсади дарки амиқи моҳияти технологияҳои инноватсионӣ дар фаъолияти иҷтимоӣ - фарҳангӣ гурӯҳи олимон сохтори концепсияро пешниҳод карданд, ки онро «сикли рушди инноватсия» меноманд. «Истилоҳи инноватсия дар таълим ва инноватсияи педагогӣ, ки ҳамчун муродиф истифода мешаванд, аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шуда, ба истилоҳи педагогика ворид карда шуданд. Инноватсияи педагогӣ ба навгонӣ дар фаъолияти педагогӣ, тағйироти мазмун ва технологияи таълиму тарбия бо мақсади баланд бардоштани самаранокии онҳо равона карда шудааст. Ҳамин тариқ, раванди инноватсионӣ аз ташаккул ва рушди мазмун ва ташкили чизи нав иборат аст» [176].

Пайдоиши идеяи инноватсионӣ, расмикунонии он, нишон додани ном, моҳияти мухтасар ва нишондиҳандаи минтақаи имконпазири паҳншавӣ ва татбиқи он дар муҳити иҷтимоию фарҳангӣ мебошад. Дар ин марҳала иртибот бо дигар пешниҳодҳои инноватсионӣ сурат мегирад, ҷанбаҳои воридшавӣ ба муҳити беруна васеъ мегардад, идеяҳои нав ба вучуд меоянд, фикру мулоҳизаҳо таъмин мегарданд, тамоми давраи пайдоиш ва татбиқи технологияи инноватсионӣ дарк мегардад.

«Имрӯз дар муассисаҳои таълимӣ таҷрибаи ташкили дарсҳои кушоду намунавӣ, машғулиятҳо, чорабиниҳои беруназсинфӣ ва шаклҳои дигари фаъолияти муаллимон васеъ паҳн шудааст. Аммо ин маънои онро надорад, ки чунин «намоишҳо» таҳия ва паҳн кардани амсилаҳои воқеии фаъолиятро кафолат медиҳанд ва кадом механизмҳо дар заминаи рушди он қарор доранд?» [169, с.14].

Дар муассисаҳои таълимӣ бо дарназардошти тамоюлҳои наватарини таълим технологияҳои муосири таълим (усулҳои интерактивӣ) истифода мешаванд. Бисёре аз муаллимон қайд мекунанд, ки истифодаи равишҳои ояндадор ва технологияҳои таълимӣ дар дарсҳои фанҳои гуногун метавонад дарки маводи таълимиро аз ҷониби хонандагон ба таври назаррас беҳтар гардонад.

«Технологияи таълими интерактивиро метавон ҳамчун маҷмуи усулҳои мутақобилаи байни субъектҳои раванди таълиму тарбия – омӯзгор ва хонандагон муайян кард, ки татбиқи пайвастаи онҳо барои рушди ҳамкориҳои омӯзгору хонанда шароити мусоидро фароҳам меорад» [139, с.34]. Мафҳуми калидӣ, ки маънои усулҳои интерактивиро муайян мекунад, «ҳамкорӣ» мебошад. Муоширати мутақобила ҳамчун муоширати мустақими байнишахсӣ фаҳмида мешавад, ки хусусияти муҳимтарини он қобилияти шахс «қабул кардани нақши дигар» аст.

«Усули ташкили фаъолияти психологӣ, аз як тараф, фазои мусоид ба вучуд оварда, ба сафарбар намудани неруи эҷодии хонандагон, ташаккули ҳавасмандии мусбати онҳо ба таълим мусоидат карда, аз тарафи дигар, ба фаъолияти фаъоли психологӣ, иҷрои амалиёти гуногуни равонӣ аз ҷониби хонандагон мебошад» [167, с.22].

Усули ташкили фаъолияти инъикосӣ ба худтаҳлилкунӣ ва худбаҳодиҳии иштирокчиёни ҳамкориҳои педагогӣ, фаъолият ва натиҷаҳои он нигаронида шудаанд. Усулҳои ин гурӯҳи технология ба хонандагон ва омӯзгор имкон медиҳанд, ки ҳолати инкишофи худро ислоҳ намуда, сабабҳои ин норасоӣҳоро муайян кунанд. Усулҳои интерактивӣ роҳҳои

ҳамкории омӯзгор ва хонандагон мебошанд, ки дар онҳо тамоми вазифаҳои пешбарии усулҳои интерактивӣ муттаҳид мебошанд. «Маъноӣ мафҳуми «усулҳои интерактивӣ» аз таърифҳои мафҳумҳои «метод» ва «интерактивӣ» (ҳамкорӣ) иборат аст. Метод дар педагогика ҳамчун роҳи ҳамкории мақсадноки омӯзгор ва хонанда барои ҳалли масъалаҳои педагогӣ фаҳмида мешавад. Ҳамин тариқ, муоширатро метавон ҳамчун афзоиши фаъолияти байни хонандагон шарҳ дод» [163, с.126].

Айни замон, бисёр муаллимон мехоҳанд воситаҳои технологияҳои муосири инноватсиониро ба раванди таълим дохил кунанд. Саволи дигар ба миён меояд, ки дар кучо ва дар кадом вақт дарсхоро ба воситаи компютер ва тахтаи интерактивӣ гузаронидан лозим аст. Имрӯзҳо бисёр муассисаҳои таълимӣ синфхонаҳои компютерӣ доранд, аммо зиёд будани шумораи хонандагон ва сарбории омӯзгорон мушкилии ҷиддиро пеш овардааст. Дар мактабҳо барои ҳар як омӯзгор шароит фароҳам овардан зарур аст. Таъсиси муҳити иттилоотӣ ва таълимӣ зарурати воқеияти муосир мебошад. «Мусаллам аст, ки истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар дарсҳои намудҳои гуногуни таърихи халқи тоҷик ба афзоиши таваҷҷуҳи хонандагон ба мавзӯ ва фаъл шудани фаъолияти онҳо, ташаккул додани малакаҳои кори мустақилона ва кор дар гурӯҳ мусоидат мекунад» [174, с.13].

Кори мураббат бо супоришҳои компютерӣ малакаҳои устувори кори мустақилонаи хонандагонро ташаккул медиҳад, ки ин боиси кам шудани вақти иҷрои супоришҳои стандартӣ мегардад ва имкон медиҳад, ки вақти иҷрои корҳои эҷодӣ зиёд карда шавад. Мо мутмаинем, ки истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ метавонад таълими фанҳои анъанавиро тавассути мукамалгардонии равандҳои фаҳмиш ва дар хотир гирифтани маводи таълимӣ тағйир диҳад, таваҷҷуҳи хонандагонро ба омӯзиш ба сатҳи баландтар бардорад. «Дар муқоиса бо таълими анъанавӣ, дар таълими инноватсионӣ робитаи мутақобилаи омӯзгор ва хонандагон тағйир меёбад: дар раванди таълим ҷойи фаъолияти омӯзгорро амалиёти фаълони хонандагон ишғол карда, вазифаи

муаллим аз фароҳам сохтани шароит барои ташаббуси хонандагон иборат аст» [124, с. 45].

Истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар дарс дар синфҳои ибтидоӣ ба хонандагон кӯмак мекунад, ки дар ҷараёни иттилоотонии ҷаҳони афроф иштирок кунанд, роҳҳои амалии кор бо иттилоотро аз худ кунанд ва малакаҳои инкишоф диҳанд, ки бо истифода аз воситаҳои муосири техникаӣ мубодилаи иттилоотро фароҳам меоранд. Ҳамин тариқ, дониши муаллимон дар соҳаи технологияҳои муосири инноватсионӣ унсури муҳими тайёрии касбӣ шуда истодааст. «Айни замон, ба татбиқи роҳҳо ва усулҳои ташаккули шахсияти хонанда бештар аз пештар таваҷҷуҳ зоҳир карда мешавад. Технологияҳои муосири инноватсионии таълим имкон медиҳанд, ки раванди дарс ва истифодаи эҷодкоронаи дониш дар ҳалли вазифаҳои амалӣ инкишоф дода шавад» [54, с. 29]. Ҳамзамон, самаранокии таълим тавассути ҷалби ғаъолтари хонандагон ба раванди таълим на танҳо барои ба даст овардани дониш, балки барои истифодаи мустақими дониш дар амал таъмин карда мешавад.

Дар ин робита, мо баҳодиҳии сифат, истифодаи усулҳои инноватсионии таълимро, ки онро муҳаққиқони пешбари педагогӣ ва омӯзгорони амалкунанда тавсия медиҳанд, мухтасар таҳлил хоҳем кард.

Тавре маълум аст, таҷриба интиқол дода намешавад. Бо вучуди ин, усулҳои инноватсионии таълим ба интиқоли роҳҳо ва усулҳои ташкили ғаъолияти таълимӣ имкон медиҳанд. Тавре ки С. В. Белова қайд мекунад, «омӯзиши инноватсионӣ чунин манфиатҳоро ба бор меорад:

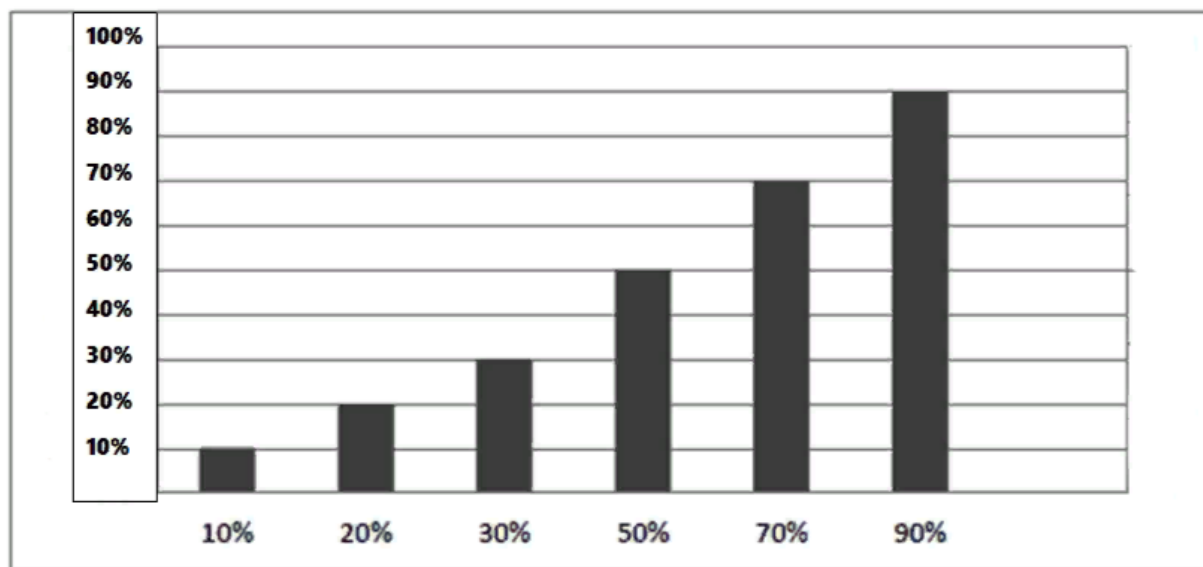
- таҷрибаи барқарор намудани робита, муносибатҳои ба ҳам вобастаи арзишӣ - маъноӣ бо ҷаҳон (фарҳанг, табиат), ивази таҷриба дар байни одамон ва худтақдидиҳӣ, таҷрибаи ғаъолияти маърифатии диалогӣ, муносибатҳои иртиботии иҷтимоӣ ва ахлоқӣ;

- таҷрибаи аз сар гузаронидани ягонагӣ (муошират бо ҷаҳон, бо шахси дигар ва худаш, эътирофи ин таҷриба ҳамчун манбаи рушди шахсӣ)» [11, с. 28].

Таҳқиқоти К. Левин [81] нишон дод, ки муҳокимаҳои гурӯҳӣ ва омилҳои вазъӣ ба тағйирёбии муносибати иҷтимоӣ ва рафтори иштирокчиёни раванди таълим бештар таъсир мерасонанд. Ба гуфтаи ин пажӯҳишгар: «яке аз вазифаҳои омӯзиши инноватсионӣ – тағйир додани на танҳо таҷриба ва муносибати иштирокчиён, инчунин инъикоси воқеияти атроф ба ҳисоб меравад. Аксар вақт усулҳои инноватсионии таълим ин тақлид ба намудҳои инноватсионии фаъолиятҳои мебошанд, ки дар таҷрибаи ҷамъиятӣ ва давлатии ҷомеаи демократӣ истифода мешаванд» [81]. Аммо ин равишро наметавон пурра ба дарсҳои таърих дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ ё ба таври назаррас таъсиррасониро ба сифати раванди таълимии синну сол ва хусусиятҳои психологӣ хонандагон, мавзӯи дарс, мақсад ва вазифаҳои он, шароити татбиқи ин ё он шакл, намудҳо ва равишҳои таълими инноватсионӣ, инчунин хусусиятҳои фардии дарки маводи таълимӣ, намудҳо ва шаклҳои он, ки ҳар дафъа аз якдигар фарқ намеkunанд, нисбат дод.

Педагог ва равоншиноси маъруф Ҷ. Дюй назарияи асосии концептуалии фаъоли тамоми таҳсилотро нишон дода, ҳамзамон истифодаи онро ҳамчун усули инноватсионӣ дар соҳаи таълим муайян кардааст, ки дар натиҷа диаграмаи зеринро ҳосил намудааст.

Диаграммаи 1. Динамикаи инкишофи усулҳои фаъоли таълим

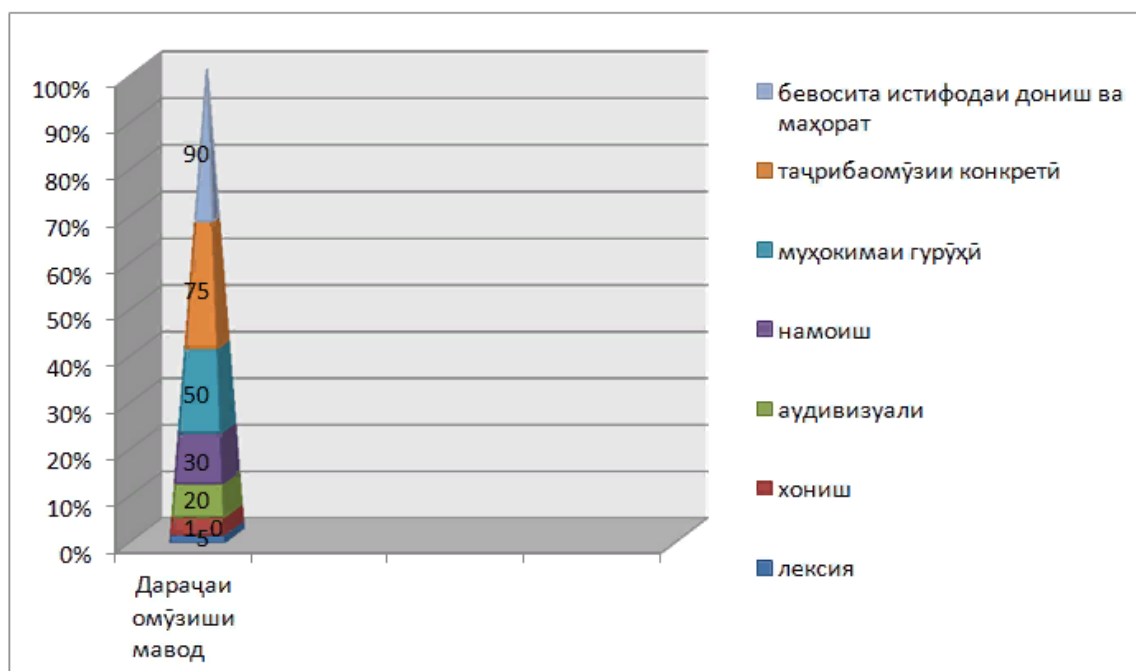

Диаграммаи мазкур нишон медиҳад, ки «10 %- и маводи хондашударо хонанда метавонад муайян намояд, шуморад, тафсир

намояд ва онро эзоҳ диҳад. Аз 20 % - и маводи шунидашуда, 30 % - и дидашуда, 50 % - и шунидашуда ва дидашудаи мавзӯ хонанда метавонад нишон диҳад, истифода барад ва онро иҷро намояд. Аз 70 % - и маводи гуфташуда ва навиштагирифта, 90 % - и гуфташуда ва навиштагирифташудаи мавзӯ ва фаъолияти он хонанда маҳорати таҳлил намудан, кор карда баромадан, омода намудан ва баҳо доданро пайдо мекунад» [31, с.144].

Олими амрикоӣ Э. Дейл: натиҷаи истифодаи конуси маҳорат дар соҳаи маорифро омӯхта, ҳамзамонро чунин тасвир кардааст.

Диаграммаи 2. Конуси маҳорат дар соҳаи маориф

Аз рӯи диаграмма маълум мегардад, ки дар он вобастагии байни усули таълим ва азхудкунии мавод нишон дода шудааст. Маълум шуд, ки «усули классикии омӯзгорон бе намоиши слайд (аудиовизуалӣ) танҳо 5%-и дараҷаи азхудкунии маводро нишон медиҳад, ки дар шароити муосири рушди илм ва технологияи инноватсионӣ нокифоя мебошад. Аз ин ҷо дарки дақиқи мундариҷа ва ҷанбаҳои инноватсияҳои педагогӣ, донишҷӯи методикаи татбиқи онҳо имкон медиҳад, ки вазифаҳое, ки ҳаёт дар соҳаи маориф дар назди омӯзгорон мегузорад, бо ёрии технологияҳои гуногуни инноватсионии

педагогӣ ҳал карда мешаванд» [55].

Дар асоси гуфтаҳои боло, ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки имрӯз омӯзгор имкон дорад, ки раванди таълим ва тарбияро сифатан тағйир диҳад: технологияҳои муосири инноватсионӣ кори эҷодии омӯзгоронро осон мекунанд, ба такмил, ҷамъоварӣ ва рушди бозёфтҳои онҳо кӯмак мекунанд, инчунин шаклҳои таълимиро ташаккул медиҳанд, хонандагон соҳиби салоҳият мегарданд, малакаҳои кор бо иттилоот такмил меёбанд. Дар баробари ин, аз тарафи хонандагон дарк намудани имкониятҳои эҷодӣ, афзоиши ҳиссаи кори мустақилона, баланд бардоштани сифати дарс амалӣ мегардад.

Хулосаи боби I

Роҳу усулҳои гуногуни истифодаи технологияҳои муосир бояд ҳамчун воситае баррасӣ шаванд, ки тавассути он шаклҳои нави таълим метавонанд ба дарси таърихи халқи тоҷик роҳ ёбанд. Вазифаи муҳим ва асосии технологияҳои нави таълимӣ омода кардани шахс ба ҳаёт дар ҷаҳони доимо тағйирёбанда мебошад. Моҳияти чунин омӯзиш тамоюли раванди таълим ба неруи инсон ва татбиқи он мебошад. Таълими самараноки фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ аз роҳ ва усулҳои гуногуни истифодабарии технологияҳои муосири инноватсионӣ вобастагии зич дорад. Яке аз асосҳои методологӣ ва назариявии истифодаи технологияҳои навини инноватсионӣ, аз ҷумла дар таълими таърихи халқи тоҷик ин дастовардҳои бунёдии муосири илми педагогика мебошад, ки тӯли солҳо мукаммалу пурғановат гардидааст.

Роҳу усулҳои муосири баланд бардоштани фаъолияти илмию амалии хонандагон, ки ба технологияи инноватсионӣ асос ёфтаанд, дар дастурҳои методӣ ва адабиётҳои таълимӣ тавсиф карда мешаванд. Омӯзиши назариявии технологияҳои муосири инноватсионӣ аллакай пайдо шудааст, таҷассуми онҳо дар назария ва амалияи педагогӣ дида мешавад, аммо то ҳол ба тариқи мунтазам ҷорӣ ва татбиқи онҳо на дар ҳамаи муассисаҳои

таълимӣ дида мешавад. Ҳадафи асосии таълим дар замони ҳозира ташаккули шахсияте мебошад, ки зуд самтгиранда ва ба тағйироти ҷаҳони атроф мутобиқ шаванда аст. Ҳангоми ҳалли яке аз вазифаҳо, мо таҷрибаи педагогии истифодаи технологияҳои инноватсионии таълимро дар мисоли фанни «Таърихи халқи тоҷик» пешниҳод кардем. Таҷрибаи мавҷудаи омӯзгорон дар татбиқи технологияҳои инноватсионӣ дар ҷараёни таълим нишон медиҳад, ки бо истифода аз усулҳои анъанавии таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба ҳадафҳои илмӣ ва амалӣ ноил шудан мумкин нест. Истифодаи шаклҳои нави таълим дар дарси таърихи халқи тоҷик ба мо имкон медиҳад, ки ҳамкориҳои субъектҳои раванди таълим ва баланд бардоштани ҳавасмандии хонандагон амалӣ гардонидан мумкин шавад.

Талабот ба технологияҳои инноватсионӣ бешубҳа зиёд аст. Дарсҳо бо татбиқи ин технологияҳо шавқовару рангинтар мешаванд. Хонандагон ба ноил шудан ба натиҷаҳои муайяни таълим тавачҷуҳ доранд, ки ин дар ниҳоят сифати таълимро беҳтар мекунад.

Омӯзиши инноватсионӣ вазифаҳои гуногуни таълимиро иҷро мекунад. Масалан, он қобилияти ташаккул додани тафаккури хонандагонро дошта, дар ҳал намудани масъалаҳои баррасишаванда мавқеи муҳимро доро мебошад. Хонанда метавонад мавқеъ ва дастурҳои ҳаётии худро асоснок кунад.

Агар шакли усулҳои таълими инноватсионӣ аз тарафи хонандагон дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик мунтазам истифода шаванд, пас онҳо барои азхуд кардани маълумоти зарурӣ равишҳои самарабахшро ташаккул медиҳанд. Дар ин ҳолат, тарс аз байн меравад, гумони нодуруст, шубҳа ва ҳатто андешае, ки боиси баҳои манфӣ намегардад, пайдо мешавад. Ғайр аз ин, муносибати бозғатимод байни хонандагон ва омӯзгорон ба роҳ монда мешавад.

Таълими инноватсионӣ, аз ҷумла дар дарси таърихи халқи тоҷик ҳавасмандии хонандагонро ба дарс зиёд намуда, онҳоро ба ҳалли

масъалаҳои муҳокимашавандаи маводи таълимӣ ҷалб менамояд. Дар таълими инноватсионӣ ҳар як хонанда муваффақ аст ва ҳар яке ба натиҷаи инфиродӣ ва умумии кор сахм мегузорад, фаъолияти хонандагон дар гурӯҳҳои хурд ва раванди таълим барои онҳо пурмазмун, шавқовар ва мувофиқтар мешавад.

Ҳамин тариқ, омӯзиши инноватсионӣ дорои иқтидори бузурги таълимӣ ва рушд буда, фаъолияти ҷонноки хонандагонро дар раванди таълим таъмин менамояд. Гузаштан ба ҷорӣ ва татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд чун гузариш ба ҷомеаи мутараққӣ кадр карда шавад, зеро ки дар натиҷаи амалишавии рушди технологияҳои инноватсионӣ монеаҳо дар муносибатҳо байни хонандаю омӯзгор кам шуда, сатҳи пешрафт ва дараҷаи рушди соҳаи маорифи ҳар давлат баланд мегардад.

БОБИ II. КОРҲОИ ТАҶРИБАВӢ – ОЗМОИШӢ ОИД БА ИСТИФОДАБАРИИ ТЕХНОЛОГИЯИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР БАЛАНДБАРДОРИИ САМАРАНОКИИ ТАЪЛИМИ ФАННИ ТАЪРИХИ ХАЛҚИ ТОҶИК

2.1. Шароитҳои педагогии истифодабарии технологияи инноватсионии таълим дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик

Дар ҷаҳони муосир зери таъсири ҷаҳонишавӣ дигаргуниҳои ҷиддӣ дар соҳаҳои сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангӣ ба вучуд меояд. Онҳо таъсири худро ба соҳаи таҳсилот низ мегуздоранд ва мо омӯзгорон бояд ҷаъолияти педагогии хешро ба талаботи ҷомеаи муосир мутобиқ гардонем. Яке аз вазифаҳои аввалидараҷаи таҳсилот дар асоси стандартҳои таълимӣ аз он иборат аст, ки кадрҳои баландихтисос, дорои дониши мукамал, шахсиятҳои рушдёфта, қодир ба иҷтимоишавӣ, ватандор, қаҳрамон, инсондӯст, худшинос ва ҳудогоҳ тарбия намояд. Он бояд ба ташаккули механизми татбиқи дониши назариявӣ дар амал, таъмини раванди ташаккули шахсӣ, мутобиқ гардидан ба шароити нав, инкишофи худмуҳофизаткунӣ, худтарбиядиҳӣ, худтакмилдиҳӣ, боло бардоштани маҳорати касбӣ ва хусусиятҳои дигар нигаронида шавад.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» (соли 2013) омадааст, ки «хонанда ҳуқуқи гирифтани тамоми маҷмуи донишҳоро аз фанҳои асосӣ дорад» [40]. Таърих, махсусан, таърихи халқи тоҷик, яке аз фанҳои асосӣ дар муассисаҳои таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Он ивазшавии давраҳои таърихӣ, воқеаҳо, ҳодисаҳо ва равандҳои таърихиро меомӯзонад. Омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик шароит фароҳам меорад, то ки ҳаракати ҷомеа аз ҷиҳати сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангӣ аз як марҳала ва ба марҳалаи дигар, аз зинаи паст ба зинаи боло нишон дода шавад.

Мазмун ва мундариҷаи таълими фанни таърихи халқи тоҷикро дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ стандартҳои давлатӣ муайян мекунад, ки дар байни онҳо нақшаҳои таълимӣ мавқеи муҳим ва

аввалиндарачаро ишғол мекунанд. «Чуноне, ки маълум аст, то соли 1960 дар муассисаҳои таълимии ҶШС Тоҷикистон фанни таърихи халқи тоҷик тамоман омӯхта намешуд. Дар охири солҳои 50-уми асри гузашта қарори КМ ҲКИШ ва Шӯрои Вазирони ИҶШС «Дар бораи алоқаи мактаб бо ҳаёт» ва «Дар бораи баъзе тағйирот дар таълими фанни таърих дар муассисаҳои таълимӣ» қабул карда шуданд. Дар ин ҳуҷҷатҳои ҳизбию давлатӣ зарурияти дар ҷумҳуриҳои иттифокӣ омӯхтани фанни таърихи ҷумҳурӣ қайд гардид. Аз ин рӯ, таърихи ҶШС Тоҷикистон дар баробари курси мураттаби таърихи ИҶШС ва таърихи ҷаҳон ба нақшаҳои таълимии муассисаҳои таълимии маълумоти умумии ҶШС Тоҷикистон дохил карда шуд» [97, с.36].

Аммо мутасифона таълим ва тадриси таърихи ҶШС Тоҷикистон дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи умумӣ дер давом накард. Солҳои 60-ум фанни таърихи халқи тоҷик аз нақшаи таълимӣ хориҷ карда шуда, то замони соҳибистиклолӣ дигар таълим дода нашуд.

«Мувофиқи нақшаҳои таълимии соли хониши 1987-1988 ҳамчун «маводи кишваршиносӣ» (аз таърихи халқи тоҷик) дар синфҳои болоӣ ҳамагӣ – 17 соат, аз ин барои синфи 10 даҳ соат ва барои синфи 11 ҳафт соат ҷудо карда шуд. Тибқи ин «наоварӣ» миқдори умумии соатҳое, ки барои омузиши курси таърихи ИҶШС ҷудо карда шудаанд, бетағйир монданд ва таърихи ҶШС Тоҷикистон дар муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ ба фанни мустақили омӯзишӣ табдил наёфт» [97].

Чуноне ки таҷрибаҳо нишон доданд, қобилияти таълимӣ ва амалии хонандагон дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик тавассути омодагии онҳо ба корҳои ҷустуҷӯӣ ва дар асоси донишҳои омӯхташуда рушд меёбад. Вале мутаассифона, муаллифони китобҳои дарсӣ инро ба эътибор нагирифтаанд, яъне саволу супоришҳое, ки дар китобҳои дарсии таърихи халқи тоҷик пас аз ҳар мавзӯ ё боб оварда шудаанд, аз ҳад зиёд абстракт буда, танҳо хусусияти далелӣ доранд. Ин саволҳо танҳо ҷавоби аниқро талаб намуда, хонандагонро ба фикр кардан ва дар амал татбиқ намудани

донишҳои гирифтаи худ маҷбур карда наметавонанд. Дар иҷрои ин гуна супоришҳо истифодаи ягон технологияи инноватсионӣ умуман ба назар гирифта нашудааст.

Мақсади дигари таҳқиқот муайян намудани роҳу воситаҳои самарабахши азхудкунии маводи таълимӣ аз тарафи хонандагон дар раванди дарсҳои таърихи халқи тоҷик ба ҳисоб меравад. Барои ин дар баробари омилҳои дигар ба омӯзгорон зарур аст, ки роҳу усулҳои гуногуни истифодаи технологияҳои муосири инноватсиониро омӯзанд, ки бевосита ба рушди тафаккури илмӣ ва амалии хонандагон шароит фароҳам меоранд. Дар натиҷа, омӯхтани ҳодиса ва воқеаҳои гуногуни таърихӣ аз ҷониби хонандагон метавонанд мустақилона ба роҳ монда шуда, онҳо донишҳои нав ва комилро соҳиб шаванд. Барои дар амал тадбиқ намудани ин ҳадафҳоямон дар рафти таҳқиқот мо иҷроиши вазифаҳои зеринро ба миён гузоштем:

1. Дар асоси таҳлил ва баррасии барномаи таълимии фанни таърихи халқи тоҷик муайян кардани мушкилиҳои омӯзиш дар раванди таълиму тарбия аз ҷониби муаллимон ва хонандагон зимни истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ.

2. Муайян намудани сатҳи мустақилияти таълимии хонандагон дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик ва дар фаъолияти онҳо рушд додани маҳорат ва малакаҳои муосири таълимӣ ҳангоми истифодаи технологияҳои навини педагогӣ.

Амсилаи такмил додани донишҳои мухталифи таърихӣ, ки асоси онро принципҳои таълимии рушдбанда ташкил медиҳанд, вазифаҳои таълимие мебошанд, ки барои хонандагон маводи иловагии таълимиро возеҳу равшан менамоянд ва ба фаъолияти азхудкунии зехнӣ, маърифатӣ, эҷодии онҳо шароит фароҳам меоранд. Аммо мутаассифона, ҳанӯз ҳам муаллифони китобҳои дарсии таърихи халқи тоҷик ба ин ҷузъҳо эътибори даркорӣ надидаанд.

Дар рафти таҳқиқоти илмӣ мо муайян намудем, ки барои бартараф намудани ин норасоиҳо муаллифони китобҳои дарсӣ бояд ба вазифаҳои илмӣ ва амалие, ки дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик як қатор ҳадафҳоро пиёда месозанд, таваҷҷуҳи бештар зоҳир намоянд:

- вазифаҳои таълимӣ ва амалӣ бо баинобат гирифтани хусусиятҳои инфироӣ ва синну соли хонандагон, бо мақсади пайдо ва тақмили қобилиятҳо, ғардикунонии раванди таълим равона карда шуда, имконияти васеи истифодаи технологияи муосири инноватсионӣ таъмин карда шавад;

- дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик бо мақсади ба даст овардани донишу малакаҳои нав ғаролияти гуногуни ҷустуҷӯӣ ташкил карда шавад;

- бо истифода аз технологияҳои муосири инноватсионӣ ташкил ва гузаронидани машқҳои гуногуни таълимӣ-методӣ, ки ба азхудкунии дониш, инкишофи хотира, тафаккур, қобилият, рушди салоҳияти хонандагон сабаб мегарданд, роҳандозӣ карда шаванд.

Барои он ки супоришҳои мушкilotӣ ба рушди қобилиятҳои маърифатии хонандагон мусоидат кунанд, омӯзгор бо тавсияи мо дар синфҳои озмоишӣ пеш аз иҷрои супоришҳои маърифатӣ, ки хусусияти инноватсионӣ доштанд, ба хонандагон ҷунин ёддоштро пешниҳод намуд:

а) саволҳои пешниҳодшударо хонда, шартҳои онҳоро дар хотир нигоҳ доред;

б) оё ягон иттилооте, ки Шумо ба он розӣ нестед, дар супориши додашуда ҷой дорад?

в) таҳлил ва муайян намоед, ки оё ҷавоби шумо ба супориш пурра ва ягона ҳаст? Оё ягон маълумоте ҳаст, ки ба ҳалли масъала тамоман дахл надорад?

г) андешаҳои хешро бо исбот пешниҳод созед. Агар ҳар як қисми супориш дар алоҳидагӣ исбот талаб кунад, пас барои онҳо хулосаҳои гуногунро тайёр намоед;

ғ) дар ҳолати барои иҷрои супоришҳо маълумоти зарурӣ вучуд надоштан, он чиро, ки доир ба масъала алақай мебуд ва он метавонад дар ҳалли он кӯмак кунад, ба хотир оварда, хулосаро нависед;

д) муайян кунед, ки оё Шумо ҳамаи ҷавобҳои имконпазирро оиди савол ва супоришҳо бо исботашон пешниҳод кардед?

Вобаста ба ин, якчанд намуди усули инноватсиониро таҳлил менамоем:

Усули омӯзиши кооперативӣ

Усули омӯзиши кооперативӣ дар дарси фанни таърихи халқи тоҷик як роҳи ҳал намудани мушкилот мебошад, ки аз панҷ қисмат иборат аст ва онҳо дар иҷрои супоришҳо ҳамчун воситаи асосӣ нақш мебозанд:

1. Муносибати мусбӣ. Хонандагони синф дар гурӯҳи дилхоҳ муштарак ҷаъолият менамоянд. Аҳли гурӯҳ ҳадафи ягона дошта, муттаҳидӣ ва ҳамкорӣ онро ба мақсади ниҳойи мерасонад.
2. Масъулияти инфиродӣ. Ҳар як хонанда дар алоҳидагӣ барои расидан ба ҳадаф масъул мебошад.
3. Муошират дар байни гурӯҳ. Ҳар як узви гурӯҳ бояд андешаи ҳамдарсонро эҳтиром гузорад ва аз он истифода намояд.
4. Салоҳияти муошират. Ҳар як хонандаи гурӯҳ бояд қобилиятҳои гӯш кардани ақидаи дигарон, ёрӣ расонидан, дарк намудан, таҳлил ва назорат кардан, фаҳмондан, савол доданро дошта бошад. Ин маҳорат ва малакаҳо дар дарси таърихи халқи тоҷик чун дар дигар дарсҳо барои ҳал намудани низоъҳо, мушкилот, эътимод, муошират ва инкишофи сифатҳои лидерӣ кӯмак мерасонанд.
5. Тадриҷан ташаккул додани маҳорат. Қарори умумӣ дар бораи такмил додани раванди омӯзиши кооперативӣ.

Вазифаҳои омӯзгор дар омӯзиши кооперативӣ:

1. Омӯзгор супориш дода, бояд боварӣ ҳосил кунад, ки ҳама аъзоёни гурӯҳ супоришҳои худро иҷро мекунанд.
2. Муҳокимарониро гӯш карда, дар ҷойи зарурӣ савол диҳад, кӯмак расонад.

3. Барои дарки маводи таълимӣ ба хонандагон кӯмак намояд.
4. Хонандагонро барои худбаҳодиҳӣ кӯмак намуда, фаҳмонад, ки оё онҳо ба мақсад расидаанд, ё не? Омӯзгор бояд барои бехтар намудани сифат ва натиҷаҳои фаъолият ба онҳо тавсияҳо диҳад.
5. Омӯзгори муваффақ оиди натиҷагузорӣ дар кори гурӯҳ беғараз бошад ва саҳми ҳар як хонандаро дар татбиқи лоиҳа нодида нагирад.

Бо мақсади рушди маҳорат ва малакаҳои ҳамкорӣ дар хонандагон, барои муваффақ шудан дар гурӯҳ, мо ҳамчун муҳаққиқ дар яке аз синфҳои таҷрибавӣ чунин меъёрҳоро таҳия ва пешниҳод намудем:

1. Муайян намудан мақсади умумии тамоми гурӯҳ.
2. Фаъолияти хонандагон на ба таври фардӣ, балки гурӯҳӣ арзёбӣ карда шавад.
3. Барои омӯзонидани дигарон ва ҳамкорӣ байни аъзоёни гурӯҳ ба гурӯҳ як маводи таълимӣ дода шавад.
4. Ҳар як хонанда вазифаи муайянро иҷро кунад (котиб, намоянда, нозир ва ғайраҳо).
5. Муайян кардани қоидаҳои тиллоӣ дар гурӯҳ.
6. Ҳавасманд кардан – ҳар кас бояд вазифаи худро иҷро кунад, то ки гурӯҳ ба муваффақият ноил шавад.
7. Саъй кардан барои ноил шудан ба комёбӣ, рақобат на дар дохили гурӯҳ, балки танҳо дар байни гурӯҳҳо ташкил карда шавад.
8. Муайян кардани таъсири муҳити атроф – иштирокчиён якҷоя менишинанд ва якҷоя кор мекунанд.
9. Ширкат варзидан ҳангоми қабули қарори умумии гурӯҳ барои расидан ба мақсади ягона ва номгузорӣ кардани гурӯҳҳо (масалан, «Баҳор», «Офтоб»).

Нақши омӯзгор ҳангоми омодагӣ ба омӯзиши кооперативӣ

Қисми якум

1. Ҳайати гурӯҳ. Барои ноил шудан ба ҳадафи ниҳой, дуруст ташкил кардани гурӯҳҳо муҳим аст:

- ташкил кардани гурӯҳҳои тафриқашуда беҳтар аст, яъне ҳайати гурӯҳҳо аз хонандагони заиф ва қавӣ иборат бошанд;
 - гурӯҳҳои аз ҷониби омӯзгорон ташкилшуда хеле хубтаранд. Омӯзгор метавонад барои хонандагоне, ки бо дигарон кор кардан наметавонанд, ё бо душворӣ кор мекунанд, шароитҳои махсус ташкил кунад;
 - хонандагон бояд то анҷоми супориш дар як гурӯҳ кор кунанд. Ҳатто агар мушкилот вучуд дошта бошад ҳам, гурӯҳҳо набояд пароканда шаванд, зеро хонандагон ҳеҷ гоҳ роҳи ҳалли мушкилотро намеомӯзанд. Гурӯҳҳое, ки мушкилӣ доранд, ба таваҷҷуҳи бештар ва кӯмаки омӯзгор эҳтиёҷ доранд, вале вақте ки худашон ин мушкилотро бартараф мекунанд, беҳтар аст.
2. Тайёрии синф. Пеш аз оғози дарс мизҳоро барои иҷрои кори гурӯҳӣ омода кардан лозим аст, то ки хонандагон дар гурӯҳ бо ҳам кор карда тавонанд. Барои он ки хонандагон зуд ва хомӯшона дар гурӯҳҳо ҷамъ шаванд, пешакӣ бояд хонандагон қоидаҳои тиллоиро қабул кунанд.
3. Тайёр кардани мавод.

Қисми дуюм

1. Ба хонандагон фаҳмонида шавад, ки муносибати байни онҳо бояд ҷи гуна бошад: хонандагон беҳтар кор мекунанд, агар онҳо донанд, ки муваффақият аз ҳуди онҳо ва сифати иҷрои супоришҳо вобастааст. Онҳо мақсади умумӣ ва масъулияти тарафайн доранд. Ҳама медонанд, ки ҷи кор бояд кунанд: маводи таълимиро мубодила мекунанд ва мақсади тамоми синф ин аст, ки кори гурӯҳӣ дар як вақт дар ҳамаи гурӯҳҳо анҷом дода шавад.
2. Муайян бояд кард, ки сз худ кардани кадом дониш лозим аст. Омӯзгор бо хонандагон аҳаммияти алоқамандии маводи таълимиро бо гузашта, ҳозира ва оянда муҳокима кунад. Санҷида барояд, ки оё ҳамаи хонандагон супоришро фаҳмидаанд.

3. Меъёрҳои муваффақ будан дар гурӯҳ. Хонандагон дар ҳамкорӣ бо омӯзгор метавонанд меъёрҳои баҳодихиро барои арзёбии кори таҳқиқотӣ пешниҳод намоянд.
4. Созмон додани масъулияти фардӣ дар гурӯҳ. Ҳар як хонанда бояд дар иҷрои савол ва супоришҳо мустақил бошад, чунки ин амал фаъолияти таълими хонандаро пурмахсул мегардонад. Ба ҳар як хонандаи узви гурӯҳ рақами муайян таъин карда шавад ва ҳамаи аъзоёни гурӯҳ дар пур кардани варақаи худбаҳодиҳӣ иштирок кунанд. Хонандагон инчунин оиди саҳми ҳар як узви гурӯҳ дар дарс андешаи худро баён месозанд ва роҳҳои баромадан аз мушкилотро нишон медиҳанд.
5. Омӯзгор бояд пиромуни эҳтироми андешаи дигарон, дастгирӣ намудани ҳамдигар, кӯмак ба хонандагони сустхон, муносибат бо гурӯҳи муқобил пайваста хонандагонро таъкид созад. Хонандагон бояд муҳимии қобилияти муоширатро дарк намоянд, зеро ки он дар оянда метавонад ба иҷтимоишавии онҳо кӯмак расонад.

Амали омӯзгор дар рафти дарс:

1. Омӯзгор бояд мунтазам фаъолияти хонандагонро назорат намояд, пайваста аз як гурӯҳ ба гурӯҳи дигар ҳаракат карда, номаълум фаъолияти ҳар як хонандаро санҷад. Ин амал метавонад боиси масъулятшиносии хонандагон гардад ва ба муаллим имкон медиҳад, ки дар ҳолатҳои даркорӣ ба фаъолияти гурӯҳ дахл намояд. Ҳар як узви гурӯҳро хонандагон метавонанд, ки нозири гурӯҳ интиҳоб кунанд ва ӯ тамоми аъзоёни гурӯҳро мушаххасан ва инфиродӣ тавсиф намояд.
2. Дар ҳолатҳои лозимӣ ба гурӯҳ ёрӣ мерасонад, талаботро пешниҳод менамояд, ва сабъ мекунад, ки ҳуди хонандагон роҳи ҳалро пайдо кунанд. Аъзоёни гурӯҳ бояд пеш аз ҳама ба дониш ва таҷрибаи ҳамдарсон такя кунанд, муошират ва ҳамкориро такмил диҳанд.

3. Омӯзгор бояд аҳли гурӯҳро барои иҷрои супоришҳо руҳбаланд намояд, ҳар як амали хонандаи дилхоҳро арзёбӣ кунад ва роҳу усулҳои нави муошират ва ҳамкориро пешниҳод намояд.
4. Қамъбасткунӣ. Фаъолияти боғайратона ё баръакс сусти хонандагон дар иҷрои супоришҳо арзёбӣ карда шавад.
5. Натиҷагирӣ аз ҳамкорӣ ва муоширати хонандагон. Муайян сохтани натиҷаҳои муошират ва ҳамкории хонандагон: қонё будан аз муваффақияти гурӯҳ, барои беҳбудии фаъолияти гурӯҳ чиро такмил додан лозим аст.

«Унсuri муҳимми омӯзиши кооперативӣ ин фикру мулоҳизаҳои хонанда дар бораи ҳуди раванди таълим дар гурӯҳ мебошад. Масъулияти фардии аъзоёни гурӯҳ дар он вақте зухур меёбад, ки агар ҳар як узви гурӯҳ барои расидан ба мақсад саҳми худро гузорад, мустақилона омӯхтани худро исбот кунад ва барои бомуваффақият омӯхтани дигарон кӯмак расонад. Ҳамаи аъзоёни гурӯҳ бояд барои расидан ба ҳадаф кӯшиш кунанд» [133, с. 38].

Роҳҳои ба дарс ҷалб кардани хонандагон:

1. Аз таҷриба маълум аст, ки агар ҳуди хонандагон дар омӯзиши ин ё он дарс муваффақ нашаванд, дар замири онҳо хоҳиши воқеии таҳсил пайдо намешавад. Онҳоро бовар кунонидан лозим аст, ки байни саъю кӯшиш ва муваффақият робита вучуд дорад.
2. Ба хонандагон набояд супориши осон пешниҳод шавад, чунки онро тасодуфан, бидуни саъю кӯшиш ҳал мекунанд ва ин майлу рағбати таҳсилро аз байн мебарад.
3. Агар талабагон ба таҳсил шавқу рағбат дошта бошанд, аммо муваффақ нашаванд, бояд роҳу усули дигари таълимро истифода кард, вагарна хоҳиши омӯхтан дар онҳо коста мегардад.
4. Агар дарс барои хонанда аҷоиб ва шавқовар набошад, ниҳоят душвор, ниҳоят осон, ё ба талаботи таълим ҷавобгӯ набошад, талабагон набояд ба чунин дарс маҷбуран ҷалб карда шаванд.

5. Барои боло бурдани масъулияти инфиродии ҳар як хонанда ва таъмини фаъолияти пурмахсули он дар иҷрои савол ва супориши гурӯҳӣ қобилияти муколама ва ҳамкорӣ карданро рушд додан лозим аст.

Ҳар як гурӯҳ бояд аз 4 нафар иборат бошад. Дар ташкили гурӯҳҳо метавон аз кортҳо, рӯзҳои моҳҳо, рӯзи таваллуд, усули лифофа, рақамҳои математикӣ ва ғайра истифода бурд. Пас аз ташкили гурӯҳ бояд уҳдадорӣ ва вазифаи ҳар як узви гурӯҳ муайян карда шавад. Ҳамаи аъзоёни гурӯҳ бояд дар кори гурӯҳӣ фаъолона иштирок намуда, ба суҳанони ҳамдигар ва муллим бодикқат гӯш диҳанд ва эҳтироми ҳамсинфиро дар мадди аввал гузоранд. Ҳайати гурӯҳ аз роҳбалад, котиб, маърузачӣ, нозир ва ғайра иборат аст.

Роҳбалад тартиботро таъмину назорат мекунад, раванди корро ташкил менамояд ва дар асоси фикру мулоҳизаҳо ба як хулоса меояд. Котиб андешаҳои ҳамаи иштирокчиёро менависад, натиҷаи кори гурӯҳро пешниҳод намуда, дар муҳокима ва баррасии масъалаҳо ширкат мекунад. Маърузачӣ гурӯҳро муаррифӣ мекунад, дар муҳокима иштирок менамояд, ба таври шифоҳӣ ҷавоб тартиб медиҳад ва ба саволҳои иловагии шунавандагон ҷавоб медиҳад. Нозир дар мубоҳисаҳо иштирок намуда, андешаҳоро пешниҳод ва баҳо медиҳад, самаранокии муоширатро дар гурӯҳ назорат мекунад.

Таҳаммулпазирӣ, эҳтиром, омодагии зарурӣ ба омӯзиш он арзишҳое мебошанд, ки асоси пешрабии илму маорифи ҳар як давлат шуда метавонанд. Ба амалӣ шудани чунин ҳадафҳои таълимӣ омӯзиши кооперативӣ мусоидат мекунад.

Истифодаи чадвалҳо ва диаграммаҳои мантиқӣ

Муаллими фанни таърихи халқи тоҷик бояд бо тайёрии амиқу ҳаматарафа ба дарс ҳозир гардад ва тамоми рафти воқеаҳои таърихӣ, робитаи байни мавзӯҳоро дар мадди назар қарор диҳад. «Барои ин тамоми маводи таълимиро бояд дар шакли «фишурда», ба низом

дароварда, бо истифода аз чадвалҳо ва диаграммаҳои мантиқӣ ба хонандагон пешниҳод намояд. Ин ба талабагон кӯмак мекунад, ки тамоми раванди таърихро омӯзанд, маҷозан дар фазои таърихӣ сайру гашт кунанд, барои азхудкунии дониш вақти камтар сарф кунанд. Инчунин ба муаллим имкон медиҳад, ки усулҳои нави муаррифиро эҷодкорона амалӣ созад»[109, с. 85].

Барои он ки хонандагон маводи таълимиро беҳтар аз худ кунанд, омӯзгор бояд аз тасвирҳои чадвали истифода барад (ниг. ба чадвали 1).

Дар чадвал тасвирҳои иттилоотӣ номҳои гуногун доранд:

1) маълумотномаи такаҷӯӣ – тарҳрезии маводи таълимӣ дар шакли низоми (сигналь) огоҳкунанда;

2) расмҳои такаҷӯӣ – диаграммаҳо – аломатҳои визуалии ҳодисаҳои таърихӣ дар атрофи номи шахсияти таърихӣ ҷудо шуда, симои ягонаи давраи таърихро меофаранд;

3) «тортанакҳо» – барои кор бо мафҳумҳо истифода мешаванд.

Хонандагон номи консепсияро бо паргор давр зада, менависанд, баъд калидвожаҳоро интихоб мекунанд – ҳамин тавр «пойҳо» сохта мешаванд.

Чадвалҳои сохторӣ-мантиқӣ. Чадвалҳое, ки дорои як намуди нақша буда, аз ҳамон диаграммаҳое иборатанд, ки қисматҳои калон доранд ва аз элементҳои зербандҳо иборат мебошанд.

Чадвали 1. Чадвалҳо ва диаграммаҳои мантиқӣ. Оғози ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон дар оғози солҳои 90 – уми асри XX

Мо чунин мешуморем, ки одатан чунин чадвалҳо аз шумораи ками воҳидҳои калони иттилоот иборат буда, ҳамзамон ба қонунҳои психологии хотираи кӯтоҳмуддат мувофиқанд. Дар чадвал маводи таълимӣ тавре ҷой дода шудааст, ки дар вақти кори шифоӣ бо қисмҳои алоҳидаи чадвал борҳо қор кардан мумкин аст.

Чадвалҳои мантиқӣ ба хонандагон дар ташаккули малакаҳои қавӣ ҳангоми ёфтани ҷавоби мантиқӣ кӯмак мерасонанд, ба таври мухтасар барои ҳимояи фикрҳои худ дар раванди баҳс ва ба рушди фарҳанги нутқ ҳамаҷиҳата мусоидат мекунанд.

Ҳангоми машғулият дар синфҳои озмоишӣ исбот шуд, ки усули инноватсионӣ ҳангоми қор кардан бо мавзӯҳои калон хеле муфид аст. Истифодаи **чадвалҳо ва диаграммаҳои мантиқӣ** дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик имкон медиҳанд, ки тамоми раванди таърихӣ ҳамчун низомии том ё ягона омӯхта шавад.

Дар марҳалаҳои аввали азхудкунии маводи таълимӣ истифода намудани роҳи усулҳои инноватсионӣ самаранок аст. Ин усулҳоро дар қор бо гурӯҳҳои хурд (5-6 нафар хонанда) истифода бурдан ба мақсад мувофиқ мебошад. Ин ба омӯзгори фанни таърихи халқи тоҷик имкон медиҳад, ки унсурҳои гуногуни рақобати таълимиро ба қор бурда, дарси диққатҷалбкунанда ва шавқоварро сомон диҳад.

Илова бар ин, **истифодаи чадвалҳо ва диаграммаҳои мантиқиро** бо усулҳои дигар: муҳокима, бозӣ, ҷустуҷӯ ва ғайраҳо якҷоя қор кардан мумкин аст. Усули қор бо чадвалҳои мантиқӣ хеле самаранок аст. Чадвалро метавон дар дарсҳои такрорӣ-ҷамъбасти ва дарсҳои амалӣ дар охири нимсола ё соли хониш истифода бурд. Ғайр аз ин, техникаи номбурдари ҳангоми тайёри ба аттестасияи хатм ва гузариш, инчунин ҳангоми аз ҷиҳати мантиқӣ гурӯҳбандӣ ва хулоса қардани миқдори зиёди маводи таълимӣ истифода бурдан ба мақсад мувофиқ аст.

Бо мақсади самаранок ва шавқовар гардонидани таълими фанни таърихи халқи тоҷик хонандагонро аз рӯйи низоми пешниҳодшуда кор карданро омӯхтан лозим аст.

Бинобар ин, хонандагонро бо якчанд талаботҳои зарурӣ дар дарсҳои аввал шинос намудан лозим аст. Бояд қайд намуд, ки дар амал тамоми фаъолиятҳо аз рӯйи талаботи ҳамкории эҷодӣ, кор тибқи низоми «муаллим – шогирд» чунин роҳандозӣ шудааст:

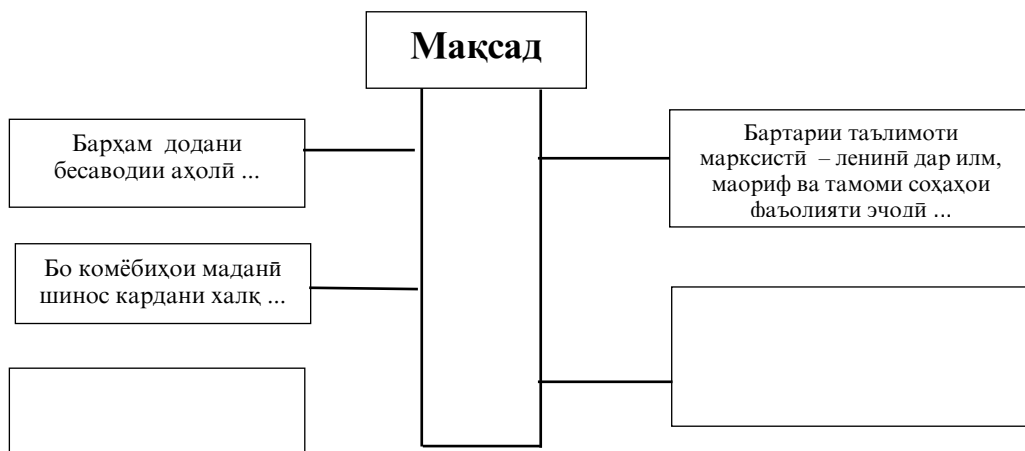
1. Сухани омӯзгор бояд аз 3 қисмат иборат бошад:
 - муқаддима, тавсифи мухтасари ин ё он раванди таърихӣ;
 - қисми асосӣ – баён кардани сана ва далелҳои асосӣ;
 - хулоса – аҳаммияти воқеа дар шароити дилхоҳи таърихӣ ва таъсири минбаъдаи он ба рафти таърих.
2. Ҳангоми ҳикоя кардани мавзӯи дарс ва сохтани диаграммаҳо чунин ибораҳои алоқамандкуниро истифода бурдан ба манфиати кор аст: «ман аз он оғоз мекунам ...»; «нахустин аз...»; «ба андешаи Шумо ...»; «диққат ба ...»; «ҳақиқат ин аст, ки...», «ман фикр мекунам...», «то чое ки ман медонам...», «манзурам...», «мушкилот дар он аст, ки ...», «ин тавр...», «ин тавр метавон гуфт...», «хулоса, ҳар он чӣ гуфта шуда буд, хулоса ин аст, ки...».
3. Қайди ҳар як қисм дар ҷадвал муҳим аст:
 - тирча алоқаи байни қисмҳо ва пайдарпайии таъсири ҳамдигарро нишон медиҳад;
 - шакли чаҳорчӯба (тухмшакл, росткунча);
4. Сабтҳо дар ҷадвал бояд равшан ва фаҳмо бошанд (калимаҳои калидӣ истифода бурда шаванд).
5. Ҷадвал метавонад бо далелҳо ва тафсилоти нав пурра карда шавад.
6. Ҷадвал пояест, ки бунёди дониши ҳар як муаллим ба он асос меёбад.

Барои кори пурсамари муаллим компютер ё тахтаи электрони муосир лозим аст. Дар хотир бояд дошт, ки шаклҳои кор бо чадвалҳо ва диаграммаҳои мантиқӣ бояд гуногун бошанд ва доимо назорат карда шаванд.

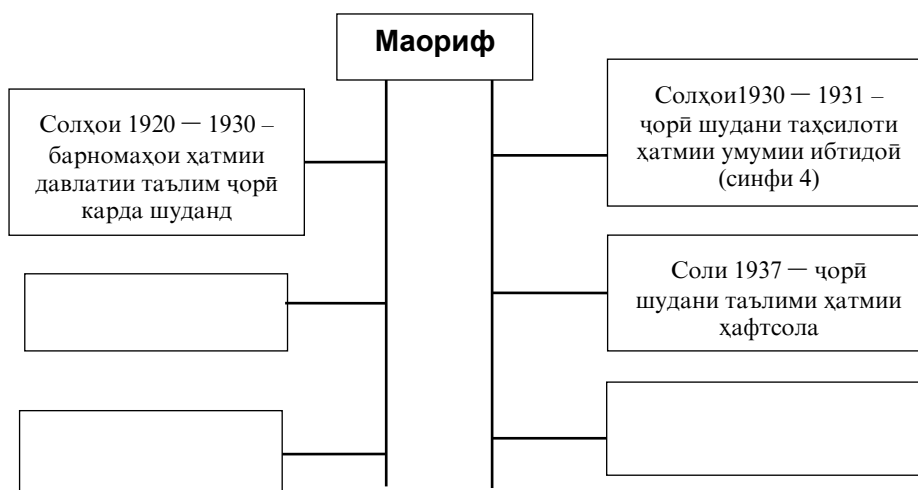
Ҳангоми кор аз болои маводи таълимӣ дар синфҳои таҷрибавӣ (воқеаҳо, мафҳумҳо, истилоҳот) муаллим дар дари аввали муқаддима маводи таълимиро шарҳ дод: «Оғози ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон дар оғози солҳои 90-уми асри XX» ва ба тадриҷ диаграммаро мекашад. Хонандагон чадвалро дар дафтарҳо кашида, пур кардани онро ба далелу мафҳумҳои нав давом медиҳанд. (ниг. ба чадвалҳои 2 ва 3)

Дар охири дари хонандагон бояд ба ҳар як қисми диаграмма ба таври шифохӣ саволҳо диҳанд ва ҳатто ҷавобҳои кӯтоҳ низ пайдо карда тавонанд. Ба ин чадвал на як бору ду бор баргаштан лозим аст, хусусан дар оғози омӯзиши мавзӯҳои нави ҳаҷман калон истифодаи ин гуна чадвалҳо ба манфиати кор аст. Ҳангоми пур кардани чадвал такрори маводи таълимӣ аз тарафи хонандагон амалӣ гардида, ба таври равшану возеҳ фаҳмидани равандҳо ва тамоюлҳои асосии тараққиёти таърихӣ охири асри XX ба даст меояд.

Чадвали 2. Иқилоби маданӣ дар ҶШС Тоҷикистон дар солҳои 20-ум ва 30-юм

Чадвали 3. Вазифаҳои инқилоби маданӣ дар соҳаи маориф

Истифодаи чадвалҳо дар рафти дарс

1. Дар бораи мавзуи «Ҳаёти иҷтимоӣ фарҳангии халқи тоҷик дар нимаи 2-юми асри XIX» маълумот дода, ба хонандагон супориш дода мешавад, ки чадвалеро, ки як қисмати онро муаллим тартиб додааст, пур кунанд. Ба гурӯҳҳои хурд супориш дода мешавад, ки аз рӯи масъалаи муайян чадвалҳо тартиб диҳанд. Баъд дар назди тахта натиҷаҳои кори худро ҷимоя кунанд.

Истифодаи чадвалҳо дар азҳудкунии маводи таълимӣ

1. Як нафар хонанда дар назди тахтаи электронӣ вазифаи хонагиро тибқи чадвали додашуда нақл мекунад.
2. Ду нафар хонанда вобаста ба мавзуи дилхоҳи таърихӣ дар тахтаи электронӣ чадвал тартиб дода, онро маънидод мекунанд.
3. Пурсиши хаттӣ аз аҳли синф. Супориш: хонандагон дар муддати 10 дақиқа мухтасар, бе эҷоди чадвали нав мундариҷаи онро пайдарпай такрор кунанд.
4. Ба баъзе аз хонандагон кортҳо дода мешавад, ки дар онҳо чадвалҳои мантиқӣ акс ёфтаанд. Ба хонандагон супориш дода мешавад, ки ҳатоғиҳоро ислоҳ намоянд.
5. Дар тахтаи электронӣ чадвали мантиқӣ ё чадвалҳо оид ба мавзӯҳои калон дода мешаванд, ки бояд хонандагон онҳоро пур кунанд.

Ҳамин тариқ, истифодаи **ҷадвалҳо ва диаграммаҳои мантиқӣ** дар дарси таърихи халқи тоҷик ба хонандагони муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ имкон медиҳад, ки маълумоти аз муаллим гирифташударо мантиқан дарк намоянд.

Маълумотро ҷамъбаст намуда бояд қайд кард, ки истифодабарии технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик барои хонандагон хело мувофиқ ва созгор мебошад.

2.2. Шаклу намудҳои истифодабарии технологияи инноватсионии таълим дар баландбардории самаранокии таълими фанни таърихи халқи тоҷик

Ҳадафи асосии омӯзиши таърихи халқи тоҷик дар мактаби муосир таълим ва тарбияи хонандаест, ки қодир аст дар асоси дарк намудани раванди таърихи халқи тоҷик ва ҷаҳон эҷодкорона истифода бурдани донишҳои таърихӣ ва қобилияти муайян кардани арзишҳои миллиро дар ҷаҳонияти ҳаррӯзаи ҳеш дошта бошад. Саҳми мактаби ибтидоӣ дар ин ҳадаф омодагии ибтидоии таърихӣ ва иҷтимоии хонандагон мебошад. Аз ин вазифаҳо омӯзиш ҳамчун раванди азхудкунии на танҳо миқдори муайяни дониш ва низоми маҳорат ва малакаҳои дахлдор, балки ҳамчун раванди азхудкунии салоҳиятҳои гуногун низ баррасӣ карда мешавад.

Ҳадафи кори мо омӯхтани баррасии ҳамаҷонибаи раванди ҷорӣ ва татбиқи технологияҳои муосир дар таълими таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба ҳисоб меравад.

Истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар дарси таърихи халқи тоҷик на фақат мушкilotи таъминоти технологӣ, балки ҳамзамон таъминкунандаи соҳаи маориф бо воситаи иттилоот ва дар ин замина таҳияву нашр намудани маводи таълимӣ ба шумор меравад.

Ҳангоми омӯзиши раванди истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ бояд мушкilotе мавриди таҳқиқ қарор гирад, ки «ба ошкор намудани ҳамоҳангсозии вазифаҳои таҳсил ва асоснок кардани моҳияти

ичтимоӣ-ахлоқии иттилоотикунонӣ бо мушаххасгардонии тасаввуроти илмӣ оид ба ҳақиқати педагогӣ асос ёфта бошанд. Талаботи ҷомеа чунин аст, ки барои омӯзгорону хонандагон ҳангоми мутобиқат ба воқеияти иҷтимоӣ ва амалигардонии онҳо муҳолифатҳо пеш меоянд ва ин муҳолифатҳо чун анъана аз зиддиятҳои ҳаёти бармеоянд» [159, с.142]. Ин ихтилофҳо қодиранд, ахлоқи маънавиро таҳия намоянд. Ҳамзамон, ин ихтилофҳо аз ҷиҳати назариявӣ низ, ки барои инкишофи «Консепсияи аксиологии таълимоти педагогӣ» замина мегузорад, он қадар хуб муайян карда нашудааст. Навсозӣ ва татбиқи он самтҳои гуногуни фаъолияти омӯзгориро дар рушди муносибатҳои инсонӣ муайян сохта, ҳамчун омили ягонагӣ ва муттаҳидии ҷомеаи инсонӣ табдил меёбад.

Технология чист? Техно – маҳорат, логос – таълим (калимаи юнонӣ), яъне таълимот дар бораи маҳорат аст. Мувофиқи ақидаи педагогҳо ва психологҳо М. В. Кларин ва В. В. Гузеев «аломат ва нишонаҳои асосии технологияҳои инноватсионии таълим ин мавзӯнокӣ, объективӣ будан ва ташкили бонизоми раванди таълимию маърифатиро дарбар мегиранд» [56; 22]. Агар истилоҳи «технология»-ро чунин таъриф дода бошанд, пас онро ҳамчун «раванди бунёдгузори низомҳои муносиби таълим ва банақшагирии раванди таълим гуфтан мумкин аст» [96]. Технология, аз рӯйи андешаи В. А. Сластенин ва И. Ф. Исаев ин «раванди педагогӣ вобаста ба банақшагирӣ, ташаккул ва гузаронидани раванди таълимӣ бо таъмини бегуфтугӯйи шароитҳои мусоид барои омӯзгор ва хонандагон мебошад» [135, с.142].

Ҳамин тавр, технологияи инноватсионӣ дар пасманзари таҳқиқоти мо ҳамчун раванди ба ташаккули фаъолияти маърифатӣ дохил намудани технологияҳои муосири инноватсионӣ бо мақсади баланд бардоштани самаранокии таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ муайян карда мешавад.

Омӯзгори фанни таърихи халқи тоҷик новобаста ба таҷриба, бояд ҳамеша худомӯзиро давом дода, касбашро такмил диҳад. Барои омӯхтани

технологияҳои педагогӣ бояд онҳоро шинохт ва омӯхт. Пас технологияи муосири педагогӣ чист?

Технологияи педагогӣ – самти педагогика бо мақсади баланд бардоштани самаранокии раванди таълим, кафолати ба даст овардани натиҷаҳои ба нақша гирифташудаи таълим мебошад.

Дарси имрӯза бояд ҳамқадами замон бошад ва нисбат ба ҳама падидаҳои иҷтимоӣ ҷавоб дода тавонад. Танҳо бо истифода аз технологияҳои муосири инноватсионӣ ва роҳу усулҳои фаъоли таълим омӯзгор метавонад дар таълим ва тарбияи насли наврас ва омода намудани мутахассисони баркамол комёб гардад. Аксар хонандагоне, ки ба муассисаҳои таълимӣ меоянд, ба чунин фан, ба монанди таърих, таваҷҷуҳи кам доранд. Аз ин рӯ, мақсади асосии омӯзгори фанни таърихи халқи тоҷик дар хонандагон бедор намудани шавқу ҳавас нисбати ин фан мебошад. Азбаски ҷавонони асри XXI одамони асри иттилоотӣ мебошанд, дар ҷараёни кор бо онҳо қобилияти мустақилона ва ҳавасмандона аз худ кардани маводи таълимиро ташаккул додан зарур аст. Истифода аз роҳу усулҳои фаъоли таълим, технологияи муосир ба мустақилӣ, таҳқиқотӣ, кори эҷодӣ, рушди ҳаматарафаи хонандагон мусоидат мекунад.

Илми педагогикаи ҷаҳонӣ имрӯз муаллимиро ҳамчун менеҷере мешуморад, ки фаъолияти фаъоли инкишофи хонандаро назорат мекунад. Дар чунин вазъ муаллим бояд тамоми ахбороти методикаи таълимиро аз худ кунад, ки нақши технологияи муосири педагогиро дар ноил шудан ба омили муосири таълим дар ин шароит ба таври назаррас меафзояд. Айни замон, барои таълими таърихи халқи тоҷик технологияҳои гуногун мавҷуданд. Омӯзгори муосир бояд аз онҳо муҳимтаринашонро аз худ кунад ва дар амалияи худ татбиқ кунад.

Дар байни онҳо технологияи гуфтугӯи эвристикӣ, омӯзиши мушкilot, шаклҳои бозии таълимӣ, истифодаи технологияҳои иттилотӣ-иртиботӣ дар раванди таълим маъмултарин мебошанд. Дар омӯзиши

фанни таърихи халқи тоҷик «чунин қисматҳои технологияи муосири таълимиро истифода бурдан мумкин аст:

- Технологияҳои лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ;
- Технологияи бозӣ;
- Технологияи омӯзиши мушкilot;
- Технологияи педагогии рушди таълим»;
- Технологияи омӯзиши бисёрсатҳӣ;
- Технологияи тафаккури интиқодӣ;
- Технологияи усули коллективии таълим;
- Технологияи мубоҳиса;
- Технологияҳои наҷотбахши саломатӣ;
- Технологияҳои муосири иттилоотӣ ва иртиботӣ;
- Технологияи таълими фосилавӣ;
- Технологияи таълими модуль;
- Технологияҳои мултимедиявӣ;
- Технологияи таълимии ба шахсият нигаронидашуда;
- Технологияи рушди таълим;
- Технологияи ҳамкорӣ ва ғайра» [90, с. 122].

Ҳар як технологияи пешниҳодшуда афзалиятҳо ва нуқсонҳои худро дорад. Ҳангоми истифода аз усули гуфтугӯи эвристикӣ, омӯзгор метавонад муқаррароти асосии маводи омӯхташударо дар муддати кӯтоҳ бо хонандагон такрор карда, инчунин барои омӯхтани мавзӯҳои нав заминаи хуб фароҳам оварад. Айни замон, омодагӣ ба чунин дарс вақти зиёдро талаб мекунад ва на ҳар як хонанда қодир аст ин шакли корро дарк кунад.

Ҳоло якҷанд намуди технологияҳои инноватсиониро дида мебароем:

1. Технологияҳои лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ

Яке аз шаклҳои самарабахши кор ин истифодаи технологияҳои лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ дар раванди таълим мебошад. Ҳадафи технологияи таҳқиқотӣ азхудкунии амиқи маводи барнома, ташаккули малакаҳои таҳқиқотӣ аз тарафи хонандагон мебошад. «Дар чараёни таҳқиқот

хонандагон аз матни китоби дарсӣ, маъхазҳои гуногун, адабиёти илмию оммавӣ, ҳуҷҷатҳо, манбаҳои интернетӣ, маводи ахбори омма ва ғайра истифода мекунанд» [48].

Технологияи лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ имкон медиҳад, ки сатҳи баланди мустақилият ва фаъолияти эҷодии хонандагон таъмин карда шавад. Истифодаи ин технология ба омӯзгор имкон медиҳад, ки шаклу усулҳои гуногунро истифода кунад, фаъолияти хонандагонро тақвият бахшад. Ҳадафи лоиҳакашӣ ва таҳқиқот аз ҷониби хонандагон фаҳмидан ва истифода бурдани дониш, малакаҳои ҳангоми омӯзиши мавзӯҳои гуногун бадастомада мебошад. «Фаъолияти лоиҳа аз чунин қисматҳо иборат аст: таҳлили мушкилот, ҳадаф гузоштан, интихоби василаҳо барои ноил шудан ба он, ҷустуҷӯ ва коркарди иттилоот, арзёбии натиҷаҳо ва хулосабарорӣ»[12].

Хонандагон шаклҳои гуногуни лоиҳахоро таҳия мекунанд: маъруза, иншо, реферат, лавҳа (плакат), муаррифӣ (презентатсия), навор (видео) ва ғайраҳо. Якҷоя бо хонандагон меъёрҳои баҳодихии ҳифзи лоиҳа таҳия карда мешаванд:

- сифати кор: пуррагии пешниҳоди мавзӯ, асоснокӣ, пешниҳоди боварибахши лоиҳа, ҳаҷм ва умқи дониш;
- санъати суҳанварӣ: истифодаи асбобҳои аёнӣ, вақт, ҷалб ва нигоҳ дошта тавонистани диққати шунавандагон;
- ҷавоб ба саволҳо: пурра, баҳс, дӯстона;
- сифатҳои кори баромадкунандагон: омодагӣ ба муҳокима, иродаи нек, тамос;
- ноил шудан ба ҳадафи лоиҳа.

Мисоли 1. Хонандагон дар мавзӯҳои гуногун кроссвордҳо эҷод мекунанд. Истифодаи шакли анъанавии кори эҷодӣ, аз қабيلي навиштани кроссворди муаллифӣ дар мавзӯҳои гуногуни таърихӣ барои ташаккул додани малака ва салоҳияти гуногун имкониятҳои васеъ фароҳам меорад. Сарчашмаҳои гуногуни иттилоотӣ истифода мешаванд ва

пайвандҳои байнисоҳавӣ пурраю нав гашта, малакаҳои иртиботӣ барои эҷоди кроссвордҳо ташаккул меёбанд. Ин намуди кори эҷодӣ вақтро талаб мекунад, аз ин рӯ, ин асосан як варианти лоиҳаи хонагии хурд мебошад. Кроссвордҳо инчунин барои санҷиши ғаслҳои калони маводи гузашта истифода мешаванд.

Мисоли 2. Дар синфи ҳаштум дар дарси таърихи халқи тоҷик хонандагон китобчаҳои хурд бо номи «Артиши Сомониён»-ро таҳия намуданд, ки дар он намуди зоҳирии сарбоз, шуғл ва зиндагии онҳо тасвир карда шуд. Ҳамаи ин бо тасвирҳои худӣ хонандагон ва бо шарҳҳои ягон олими соҳаи таърих илова карда мешавад.

Мисоли 3. Дар дарси таърихи халқи тоҷик дар синфҳои 8 ва 9, хонандагон бо истифода аз технологияи муосири инноватсионӣ лоиҳаҳо эҷод мекунанд. Онҳо мустақилона дар мавзӯи интиҳобкарда кор карда, лоиҳаи тайёрро пешниҳод мекунанд. Масалан, муаррифӣ (презентатсияҳо) дар мавзӯҳои фарҳангӣ, маърузаҳо дар бораи шахсиятҳои ҷамъиятӣ ва давлатӣ, очеркҳо ва ғайраро омода месозанд.

Истифодаи технологияҳои лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ дар таълими таърихи халқи тоҷик ба мо имкон медиҳанд, ки «як қатор масъалаҳои муҳимми тарбиявиро ба монанди пешниҳоди мавзӯҳои лоиҳа барои ташаккули дарки мустақилонаи ҳалли мушкилот, дониш ва малакаҳо, ки дар раванди банақшагирӣ ва иҷрои кор мусоидат мекунанд, ҳал намоем» [115, с. 65].

Таҷрибае, ки дар чараёни фаъолияти лоиҳа дар синфҳои таҷрибавӣ хонандагон ба даст овардаанд, ба манфиатҳои хонандагон асос ёфтааст. «Истифодаи технологияи лоиҳавӣ ва таҳқиқотӣ ба мустақилона аз худ кардани дониш, ки он аз доираи барномаи таълимӣ берун аст, майлу рағбати таълимиро афзун менамояд» [113, с. 83]. Инчунин ба инкишофи тафаккури эҷодӣ, ташаккули малака ва фаъолияти таҳқиқотӣ, омӯзонидани малакаҳои суҳанварӣ ва ташаккули ҷаҳонбинии хонандагон ҳамаҷониба мусоидат мекунад.

2. Технологияи бозӣ

Бозӣ дар баробари кор ва таҳсил яке аз намудҳои асосӣ мебошад. Аз рӯйи таъриф, бозӣ як намуди фаъолият дар ҳолатҳои мебошад, ки ба таҷдид ва аз худ намудани таҷрибаи иҷтимоӣ равона карда шудааст, ки дар он рафтори худидоракунии хонандагон ташаккул ва тақмил дода мешавад.

Бозӣ машғулияти асосии хонандагон ба ҳисоб рафта, ба инкишофи ҷисмонӣ ва ташаккули тафаккури онҳо ёрӣ мерасонад. Он бояд тавре таҳия ва ташкил карда шавад, ки диққати аҳли синфро ҷалб карда тавонад. Кӯшиш бояд кард, ки дар бозӣ тамоми хонандагон, аз ҷумла хонандагони сустихон низ иштирок карда, ба ин восита савияи дониш ва нутқи худро инкишоф диҳанд. Аз тарафи дигар, хонандагон лаҳзае истироҳат карда, ба азхудкунии мавзӯи навбатӣ тайёр мешаванд. Омӯзгор метавонад, ки дар ҳамаи синфҳо новобаста ба синну сол бо мақсади баланд бардоштани маҳорату малака ва қобилияти дарс азхудкунии хонандагон бозӣҳои мухталифро ташкил намояд. Ҳар як бозиро номгузорӣ бояд кард, бозӣҳои фароғатӣ вобаста ба ҳолати рӯҳии хонандагон интихоб ва номгузорӣ мешаванд. Омӯзгор ҳолати ҳастагӣ ва маъюсии хонандагонро пай бурда, метавонад дар муддати 6-7 дақиқа бозӣҳои таълимиро ба роҳ монад.

Сохтори бозӣ ҳамчун фаъолият ба таври органикӣ муайян кардани ҳадафҳо, банақшагирӣ, ноил шудан ба ҳадафҳо, инчунин таҳлили натиҷаҳо дарбар мегирад, ки дар он шахс ҳамчун субъект худро пурра ҳис мекунад.

Аҳаммияти бозиро номукамал ва қадр накардан мумкин нест. Ин падидаест, ки метавонад ҳамчун истироҳат ва фароғат дар робита бо омӯзиш, эҷодкорӣ, намунаи табиати муносибатҳо ва зухуроти инсонӣ дар кор ва таълим рушд кунад.

Бозӣ ҳамчун усули таълим ва тарбия, ки дар он таҷрибаи насли калонсол ба ҷавонон дода мешавад, аз замонҳои қадим истифода мешуд. Бозӣ дар мактаби муосир, ки ба эҳё ва тақвияти раванди таълим асос

ёфтааст, васеъ истифода мешавад. Фаъолияти бозиҳои гуногуни таълимӣ дар ҳолатҳои зерин ба роҳ монда мешавад:

- ҳамчун технологияҳои мустақили азхудкунии консепсия, мавзӯ ва ҳатто фасли мавзӯ;
- ҳамчун унсурҳои (баъзан хеле муҳим) маъноӣ васеъдошта;
- ҳамчун технологияи таълим (дарс) ё қисми он (муқаддима, шарҳ, мустаҳкамкунӣ, таҷриба, назорат);
- ҳамчун усули гузаронидани корҳои беруназсинфӣ.

Гуруҳбандӣ аз рӯи унсурҳои сохтори дарс, вобаста ба ҳадафҳои дидактикии бозӣ:

- бозиҳо барои омӯхтани маводи нав;
- бозиҳо барои мустаҳкамкунии дониш;
- бозиҳо барои санҷиши дониш;
- бозиҳои ҷамъбасти;
- бозиҳои таваққуфӣ-истироҳатӣ;

Гуруҳбандӣ аз рӯи шумораи иштирокчиён чунин аст:

- гуруҳӣ;
- инфиродӣ;
- муколамавӣ;
- оммавӣ.

Бозиҳои таълимиро метавон чунин тасниф кард:

- аз рӯи соҳаи татбиқ: ҷисмонӣ, зеҳнӣ, меҳнатӣ, иҷтимоӣ, равонӣ.
- аз рӯи (хусусияти)табиати раванди педагогӣ: таълимӣ, тарбиявӣ, назоратӣ, умумӣ, маърифатӣ, эҷодӣ, рушдкунанда, репродуктивӣ, коммуникативӣ.
- аз рӯи технологияи бозӣ: мундариҷавӣ, фаннӣ, нақшофарӣ, таълимӣ, тақлидӣ, драматургиявӣ.

Коршиносон бозӣҳоро ба гуруҳҳои маъмулӣ тақсим мекунанд, ки онҳо мувофиқи навъи худ ҷойгир мешаванд:

- бозиҳои идона;

- бозиҳои фолклорӣ;
- амалҳои театрӣ;
- тренингиҳо;
- анкетаҳо, саволномаҳо, тестҳо;
- шабеҳсозӣ;
- рақобатҳо, муқовиматҳо;
- озмунҳо ва ғайра.

Бозиҳо ба монанди «Майдони орзуҳо», «Маро бифаҳмед», «Чӣ? Дар кучо? Кай?», «Соати олитарин», «КВН», «Соати мусобиқаҳои шавқовар», «Брейн-ринг», «Бозии чароғак», «Намоишгоҳ», «Дӯкони хотиравӣ», «Сафар ба гузашта», «Чархофалак», «Пурсиш», «Шириниҳои чинӣ», «Дарахти рӯйдодҳо», «Қуттии сиёҳ», «Бовар мекунам – намекунам», «Ғарқшавӣ дар таърих», «Мактуб бо сӯроҳиҳо», «Тасодуф», «Шиноснома созад», «Лифофаи худро бо вазифаи ҳонагӣ интихоб кунед», «Ҳафт мушкилоту як посух», «Эҳёкунӣ», «Пинҳоншавии таърихӣ», «Орленок», «КТД», «Зарнитса», «Игллет», «Майдони муъҷизот», «Донописарон ва донодухтарон» ва ғайраро номбар кардан мумкин аст.

Бозии чароғак: хонандагон 3 доира доранд: сабз – ҳа, сурх – не, зард – имконпазир. Суханони муаллимиро гӯш карда, хонандагон муносибати худро ба чизи шунидаашон бо ёрии чароғаки роҳнамо баён мекунанд. Ҳангоми арзёбии посухҳо низ ҳамин чароғаки роҳнаморо истифода бурдан мумкин аст. Хонандагон сурхро – 5, сабзро – 4, зардро – 3 баланд мекунанд.

Технологияи бозӣ дар педагогика ба хонанда имкон медиҳанд, ки шахсан манфиатдор бошад, малакаҳои қорбарии дастаро инкишоф диҳад ва бо ин масъулиятро дар худ ба вучуд оварад. Яке аз вазифаҳои муаллим рушди ҳавасмандкунӣ мебошад. Дар чараёни бозӣ хонанда ба ҳадафи гузоштаи худ дохил мешавад, яъне дар ҳар сурат, ӯ маводеро, ки ҳангоми бозӣ пешниҳод шуда буд, ба ёд меорад, зеро ҳадаф ба он ниёз дорад.

3.Технологияи омӯзиши мушкilot.

Технологияи омӯзиши мушкilot нав нест, он аз солҳои 20-30-юми асри XX васеъ паҳн гаштааст. Имрӯз таълими мушкilot ҳамчун ташкили дарсҳо дарк карда мешавад, ки бо роҳбарии омӯзгор эҷоди ҳолатҳои проблемавӣ ва фаъолияти мустақилонаи хонандагонро барои ҳалли онҳо дарбар мегирад, ки дар натиҷа азҳудкунии дониш, малака ва инкишофи фаъолияти зехнӣ ба амал меояд. Омӯзиши мушкilot ба эҷод кардани вазъиятҳои проблемавӣ асос ёфтааст. Ташкили омӯзиши проблемавӣ истифодаи чунин роҳҳо ва усулҳои таълимиро пешниҳод мекунад, ки боиси пайдоиши вазъиятҳои проблемавӣ мегарданд.

Вазифаҳои гуногуни таълимиро бо истифода аз усули омӯзиши мушкilot дар технологияи педагогӣ иҷро кардан мумкин аст. Дар илми классикии педагогӣ К. Д. Ушинский чунин ақидаеро ифода кардааст, ки «... мустақилияти майнаи хонанда ягона асоси мустаҳками ҳама гуна таълими пурсамар аст» [150, с. 30].

Дар дарсҳои таърих усули маъмули фаъолсозии хонандагон ин ташаккули тафаккури мантиқии онҳо ва ба вучуд овардани мушкilot дар намудҳои гуногуни дарс мебошад. Усули мушкilotи таълим дар лексияҳо санҷида ва истифода шудаанд. Ин усул (муаммо) аз он бармеояд, ки дар назди хонандагон мушкilot гузошта мешавад: савол ё гурӯҳи саволҳо. Ин мушкilotро бо ёрии графикҳо, расмҳо, рақамҳо, ҷадвалҳои муқоиса ба миён овардан мумкин аст.

Қор оид ба мушкilot танҳо дар сурате муваффақ мешавад, ки вазъияти проблемавӣ ба миён ояд. Вақте ки хонандагон душвории зехниро аз сар мегузаронанд, тафаккури онҳо барои ҳалли мушкilot равона мешавад.

Ҳангоми санҷиши ин технология самтҳои асосии ҳалли масъаларо муайян кардан лозим аст:

1. Муаллим мушкilotро ҳал мекунад. Ў мушкilotро пешкаш мекунад ва ҳудаш ҳал мекунад, маводи лексияро пешниҳод мекунад.

2. Хонандагон – мунаққидон. Хонандагон ба ду гурӯҳ тақсим карда мешаванд. Гурӯҳи якум то ҳалли мушкилот вариантҳои бештар пешниҳод мекунад. Гурӯҳи дуввум, ки ин пешниҳодҳоро қабул мекунанд, аз ҳама мувофиқро интихоб мекунанд. Дар ин намуди кор, хонандагон тибқи ин ё он қоида, алоқамандӣ, пайдарпайӣ ва сабабу натиҷаҳои раванду ҳодисаҳои таърихиро хулосагирӣ мекунанд, бо истифода аз таҷриба ва дониши худ мушкилоти пешомадаро ҳал менамоянд.

3. Лексия – суҳбатҳо. Ба хонандагон мушкилот пешкаш карда мешавад ва онҳо барои ҳалли якчоя даъват карда карда мешаванд.

4. Кори гурӯҳи хурд (алтернативаҳо). Омӯзгор мушкилотро пешниҳод мекунад ва ба якчанд хонанда суҳан дода мешавад. Онҳо нуқтаи назари худро ҳимоя мекунад.

5. Гурӯҳҳои хурд (ҳалли мушкилот аз тарафи Шумо), пас аз як муҳокимаи кӯтоҳ, ҳар гурӯҳ варианти худро дар шакли хаттӣ пешниҳод мекунад.

6. Хучуми зеҳнӣ. Пур кардани фикру мулоҳизаҳо оид ба масъала дар кортҳо. Муаллим андешаҳои маъмултаринро эълон мекунад, ҷавоби дурустро оварда, исбот мекунад, диққати асосӣ ба қобилияти хонандагон дар таҳлили амалии қарорҳои худ дода мешавад.

Санҷиш ва истифодабарии ин технологияро дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик аз синфи 5 оғоз кардан лозим аст, масалан:

Синфи 5 – «Асри санги қадимтарин – палеолит»;

– «Кашфи оташ ва нақши он дар ҳаёти инсонҳо»;

– «Авесто».

Синфи 6 – «Ташкили давлати Сосониён»;

– «Густариши ислом»; «Ҳаракати фарҳангии Шуубихо».

Синфи 7 – «Таъсиси давлати Сомониён».

Синфи 8 – «Тоҷикон дар замони ҳукмронии Темуриён».

Синфи 9 – «Оқибатҳои Осиёи Марказиро забт кардани Русия»

Синфи 10 – «Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватании ИҷШС».

Синфи 11 – «Пеш гирифтани роҳи бозсозӣ».

Бо истифода аз ин технология дар раванди таълим, ба хулосае омадем, ки бандҳои зерин ба мо кӯмак мекунанд:

- аз нуктаи назари худ ва аз андешаи худ дифоъ кардан;
- инкишоф додани фаъолияти зеҳнӣ;
- ҷустуҷӯи альтернативаҳо, ҳукмҳо ва нуктаҳои гуногун;
- таҳлил ва муқоисаи маводи таълимӣ;
- хулосаҳо, ҷамъбастиҳо ва муқоисаҳо;
- омода намудани хонандагон ба имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ.

Ҳангоми омӯзиши мавзӯи «Барҳамхӯрии давлати Сомониён» дар синфи 7 дар дарси таърихи халқи тоҷик омӯзгор ба хонандагон чунин савол дод, ки чаро давлати Сомониён сукут кард? Ҷавоби хонандагон чунин буд: «Қарахониҳо давлатро забт карданд». Муаллим: «Ин фикри дуруст аст, аммо фикри асосӣ нест. Дар чанд соли охири ҳукумронии давлати Сомониён ҳокимият дар дасти кӣ буд»? Хонандагон ҷавоб доданд, ки дар дасти «Горди турк». «Маълум мешавад, ки онҳое, ки дар давлати Сомониён ҳукмронӣ кардаанд, онро хароб кардаанд. Ин зиддиятро чӣ гуна метавон фаҳмид?» Чунин тарзи гузоштани савол ба вазъияти проблемавӣ оварда расонд. Аз ин рӯ, саволҳои проблемавӣ он саволҳое мебошанд, ки дар хонандагон мушкилоти зеҳнӣ ба вуҷуд меоранд ва ҳамзамон ба онҳо мустақилона ҷавоб ёфта метавонанд. Матни савол набояд мантиқан танҳо бо чизи нав, балки бо дониши қаблӣи хонандагон алоқаманд бошад.

Муаррифии мушкилоти мавод аз ҷониби муаллим. Ҳангоми омӯхтани мавзӯи дарсӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик дар синфи 10-ум, маводи «Инқилоби халқии Бухоро дар соли 1920»-ро пешниҳод намуда, бо хонандагон дар бораи тақвими рӯйдодҳо аз 1-уми сентябр то 14-уми март соли 1920 маълумот додан лозим аст. Яқоя бо хонандагон тақвими чорабиниҳоро тартиб дода, сипас ба иҷрои вазифаҳои мушкилот оғоз намудан зарур аст.

Супоришҳои проблемавӣ – барои дар амал татбиқ кардани мушкилот равона шуда, хонандагонро водор месозанд, ки далелҳои қаблан омӯхтаро ба ёд оранд. Баъд, вақте ки мо ба мавзуи «Инқилоби халқии Бухоро дар соли 1920» назар меандозем, масъалаҳои зеринро ҳал мекунем: Чаро инқилоби халқӣ дар Бухоро пирӯз шуд? Натиҷаи инқилоб чӣ гуна аст? Инқилоби халқии Бухоро ва инқилоби февралро муқоиса кунед. Барои ҷавоб ба ин саволҳо омӯзгор намудҳои гуногуни фаъолиятро бо хонандагон ташкил намуд:

- таҳқиқоти мантиқӣ – дар якҷоягӣ бо супориши додашуда ҳамроҳанг сохтани донишҳои нав ва такмил додани донишҳои пешомӯхташуда;
- арзёбӣ – савол ва супоришҳои, ки дорой донишҳои нав мебошанд;
- эҷодкорӣ – зухуроти муносибати эҳсосии хонанда ба воқеа, далелҳо, падидаҳо ва шахсиятҳо равона карда мешавад.

Муайян кардани он ки муаллим ҳангоми таҳияи мундариҷаи инноватсионӣ дар синф бояд чӣ гуна амал кунад, муҳим аст, ки донишҳо тавассути низомҳои нави таълимӣ расонида мешаванд. Марҳалаи «мушкилот» ба шубҳа кардани донишҳои аллакай мавҷудаи хонандагон оид ба масъалаи таҳқиқшаванда, ҳавасмандгардонӣ барои кори минбаъда равона карда шудааст.

Хонанда дар бораи саволи омӯхташаванда чизҳои дарккардаашро ба хотир меорад, тахминҳо мекунад, саволҳо медиҳад ва меҷавоб ҷавоб гирад. Дар ин марҳала, аз усулҳои зерин: изҳороти дуруст ва нодуруст; тахмин кардани ҳикоя бо калидвожаҳо; занҷири сарбастаи мантиқӣ; кластер истифода бурдан мумкин аст.

Хонандагон **усули «калидвожаҳо»**-ро хеле дӯст медоранд.

Масалан, ҳангоми омӯзиши шахсияти Муқаннаъ аз тарафи омӯзгор чунин калимаҳо пешниҳод карда шуданд: Қоздеҳи Марв, Ҳошим ибни Ҳаким, босавод, ҷоду, тилисмот, сарҳанг, ниқоб, пайғамбар. Бо истифода аз ин калимаҳо хонандагон матни хурд тартиб доданд.

Ҳангоми омӯзиши шахсияти алома Бобочон Ғафуров омӯзгор усули «**изҳороти дуруст ва нодуруст**»-ро ба кор бурд: Бобочон Ғафуров 31 декабри соли 1908 дар рустои Исфисор, ҳоло шаҳри Ғафурови вилояти Суғд ба дунё омадааст; соли 1951 рисолаи номзади илмро дифоъ намудааст; модари ӯ шоира Розия Озод (Розия Бойматовна Ғафурова) буд; соли 1999 Бобочон Ғафуров бо унвони олии Қаҳрамони Тоҷикистон сарфароз шудааст; аз соли 1956 то поёни зиндагиаш Б. Ғафуров вазифаи директори Пажуҳишгоҳи шарқшиносии (Академияи илмҳои Иттиҳоди Шӯравӣ) ва сармуҳаррири маҷаллаи «Осиё ва Африка»-ро бар уҳда дошт; соли 2000 дар шаҳри Ғафурови вилояти Суғд Осорхонаи ба номи академик Бобочон Ғафуров таъсис дода шудааст.

Чизи дигари ҷолиб барои бачаҳо ин усули «**занҷири сарбастан мантиқӣ**» мебошад. Ин усул барои омӯзиши мавзӯҳои «рӯйдодӣ», ба монанди мавзӯҳои, ки дар онҳо ҷангҳо, тағйирот дар ҳаёти кишвар ва мардум, сабабҳо ва оқибатҳои онҳо баррасӣ мешаванд, хеле мувофиқанд.

Марҳалаи душвор аз он иборат аст, ки аз хонандагон талаб карда мешавад, ки пайдарпайии ҳодисахоро муайян кунанд. Барои ин, ба онҳо кортҳо дода мешаванд, ки дар он унсурҳои ҳодиса дар шакли омехта нишон дода мешаванд. Бачаҳо дар дафтарчаи худ пайдарпайиро дар шакли занҷири рақамҳо қайд мекунанд, ки ҳар яки он унсури муайяни ҳодисаро ифода мекунад. Ин ҳам мисли ҳолати пештара бо қалам навишта мешавад. Пас аз он ки бачаҳо занҷирҳои худро сохтанд, мо гӯш мекунем, ки кӣ чӣ кор кардааст ва натиҷаҳо дар тахта навишта мешаванд: кадом рақамҳо ва чӣ қадар ҷойҳои муайяно ишғол мекунанд. Сабтҳо нишон медиҳанд, ки оид ба пайдарпайӣ ихтилофи назар вучуд дорад. Ғайр аз ин, аз ҳама хоҳиш кардан лозим аст, ки бо истифода аз силсилаи рақамҳои худ ҳикоя бисозанд, вагарна ҳуди омӯзгор якчанд варианти ҳикояро эҷод мекунад. Ин лаҳза хоҳиши доништанро тақвият медиҳад: он дар ҳақиқат чӣ гуна буд. Дар ин ҷо вазъияти рақобат ҳам ба миён омадааст, зеро ҳама мехоҳанд, ки занҷири ӯ дуруст бошад.

Марҳалаи фаҳмидани мундариҷа метавонад бо роҳҳои гуногун гузаронида шавад: хондани матн, ҳикояи муаллим ё навор. Дар ҳар сурат, хонандагон ба ин ҳодиса назари ҳамаҷониба доранд ва онҳо метавонанд андешаи худро аниқ кунанд. Ҳангоми омӯхтани мавзӯи «Инкишофи илму фан дар давраи Сомониён» ба хонандагон лозим омад, ки фарҳанги халқи тоҷик дар замони истилои арабро ба ёд оранд ва онро дар кластер ҷобачо кунанд. Хонандагон дар гурӯҳҳо кор карданд, ҳар як гурӯҳ кластери худро пешниҳод кард, сипас кластери умумӣ тартиб дода шуд. Ғайр аз ин, ба хонандагон матн пешниҳод карда шуд ва онҳо бояд дар он маълумоти навро дар бораи фарҳанги замони истилои арабҳо пайдо кунанд. Ин усул барои омӯзиши мавзӯи «Сиёсати дохилӣ ва хориҷии Давлати Сомониён» низ истифода шуд. Дар чараёни кор маълум шуд, ки хонандагон сиёсати хориҷии ин давлатро хуб дар ёд доранд ва сиёсати дохилии онро аслан дар ёд надоранд. Аз ин рӯ, диққати асосӣ ба омӯзиши сиёсати дохилӣ равона карда шуда, вақти озодшуда барои таҳлили ҳуҷҷатҳо ва маводи гуногун оид ба фаъолияти Исмоили Сомонӣ равона гардид.

Хонандагон занҷирбандӣ карда, пайдарпайии унсурҳои ҳодисаро муайян мекунанд. Марҳалаи фаҳмидани мундариҷа бо роҳҳои гуногун амалӣ карда мешавад:

- хондани матн;
- ҳикояи муаллим;
- филми видеоӣ;
- кинохроника;
- хондан бо истҳо.

Дар ҳар сурат, хонандагон ба ҳодиса назари кулӣ доранд ва онҳо метавонанд занҷири худро такмил диҳанд, ҷумлаҳои дуруст ва ғалатро муайян кунанд, кластерро танзим кунанд ва ғайра. Дар ин ҷо диққат нақши муҳим мебозад, бинобар ин на ҳамаи хонандагон инро дуруст мефаҳманд. Пас аз ба итмом расонидани кори инфиродӣ онҳо якдигарро гурӯҳӣ ё ҷуфтӣ месанҷанд. Дар охир, варианти дуруст садо медиҳад ва ҳама метавонад сифати кори худро тафтиш кунад. Дар марҳалаи фаҳмиш, хонандагон бо маълумоти нав кор карда, дар ҳошияи «v» – алақай медонам

«+» – маълумоти нав, «?» – намефаҳмидам, саволҳо ҳастанд, қайд мекунам. Дар асоси ин аломатгузорӣ, чадвал тартиб додан мумкин аст. Инъикос ҳулосаи мавзӯро дарбар мегирад. Ин метавонад ҳулоса бошад: «Ман фаҳмидам, ки ...», «... метавонад боиси ...» ва дигарон, расм, ки маънои мавзӯро инъикос мекунад, сиквейн, кластер ва ғайра.

Сиквейн як шеърӣ беқофия мебошад, ки аз панҷ мисраъ иборат аст. Ин як кори эҷодӣ, ҷамъбасти мебошад, ки имкон медиҳад, ки дар шакли мухтасар таҷрибаи эҳсосии як хонанда дар мавзӯи омӯхташаванда ба даст оварда шавад. Дар аввал, бачаҳо синквейнҳои номукамал, бо маҷмуи калимаҳое, ки ба нутқи онҳо ошно ҳастанд, ба даст меоранд. Бо мурури замон кор беҳтар мешавад: асли, эҳсосӣ. Ҳамин тавр, масалан, дар мавзӯи «Султон Маҳмуди Ғазнавӣ» бачаҳо тавонистанд чунин сиквейн созанд:

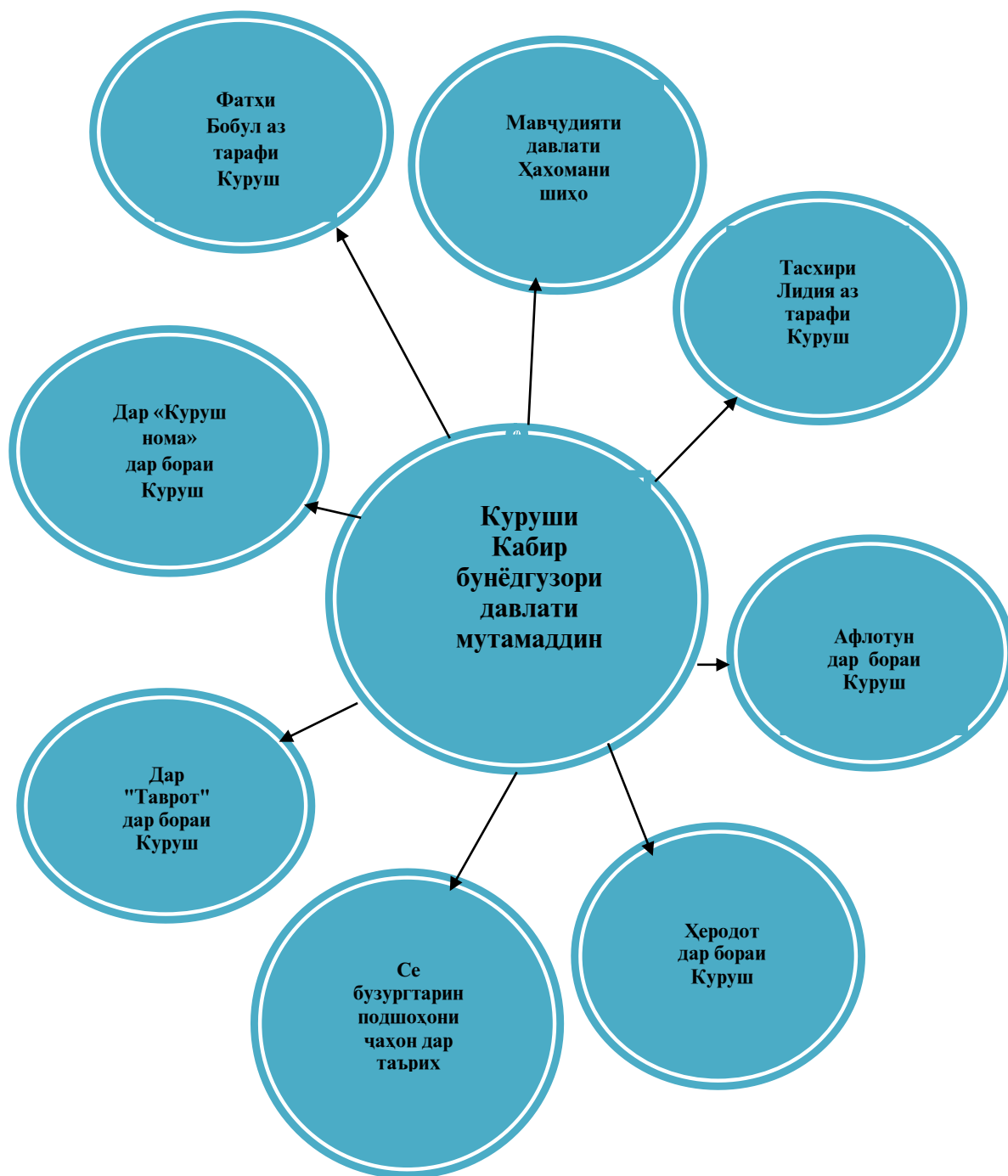
шоҳи харобкор Маҳмуд,
шоҳи вайронкор Маҳмуд.
бераҳму хунхор буд ӯ,
иғвогару ҷосус Маҳмуд,
гӯё диндор буд Маҳмуд.

Ин усул ба рушди тафаккури мантиқӣ, фикрронӣ, доштани қобилияти ҷамъбасти, ташақкул додани фикри худ барои хонандагон ҳамаҷониба кӯмак мекунад.

«**Кластер** – интиҳоби воҳидҳои маъноӣ ва тарроҳии графикии онҳо бо тартиби муайян дар шакли даста, ба назари аввал, яке аз намудҳои осонтарини кор ба назар мерасад» [162, с. 77]. Аммо дар асл ин тавр нест. Дар марҳалаи даъват, кластерро дар мавзӯе истифода бурдан мумкин аст, ки дар он маълумотро пеш аз шиносӣ бо манбаи асосии иттилоот ба низом даровардан мумкин бошад, аксар вақт душворӣ дар мутамарказонидан, яъне таъкид кардани блокҳои маъноӣ мебошад. Аз ин рӯ, омӯзгор бояд аз он мавзӯе сар кунад, ки барои бачаҳо наздик ва фаҳмо бошанд. Инҳо метавонанд мавзӯҳо дар бораи фаъолияти иқтисодӣ, рушди иҷтимоӣ, фарҳанг бошанд, масалан: ҳангоми омӯзиши таърихи халқи тоҷик дар синфи 5-ум «Эъломияи Куруши Кабир», «Ислоҳоти роҳ,

алоқа, ҳарбӣ ва пулӣ дар аҳди Ҳахоманишиён», «Ҳучуми Искандари Макдунӣ ба Ориёнои Ғарбӣ», «Ҳунармандӣ ва тичорат дар замони Ашкониён», «Империяи Кӯшониён» ва ғайра. Дар ин ҷо барои бачаҳо тахмин кардани блокҳои маъноӣ ва унсурҳои онҳо душвор нест ва азбаски ҳама дониш ва ғояҳои гуногун доранд, масъалаҳои баҳснок ба миён меоянд. Ҳамин тариқ, марҳалаи даъват амалӣ карда мешавад.

Расми 1. Намунаи «Кластер» таҳияи муस्ताқили андешаҳо ва ғояҳост

Барои баргараф кардани зиддиятҳо, аз хонандагон даъват карда мешавад, ки матнро хонанд, дар он он маълумотро оид ба кластер интихоб кунанд. Вобаста аз ҳаҷми матн кор сохта мешавад: бо ҳаҷми калон, матн байни гурӯҳҳо ё ҷуфтҳо тақсим карда мешавад ва сипас блокҳои маънодор дар алоҳидагӣ, бо миқдори ками матн пур карда мешаванд, ҳама як чизро меҳонанд, аммо онҳо инчунин нусхаи кластери худро ташкил медиҳанд. Ҳамин тариқ, дар марҳалаи инъикос, ҷумлаҳои нодуруст дар кластери ибтидоӣ ислоҳ гардида, бо маълумоти нав пур карда мешаванд. Сипас, муаррифӣ баргузор мешавад ва ҳамаи корҳо бо ҳам иртиботдоранд: хонандагон кластери ягонаи мавзӯҳои алоҳидаро месозанд, ки онҳо якдигарро аниқ ва мукамал мекунанд.

Усули кластер барои рушди таълимии хонандагон низ аҳамияти калон дорад, зеро малакаҳои зеринро ташаккул медиҳад:

- ба низом даровардани иттилоот;
- падидаҳо ва далелҳоро ба ҳам мепайвандад;
- мафҳумҳои асосиро аниқ менамояд;
- хонандагон хатоҳои худро ислоҳ мекунанд.

4.Технологияи рушди таълим

Васитаҳои асосӣ ва роҳи усулҳои гуногуни истифодаи технологияи рушди таълим дар дарси таърихи халқи тоҷик дар ҳамаи синфҳо самаранокии худро баръало нишон додаанд. Дар рафти корбарии ин технология китоби дарсӣ, компютер ва ноутбук васеъ истифода бурда мешавад. Махсусан ноутбук доираи васеи фаъолиятҳои рушдро пешниҳод мекунад:

- барномаҳои рамзгузорӣ;
- кроссвордҳо;
- маъбалаҳои мантиқӣ;
- харитаҳои контурӣ;
- кор бо ҳуҷҷатҳо;
- сохтани диаграммаҳо;

- сохтани ҷадвалҳо;
- бастаҳои хато;
- маҷмуаи ҳикояҳо ва афсонаҳо;
- кор бо маълумот ва мафҳумҳо;
- вазифаҳо барои мувофиқ кардани рӯйдодҳо, сана ва номҳо;
- ҳалли масъалаҳои мантиқӣ ва амалӣ.

Дар рафти таҷриба бо технологияи рушди таълим муайян карда шуд, ки истифодаи муштраки компютер, тахтаи электронӣ, китоби дарсӣ, дафтарҳо барои навиштани санаҳои таърихӣ дар дарси таърихи халқи тоҷик натиҷаҳои баланди мусбатро ба бор меорад ва барои иҷроиши чунин амалҳо шароит фароҳам месозад:

- истифодаи роҳу усулҳои гуногуни роҳандозии технологияҳои муосир ва татбиқи шаклҳои муосири таълим;
- баланд бардоштани сатҳу сифати азхудкунии маводи таълимии фанни таърихи халқи тоҷик;
- мусоидат ба ҷамъшавии арзёбиҳо;
- фаъолияти таълимии ҳамаи хонандагони синф ҳангоми иҷрои вазифаи хонагӣ 100 % фаро гирифта шудааст;
- афзоиши тавачҷуҳи хонандагон ба фан;
- ба Шумо имкон медиҳад, ки вақти дарсро барои хонандагон ва омӯзгор сарфа намоед;
- мантик, тафаккур, нутқи гуфтугӯӣ ва хаттиро инкишоф медиҳад.

Ба ғайр аз истифода аз китобҳои корӣ инчунин тестҳо, супоришҳои мантиқӣ, мушкилотӣ ва амалӣ омода кардан мумкин аст.

5. Технологияи омӯзиши бисёрсатҳӣ

Стандарти таълими таърих ду сатҳи азхудкунии донишро пешбинӣ мекунад: асосӣ ва болоӣ. Дар ин самт кор дар синф ва корҳои беруназсинфӣ ба роҳ монда шудааст. Дарсҳои навъи кредитӣ таҳия карда шудаанд, ки дар онҳо маҷмуи вазифаҳо барои ду сатҳ пешниҳод карда мешаванд. Миқдори вазифаи хонагӣ барои сатҳи асосӣ ва болоӣ пешбинӣ

шудааст. «Ҳангоми кор дар ин технология харитаҳои таъхисиро истифода бурдан лозим аст, ки дар онҳо қобилияти хонандагон, азхудкунии маводи таълимӣ, баҳо барои иҷрои кор, инчунин ҳамаи камбудии дониши онҳо (сана, консепсия, кор бо ҳуҷҷатҳо, донишани маводи воқеӣ ва ғайраҳо) огоҳ шудан мумкин аст» [24, с. 13]. Нигоҳ доштани харитаҳои таъхис ба пайгирии динамикаи азхудкунии донишҳо ва саривақт бартараф кардани камбудии мусоидат мекунад.

6. Технологияи тафаккури интиқодӣ.

Технологияи тафаккури интиқодиро васеъ истифода мекунад. Мақсади муҳимтарини ин технология дар тафаккури хонандагон тақмил додани маҳорат ва малакаҳое, ки ҳам дарс ва ҳам дар ҳаёти ҳаррӯза зарур ба назар мерасанд, ба ҳисоб меравад. Ҷорӣ ва истифодаи васеи ин технология хеле афзалиятҳо дорад, зеро хонандагон ба шароити зудтағйирёбанда мутобиқ мешаванд, муколама ва муошират кардан, мустақилона донишомӯзӣ ва масъулиятшиносиро ёд мегиранд. Он се марҳаларо дарбар мегирад: душворӣ, фаҳмиш, инъикос.

Яке аз усулҳои маъмули технологияи тафаккури интиқодӣ ин **портфолио** мебошад. Дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик портфолио – ҷузвдони корҳои эҷодии хонанда ё гурӯҳи хонандагон мебошад, ки яке аз шаклҳои фаъолияти хаттии хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба ҳисоб меравад. Аз сабаби он ки ҷалби хонандагон ба сохтани портфолио хеле душвор аст, бинобар ин он фаъолияти ихтиёрӣ мебошад.

Омӯзгор дар якҷоягӣ бо шогирд метавонанд, ки портфолиои мавзӯҳои таърихӣ таҳия кунанд. Масалан, портфолио барои курси «Таърихи асри XX». Маводи дар портфолио ҷамъовардашударо муаллифи он дар давоми соли хониш мустақилона интиҳоб мекунад. Аз ин ҷиҳат портфолио маҷмуи корҳои эҷодии хонандагон ба ҳисоб меравад.

Аз усулҳои мухталифе, ки дар дарсҳои таърих истифода бурда мешаванд, аз хонандагон даъват карда мешавад, ки танҳо дӯстдоштаҳояшонро интиҳоб карда, дар ҷузвдони корҳои эҷодӣ ҷойгир

кунанд. Ҳамин тариқ, хонанда интиҳоб дорад, ки ниёзҳои ботинии худро ифода кунад, муошират ва рушдро дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик бароварда кунад. Мо дар ҷузвдонҳои хонандагони гуногун ҳисоботи гуногуни эҷодӣ пайдо мекунем. Гузашта аз ин, баъзе хонандагон тамоми маҷмуи қорҳои эҷодии пешниҳодкардаи муаллимиро истифода мебаранд, дигарон танҳо як ё ду шаклро интиҳоб мекунанд.

Ман ҳамчун муаллим ҳангоми даъват кардани хонандагон ба ҷамъоварии ҷузвдони қорҳои эҷодӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик чунин ҳадафҳо дорам:

1. Ташаккул додани таваҷҷуҳ ба фанни таърихи халқи тоҷик.
2. Зарурати ифодаи талаботи худ ва рушди фаъолияти хонанда.
3. Рушди эҷодӣ хонанда ҳамчун шахсият.
4. Хонандагон бояд қори худро пешакӣ ба нақша гиранд, кадр кунанд ва қамбӯдӣ ва норасогиҳоро дарк намуда, онро дар амал татбиқ намоянд.
5. Ба вучуд овардан ва мустаҳкам намудани маҳорат ва малақаҳои зеҳнии хонандагон дар фаъолиятҳои гуногуни таълимӣ.

Усули портфолио дар дарси таърихи халқи тоҷик иттилооти мухталифро дар бораи ин ё он воқеа, раванди таърихӣ ҷамъоварӣ менамояд ва ба он аз тарафи хонандагон баҳои гуногун дода мешавад. Портфолиои хонандагон қори муштараки хонандагон ва омӯзгор аст, ки ҳамчун воситаи аёнии беҳтарин барои таълими хонандагони хурдсол хизмат мекунад.

Истифодаи васеъ ва саривақтии сиквейн, кроссвордҳо, тестҳо, кластер, саволҳои гуногун, ҷумлаҳои нотаом дар дарси таърихи халқи тоҷик ёрдамчии муаллим ҳангоми пурсидани маводи гузашта ё такрори он ба ҳисоб меравад. Сиквейнҳо ва кластерҳо ҳангоми баёни мавзӯи нав ё пурсиши вазифаи ҳонагӣ ҳамчун маводи кӯмакрасон ҳангоми тартиб додани тавсифи ашё, равандҳо ё падидаҳои таърихӣ хизмат мекунанд.

Дар асоси натиҷаҳои таҳхис, барои бартараф кардани камбудихо (бо хонандагони сустанон) ва амиқтару васеъ намудани донишҳо (бо хонандагони болаёқат), бо хонандагони сатҳҳои гуногун дарсҳои иловагӣ гузаронида мешаванд.

Дар ҷузвдони корҳои эҷодӣ оид ба таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ба хонандагон пешниҳод карда мешавад:

- саволҳои гуногуни душвор ва осон;
- сиквейнҳо;
- кроссвордҳо;
- вазифаҳои эҷодӣ;
- корҳои лабораторӣ;
- оё шумо медонед, ки ...
- озмоишҳо бо интихоби ҷавоб ва бидуни интихоби онҳо;
- ҳукмҳои нотаом;
- кластерҳо;
- ҷадвалҳо;
- афсонаҳои таърихӣ;
- қайдҳо;
- овезаҳои хурд.

Истилоҳоти таърихӣ. Хонандагон истилоҳро менависанд ва мӯнидод мекунанд. Чун қоида, омӯзгор даҳ шартро барои арзёбӣ мегирад. Пас аз ба итмом расонидани кор, онро ба мизи охирин, ки дар он мушовирон нишастаанд, барои санҷиш месупорад.

Намудҳои санҷиш:

- диктанти хронологӣ;
- тестномаҳо;
- шахсияти таърихӣ, нофаҳмиҳои таърихӣ, ки калимаҳо ба онҳо тааллуқ доранд;
- номҳои географӣ, номҳо;

- саволҳои шифоӣ.

Бояд гуфт, ки дар гузаронидани ин дарсҳо усулҳои умумии кор мавҷуданд. Ҳангоми иҷрои барномаҳои муосир ба чунин «тафсилот», ба мисли хронология ва истилоҳҳо, диққати махсус додан лозим аст.

Дар дарси якуми таърих ба ороиши дафтар диққати махсус додан зарур аст. Ду варақи аввал барои ҷадвали хронологӣ, охирин барои истилоҳоти таърихӣ ҳифз карда мешаванд. Санаҳо, истилоҳҳо дар ҳар як дарс ёфт мешаванд. Онҳо ба маълумоти ҷадвал рост меоянд. Азхудкунии хронология ғавран ба хонанда дода намешавад, аз ин рӯ, кор бо хронология ва истилоҳҳо унсурҳои ҳатмии дарс хоҳанд буд.

Шаклҳои кор гуногунанд:

1. Кортҳо.
2. Диктанти хронологӣ ё таърихӣ.
3. Санаҳо дар тахта навишта шудаанд. Рӯйдодҳои нишондодаи муаллимро нависед.
4. Рӯйдодро фаҳмед, санаи онро маълум кунед. Хонандагон кортро бо пораҳои часпонидашудаи харитаи контурӣ мегиранд. Кортро бо санае гиред ва дар бораи ин воқеа нақл кунед.
5. Нофаҳмиҳои таърихӣ.
6. Хатро аз матн ёбед.
7. Машқи таърихӣ (муаллим истилоҳоро номбар мекунад, хонандагон ҳодисаро шарҳ медиҳанд).
8. Занҷири таърихӣ (як хонанда истилоҳро номбар мекунад, таърифро хонандаи дигар. Касоне, ки ҷавоб дода натавонианд – аз ҷой меҳезанд. Барои онҳо – занҷири хурдтар сохта мешавад).
9. Театр: фоҷиа, мазҳака, монархия.
10. Сохтани кроссворд.
11. Пайдоиши ибораҳои нав ва душворро шарҳ диҳед.

Омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик бояд зимни истифодаи чунин усулҳои кор ва фаъолиятҳои дигари таълимӣ вақтро ба инобат

гиранд ва дар азхудкунии хронология ба хонандагони сустихон кӯмак расонанд, мафҳумҳои таърихи ба онҳо маънидод кунанд.

Хонандагон дар лаҳзаҳои ҳатмии дарс бо харита кор мекунанд, зеро рӯйдодҳои таърихӣ на танҳо дар вақт, балки дар фазо низ рух медиҳанд. Аз ин рӯ, зарур аст, ки дар хонандагон тасаввуроти дуруст дар бораи макони баргузори чорабинӣ ба вуҷуд оварда шавад. Ҳудуд арсаи ҳама рӯйдодҳои таърихӣ ва шароити ин минтақа чораҳои ҳодисахоро муайян мекунад (ҳодиса + макон маҳаллисоӣ номида мешавад).

Маҳаллисоӣ кори омӯзишии ҷудогона нест. Он ба раванди таълимии умумӣ дохил карда шудааст ва бо ёрии чунин асбобҳои аёнӣ ба даст оварда мешавад: харитаҳои таърихӣ, нақшаҳои схемавӣ, амалиёти театрӣ, диафильмҳо, филмҳои видеоӣ.

Ҳамин тариқ, харита, василаҳои картографӣ ва дигар асбобҳои аёнӣ дар ҳар як дарси таърихи халқи тоҷик ҳатмӣ буда, кӯмаки зарурии ҳудро мерасонанд.

7. Технологияи усули коллективии таълим

Ин технологияи педагогӣ имкон медиҳад, ки чунин намудҳои таълим, аз қабيلي корҳои амалӣ, семинарҳо, корҳои лабораторӣ, кор оид ба таҳлили ҳуҷҷатҳои таърихӣ истифода шаванд. Унсuri мусбати татбиқи ин технологияи таълим он аст, ки ҳамаи хонандагони синф дар як вақт ба кор ҷалб карда мешаванд. Ин усули таълим ҳангоми кор бо хонандагони синфҳои 5 то 11 дар раванди дарс истифода мешавад:

- таҳлили ҳуҷҷатҳо;
- тартиб додани ҷадвалҳои синхронӣ;
- тартиб додани ҷадвалҳои муқоисавӣ;
- таҳияи портретҳои таърихӣ;
- бо алгоритмҳои хотиррасон кор кардан;
- кор бо китоби дарсӣ;
- кор дар гурӯҳҳо ва ҷуфтҳо.

8. Технологияи мубоҳиса

Баҳс технологияи муосири педагогӣ мебошад, ки шакли махсуси мубоҳиса мебошад, ки тибқи қоидаҳои муайян гузаронида мешавад. Айни замон, мубоҳиса мубодилаи мақсаднок ва муназзам, робитаи афкор, ҳукмҳо ва андешаҳо аст.

«Баҳсҳо на танҳо як дарси ҷолибу шавқовар, балки воситаи самарабахш барои рушди хонандагон, ташаккули салоҳияти онҳо мебошанд, ки барои зиндагии муваффақ дар шароити ҷомеаи муосир, бахусус салоҳияти марбут ба муошират зарур ва муфид аст. Истифодаи ин технология инчунин ба рушди малакаҳои суҳанварӣ, васеъ намудани ҷаҳонбинии умумии фарҳангӣ, рушди қобилиятҳои зеҳнӣ, рушди малакаҳои таҳқиқотӣ ва ташкилотчигӣ, ташаккули сифатҳои эҷодӣ, ташаккули мавқеи шахрвандӣ ва малакаҳои ҳаёти дар ҷомеа мусоидат мекунад» [24, с. 13].

Истифодаи технологияи мубоҳиса дар таълими хонандагон ба ташаккули насли нави ҷомеаи кушодаи шахрвандӣ, аз ҷумла ба таҳаммулпазирӣ ва тағйирёбии интиқодӣ мусоидат мекунад.

Дар дарси таърихи халқи тоҷик чунин вазифаҳои ташкили ҳамкорӣ дар гурӯҳро метавон номбар намуд:

- 1) иҷроиши вазифаи коллективӣ дар гурӯҳ;
- 2) иштироки пайгириона дар муҳокимаи масъала ва таҳияи роҳ ва усули ҳалли он;
- 3) риояи қоидаҳо ва расмиёти махсуси пешакӣ қабулшуда барои фаъолияти муштараки хонандагон.

Чунин шаклҳои мубоҳисаро дар дарси таърихи халқи тоҷик номбар кардан мумкин аст:

- ҳамчун намуди дарс;
- ҳамчун унсури дарс: мубраммияти дониши омӯхташуда ва нав, мустаҳкам кардани маводи омӯхташуда, ташкили кори мустақилонаи

хонандагон, дарси чамъбасти, ба низом даровардани пайдарҳамии мавзуҳои дарс ва ғайра;

- ҳамчун шакли арзёбӣ ва санҷиши дониши хонандагон.

Истифодаи технологияи таълимии мубоҳиса дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик боиси ҳавасмандии хонандагон мегардад, зеро муҳимияти маводи дарсӣ барои хонандагон маълум ва таъмин карда мешавад. Вучуд доштани рақобат дар мубоҳисаҳои таълимии байни хонандагони сини соли гуногун барои фаъолияти ҷустуҷӯӣ ва эҷодии хонандагон шароити созгор фароҳам меорад. Мубоҳисаҳои таълимӣ боиси он мегарданд, ки тамоми вазифаҳои раванди таълим самаранок ва пурмаҳсул иҷро карда шаванд.

Ҷадвали 4. Намудҳои мубоҳиса

Даставӣ	Инфироӣ
Баҳси Карл Поппер	Суҳанронии импровизатсионӣ
Баҳси парлумонӣ	Иҷрои ҳуқуқи муаллиф
Мубоҳисаи Линколн – Дуглас	

Барои расидан ба мақсадҳо ва натиҷаҳои баланди таълимӣ риояи се принсипи асосии мубоҳиса зарур аст.

Принсипи якум: эҳтироми ҳамдарсон.

Мавзӯи баҳс набояд ба шахсияти иштирокчиён дахл кунад; шахсе, ки бо шумо ҳамфикр нест, таҳқир накунад. Ба андешаи рақибон, далелҳо ва ақидаи онҳо рози набудан мумкин ва лозим аст, аммо ба ҳеҷ ваҷҳ на ба ҳуди муқобилон.

Принсипи дуюм: дар усули мубоҳиса ростқавлӣ ҳатмист.

Омӯхтан ва ташаккули маҳорат ва малака аз пирӯзӣ муҳимтар аст, аз ин рӯ ростқавлӣ дар баҳс дар мадди аввал меистад. Мушкилоти мубоҳисон дар он аст, ки дар андешаҳои худ, истифодаи далелҳо ва ҳангоми посух ба саволҳои муқобилон ростқавл бошанд. Баъзан «ростқавлӣ» маънои

эътироф кардани андешаи дигарро дорад, ки барои дастгирии мавқеи худ маводи кофӣ надоред.

Принсипи сеюм: дар усули мубоҳиса мағлубшудагон нестанд.

Мақсади якуми баҳс омӯхтан ва дарк намудани мавзуи гузашта ва нав мебошад. Омӯхтан ва дарк намудан муҳимтар аз пирӯзӣ аст.

Ин принсипҳоро бояд ҳамаи иштирокчиёни мубоҳиса риоя намоянд.

Мубоҳиса тибқи шартҳои гузошташуда дар мавзӯҳои гуногун бояд ташкил карда шавад. Нахуст ду гурӯҳ фикрҳо ва далелҳои худро пешниҳод мекунанд, то ҳайати ҳакамонро ба дурустии фикри худ, ки дар таҷриба собит шудааст, бовар кунонанд. Аз ин рӯ, барои иштирокчиён омӯхтани техникаи мубоҳисаҳо баҳри бой гардонидани нутқи гуфтугӯӣ ва малакаҳои муколамаю муошират имконияти хуб фароҳам меорад.

Талаботҳои асосӣ ба мавзӯҳои баҳсшаванда:

- мубрам ва замонавӣ будани мавзуи баҳсшаванда;
- қабули яххелаи мазӯъ;
- дурнамои муҳокимаи мавзӯ;
- аниқӣ ва мукаммалии ҳар як калимаю ибора.

Раванди мубоҳиса:

- ошно намудани ширкаткунандагон бо мазмун ва моҳият, хусусиятҳо, ташкил ва усулҳои гузаронидани мубоҳиса;
- муайян намудани масъалаи муқаддимагии мавзуи баҳсшаванда;
- интиҳоб ва таҳлили адабиётҳои зарурӣ;
- тақсими вазифаю нақшҳо дар рафти мубоҳиса;
- таҳия намудани консепсияҳо, мавзӯ, иттилоот ва бархурди андешаҳои мухталиф;
- аз ҷониби коршиносон таҳия намудани меъёрҳои арзёбӣ;
- дастури инфиродӣ дар бораи ташкил ва тартиби мубоҳиса.

Нахуст омӯзгор ширкаткунандагонро бо мундариҷа, моҳият ва хусусиятҳои асосии мубоҳиса, инчунин бо қоидаҳои зерини тартиби баргузори шинос мекунад:

- тамоми хонандагони гурӯҳ дар мубоҳиса иштирок меварзанд (баъзе ҳамчун баромадкунанда, раис, котиб ё коршиносон баромад мекунанд, боқимонда – ҳамчун тамошобиноне, ки далелҳои «тарафдор» ва «муқобил»-ро интихоб мекунанд, саволҳо таҳия мекунанд);
- то охири бозӣ ҳама мавқеи худро муайян мекунанд ва баҳс мекунанд;
- дар чараёни суҳанронӣ ҳама қоидаҳо ва вақтро риоя мекунанд, вагарна раис ҳақ дорад баромадкунандаро боздорад;
- ҳар як узви гурӯҳ ҳуқуқ дорад танҳо як маротиба баромад кунад;
- дар ҳолати душвор будани посух ба саволҳо, ҳар як баромадкунанда, ба истиснои ҷамъбасткунанда, ҳақ дорад як тайм-аут гирад, ки то 2 дақиқа давом мекунад;
- маърузакунанда (спикер) ҳуқуқ дорад, ки бидуни шарҳи сабабҳо ба савол ҷавоб надихад;
- коршиносон далелҳоро арзёбӣ мекунанд, аммо иштирокчиёро не.

Пас аз муайян кардани мавзӯи мубоҳиса дар назди хонандагон вазифа гузошта мешавад, ки адабиёти асосии ин мавзӯро интихоб кунанд, омӯзанд ва таҳлил кунанд.

Дар раванди омӯзиш ва таҳлили иттилоот хонандагон мавқеи худро муайян мекунанд, изҳороте медиҳанд, ки ҳарду нуктаро асоснок мекунад. Ин корро дар варақе, ки ба ду қисм тақсим шудааст, тавсия медиҳем, ки дар он аз як тараф далелҳои «тарафдорон» сабт карда шаванд ва аз тарафи дигар, далелҳои «муқобилон». Натиҷаи кор бо адабиёти асосиро метавон дар шакли диаграмма, ҷадвал ва алгоритмҳои инъикоси ҳарду мавқеъ расмӣ кард.

Дар тақсими нақшҳо раис, котиб интихоб карда мешаванд ва ҳайати ду даста муайян карда мешавад: тасдиқкунандагон ва инкоркунандагон, ки аз 3 нафар баромадкунандагон иборат мебошанд. Ба ғайр аз онҳо, 3 нафар мутахассисонро интихоб кардан лозим аст, ки ба фаъолияти

баромадкунандагон баҳо медиҳанд. Қисми боқимондаи хонандагон нақши тамошобинро иҷро мекунанд.

Пас аз таъин шудани нақшҳо, баромадкунандагони гурӯҳ парвандаро таҳия мекунанд ва маводи иловагиро интихоб мекунанд. Парванда ин як низоми мафҳумҳо, ҷанбаҳо, далелҳо, дастгирӣ ва далелҳои муқобилест, ки аз ҷониби гурӯҳ барои исботи дурустӣ ва беҳтаркунии мавқеи онҳо истифода мешавад.

Шаклҳои технология:

- қобилияти муайян ва ҳимояи мавқеи худ;
- малакаҳои суҳанварӣ ва муколама;
- рӯҳияи гурӯҳӣ ва сифатҳои роҳбарӣ.

10. Технологияҳои муосири иттилоотӣ ва иртиботӣ

Дар замони рушди илму техника ҳатмист, ки хонандагон, хусусан хатмкунандагон, ба зиндагӣ дар ҷомеаи муосири технологияҳои иттилоотӣ омода шаванд ва истифодаи унсурҳои ин технология барои баъзе омӯзгорон ва хонандагон мушкилӣ надорад. Компютер ҷойгузини муаллим дар синф нест, балки ҷузъи дарс аст. Дар ҳар лаҳза омӯзгор метавонад нақшаи дарсро тағйир диҳад, маводро илова кунад, мураккаб созад, кортҳоро бо супориш дар феҳристҳо бойгонӣ кунад ва дар дискҳо (флешка) сабт кунад. Инчунин омӯзгор метавонад сабти тасвирҳо, коркард кардани маводҳо, сабтҳои овозӣ, сабти навор ва харитаҳои таърихро ба роҳ монад.

Дар баробари ин, омӯзгор метавонад харитаҳои худро созад ва бойгонӣ кунад. Аммо барои он, ки хонандагон расмҳо, супоришҳоро дар экран ҳамчун фароғат дарк накунанд, онҳоро ба ҷамъоварии мавод (акс, видео, овоз) ҷалб кардан лозим аст. Истифодаи технологияҳои компютерӣ дар таълими таърих метавонад дар якҷанд самт амалӣ карда шавад.

Аввалан, онҳо дастгирии иттилоотии мавзӯ мебошанд, ки дар дар воситаҳои махсуси стандартӣ ва энциклопедияҳои мултимедиявӣ ифода ёфтаанд.

Марҳалаи I – пропедевтикӣ (синфҳои 5-6).

Дар ин марҳала чунин амалҳо ба вуҷуд меоянд:

- шиносӣ бо китобҳои дарсии электронӣ оид ба таърих ва илмҳои дигари ҷомеашиносӣ;
- ташаккули малакаҳои кор бо дискҳо (флешка) барои сабти маълумоти зарурӣ барои дарсҳо;
- ташаккули фарҳанги иттилоотӣ;
- санҷиши дониши хонандагон.

Марҳалаи II – курси асосии мактаб (синфҳои 7-9).

Дар ин марҳала чунин амалҳо бояд иҷро карда шаванд:

- ташкили презентатсияҳо оид ба таърихи халқи тоҷик;
- истифодаи асарҳои графикӣ (графикҳо, диаграммаҳо);
- истифодаи технологияҳои мултимедиявӣ.

Марҳалаи III – таълими махсус (синфҳои 10-11).

Дар ин марҳала чунин амалҳо пешбинӣ шудааст:

- коркарди иттилоот ҳангоми омодагӣ ба имтиҳонҳои марказонидаи дохилшавӣ аз фанни таърихи халқи тоҷик;
- корҳои лоиҳавии хонандагон;
- фаъолияти илмӣ-таҳқиқотии хонандагон;
- фаъолиятҳои лоиҳавӣ;

Ҳадафҳои муҳимтарини технологияҳои муосири иттилоотӣ ва иртиботӣ дар раванди таълим:

- инкишоф додани амалҳои ташаббускоронаи хонандагон;
- ташаккул додани қобилияти илмӣ хонандагон;
- ҷалб намудани хонандагон ба сохтани амсилаҳои назариявӣ;
- фаъолияти эҷодии хонандагон аз гузоштани мақсаду вазифаҳо то татбиқи онҳо ва ба даст овардани натиҷаи муайян;

- қобилияти ҳал намудани масъалаҳои мушаххас.

11. Технологияи таълими фосилавӣ

Технологияи таълими фосилавӣ, ки дар асоси он таҳсили ғоибона амал мекунад, дар ҳамкориҳои донишҷӯ ё хонанда бо омӯзгор дар фосилаи дур ба воситаи хизматрасониҳои шабакаи Интернет: почтаи электронӣ, гуфтугӯӣҳо (чатҳо), видео-конференсҳо ва ғайра асос ёфтааст.

Ҳадаф ва вазифаи асосии низоми таҳсилоти фосилавӣ ин қонё намудани талабот ва риояи ҳуқуқ ба таҳсил ба ҳисоб меравад. Қорӣ ва истифода аз воситаҳои муосири таълимӣ новобаста аз макони воқеъ будани хонанда ва омӯзгор, тавассути технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ ташкил намудани раванди таълимро бо сифати баланд ва дастрас таъмин менамояд.

Дар технологияи таълими фосилавӣ раванди омӯзиш мувофиқи талаботи нақшаю барномаҳои таълимӣ, ки онро Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ менамояд, ба роҳ монда мешавад. Технологияи номбурда дастрас гардонидани манбаҳои иттилоотӣ электронӣ муҳталифро бо истифодаи технологияҳои ҳозиразамони иттилоотӣ иртиботӣ ва моҳвораӣ амалӣ мекунад.

Ташкили раванди таълим бо истифодаи роҳи усулҳои навтарин дар он зоҳир мегардад, ки мутахассисони дорой маълумоти олии гуманитарӣ ва техникӣ камол ёбанд.

Интернет-технология барои дастрас намудани маводи таълимӣ-методӣ ва барои ҳамкориҳои хонанда бо омӯзгор ба воситаи шабакаи глобалии Интернет қор фармуда мешавад. Омӯзиш дар низом сифати қори мустақилонаи хонандагонро баланд мегардонад. Қор бо компютер имконият медиҳад, ки ҳисобҳо дар сатҳи баланд иҷро карда шаванд. Навиштани қорҳои семестрӣ ва истифодабарии маводи шабакаи глобалӣ барои омӯзиши чуқури мавзӯҳо мусоидат мекунад.

«Омӯзиши фосилавӣ – ин чизи нав нест. Омӯзиши ғоибона солҳои зиёд вучуд дорад ва васеъ паҳн гардидааст. Инчунин таълимот тариқи

телевизион низ вучуд дорад. Дар марҳалаи ҳозира омӯзиши фосилавӣ бо истифодабарии шабакаи умумиҷаҳонии Интернет паҳн шуда истодааст. Потенсиали вебтехнологияҳо таваҷҷуҳи омӯзгорони тамоми ҷаҳонро ба худ ҷалб менамояд, зеро ин технологияҳо захираҳои таълимоти кулли сайёро муттаҳид мекунад. Таҳсилоти фосилавӣ ин амалигардонии раванди таълим бо истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ ва теле-иртиботӣ аст, ки таълимро дар масофаи дур бе иштироки шахсии омӯзгор ва хонандагон дар шакли гурӯҳӣ ё инфиродӣ амалӣ мегардонад» [12; 23].

Омӯзгорон имкон доранд бо хонанда ё донишҷӯ тавассути низоми таҳсилоти фосилавии форум ҷаъолияти таълимиро (рӯзҳои қабули «online» ва «offline») ташкил намоянд. Кори низом шаффоф буда, тамоми маводи таълимӣ ба хонандагон дастрас мебошад. Донишҷӯён дар давоми як нимсола ду маротиба имконияти супоридани рейтингро тариқи «online» ва «offline» доранд. Дар вақти ворид шудан ба низоми таҳсилоти фосилавӣ донишҷӯ ба саҳифаи хеш ворид гардида, имкон дорад, ки маводи дарсиро аз худ намуда, барои ҷавоб гардонидан ба супоришҳо омодагӣ пайдо кунад.

Таҳсилоти фосилавӣ заминаи мустаҳкамро барои рушди таҳсили ҳам ғоибона ва ҳам рӯзона гузошта, дар он истифодаи технологияҳои иттилоотӣ таъмин шудааст. Фарқияти намуди ғоибонаи таҳсил дар он аст, ки қисми асосии маводи дарсӣ на аз тарафи хонанда ё донишҷӯ, балки дар натиҷаи муошират бо омӯзгор (бо воситаи почтаи электронӣ, «skype», семинарҳо дар режими «online») дасрас карда мешавад.

Хонанда бо воридсозии ному насаб ва рамзи шахсӣ ба саҳифаи хеш дохил мегардад ва имконияти шиносоиро бо маълумоти зарурӣ пайдо мекунад.

Дар саҳифаи устод мувофиқи сарбории ӯ рӯйхати фанҳое, ки дар нимсолаи ҷорӣ дарс медиҳад, ҷой дода шудааст. Устод метавонад барои гурӯҳи интихобшуда маводи зарурии таълимиро ворид намояд.

Имкониятҳое, ки барои устод пешбинӣ шудааст:

- гузоштани ахборот ё эълони нав дар гурӯҳи худ;
- иваз намудани профили худ (ба монанди, рамз, расм ва баъзе маълумотҳои иловагӣ);
- тартиб додан ва сабти маводи имтиҳонӣ барои санҷиши ниҳой;
- тартиб додан ва сабти мавод барои санҷишҳои ҷорӣ;
- курси лексия;
- маводи тестӣ;
- адабиёти тавсияшаванда.

12. Технологияҳои мултимедиявӣ

Технологияҳои мултимедиявӣ дар пурмахсул ва ҷоннок намудани раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавқеи муҳимро доро мебошанд. Мултимедия аз якчанд технологияҳое иборат мебошад, ки ҳамзамон якчанд васоити иттилоотиро ба монанди овоз ва намунаҳои он, навор, аксбардорӣ, аниматсия, матн, харитасозӣ ва ғайра иҷро мекунад.

Афзалиятҳои технологияҳои мултимедиявӣ:

- технологияҳои мултимедиявӣ ба қатори технологияҳои паҳншуда ва пурсамар дохил мешаванд;
- пайдоиши технологияҳои мултимедиявӣ боиси дигаргуниҳои ҷиддӣ ва ҷаҳишҳои бузург дар соҳаи маориф ва илм гардид;
- воситаи паҳншудаи пешниҳоди маълумот ин тахтаҳои электронии ҳозиразамон мебошанд;
- истифодаи технологияҳои мултимедиявӣ ба муаллим имконият фароҳам меорад, ки маводи заруриро на танҳо ба тариқи пештараи анъанавӣ, балки дар шакли визуалӣ-шифоҳӣ пешниҳод намояд;
- шабака ва сомонаҳои мухталифи қабулкунӣ ва тез дарк намудани он;
- муаррифии дарс дар шакли видеоӣ-аниматсионӣ;
- шавқу рағбат ва иштиёқи баланди хонандагон;

- инфиродӣ будани раванди дарс ва омӯзиш;
- самарабахш ва муассир будани иттилоот;
- захираҳои беканор;
- пурмахсул ва таъсирбахш будани дарс;
- истофодаи васеи китобҳои дарсии электронӣ;
- амсиласозии муаррифӣ;
- ошно намудани хонандагон бо воқеаҳои ҳодисаҳои таърихӣ бо воситаи намоиши наворҳо, овоз, аксҳо, расмҳои гуногун ва ғайра;
- намоиши маводи графикӣ (диаграмма ва ҷадвалҳо);
- «сафари маҷозӣ» ба бузургтарин осорхонаҳои ҷаҳон;
- ғаёболсозии раванди таълим.

«Мултимедиа як маҷмааи аз дастгоҳҳои барномавӣ иборат аст ва имкон медиҳад, то ки корбар дар шакли интерактивӣ бо маълумоти гуногун (графика, матн, садо, навор), ки дар шакли муҳити ягонаи иттилоотӣ ташкил карда шудаанд, кор кунад. Технологияи мултимедиявӣ як навъи махсуси технологияҳои компютерӣ мебошад, ки ҳам маълумоти статикӣ ва визуалӣ (матн, графика) ва ҳам динамикӣ – нутқ, мусиқӣ, клипҳои видеоӣ, аниматсия ва ғайраро дарбар мегирад» [43].

Хусусиятҳои фарқкунандаи иттилооти маҳфузшуда дар технологияҳои мултимедия:

- иттилоот дар намуди электронӣ дар хотираи компютер ё ноутбук ҳифз шуда, дар ҳолатҳои зарурӣ қоркард карда мешавад;
- иттилоот метавонад дар шакли муаррифӣ, навор, матн, садо, графика, аниматсия ва ғайра бошад;
- хусусияти асосӣ ва фарқкунандаи онҳо дар муқолама, муошират ва ҳамкориҳои фаъоли тамоми гурӯҳи хангоми ҳал намудани мушкилотҳо зоҳир меёбад.
- хонанда метавонад дар лаҳзаҳои зарурӣ ин ё он маводро дастрас намояд, онро қам ё пурра созад ва аз номи худ дар шабакаҳои интернетӣ гузорад;

- истифодаи китоб ва матнҳои калони электронӣ.

Намудҳои асосии барномаҳои мултимедиявӣ:

- муаррифӣ (презентатсияҳо);
- наворҳои гуногуни аниматсионӣ;
- бозиҳои мухталифи таълимӣ;
- дарсҳои видеоӣ;
- галереяҳои мултимедиявӣ;
- барномаҳои овозӣ;
- веб-барномаҳо.

Қорӣ ва роҳандозӣ намудани технологияҳои самарабахши мултимедиявӣ дар дарси таърихи халқи тоҷик яке аз масъалаҳои муҳим ва калидии соҳаи педагогикаи муосир ба ҳисоб меравад. Ҳоло дар муассисаҳои таълимии кишвар технологияҳои мултимедиявӣ яке аз самтҳои босуръат рушдбанда ва пурмахсули таълим мебошанд.

Намудҳои технологияҳои мултимедия инҳоянд:

- тахтаи ҳозиразамони электронӣ;
- роҳи усулҳои гуногуни пурсиши электронӣ;
- барномаҳои гуногуни таълимӣ;
- наворҳои мултимедиявӣ;
- барномаҳои шабакавии таълимӣ;
- технологияҳои амсиласозӣ;
- комплекси ташҳисӣ.

Компютер дар алоқамандӣ бо тахтаи электронии ҳозиразамон вазифаҳои зиёди таълимиро дар дарси таърихи халқи тоҷик ба сомон мерасонад. Муаррифӣ (презентатсия) ва слайдҳо, ки дорои ҳуҷҷатҳои аккосӣ, харитаҳои таърихӣ, наворҳо, филмҳо, садои овозҳои гуногун мебошанд, ба дарс муассирӣ ва сермахсулиро илова месозанд. Муваффақияти чунин дарс ҳам барои омӯзгор ва ҳам барои хонанда нисбат ба дигар дарсҳои таълимӣ аз ҳама ҷиҳат фарқкунанда мебошад, зеро ки ташкил намудани чунин дарс талаботи педагогикаи муосир

мебошад. Дар байни хонандагон озмунҳои муаррифӣ (презентасия) дар мавзӯҳои «Қаҳрамонони Ҷанги Бузурги Ватанӣ аз Тоҷикистон», «Шаҳрҳои қаҳрамон», «Фарҳанги халқи тоҷик дар замони истиқлолият» ва ғайраҳо гузаронидан мумкин аст.

Дар робита ба ин, Уилям Глассер чунин қайд намудааст: «Мо 10 %-и он чизеро, ки мехонем, 20 % аз он чизе, ки мо мешунавем, 30 % аз он чи ки мо мебинем, 50 %-и он чизеро, ки мо мебинем ва мешунавем, 70 %-и он чизеро, ки мо бо дигарон муҳокима мекунем, 80 %-и он чизеро, ки ҳис мекунем, ки 95 %-и он чизеро, ки мо шахсан ба дигарон таълим медиҳем, дарк мекунем» [97, с. 13].

Расми 2. Аҳроми таҷриба

«Ҳангоми истифодаи тахтаи интерактивӣ дарс самарабахштар мешавад, маҳсулнокии он меафзояд. Ба ибораи дигар, муаллим бо истифода аз саъйи камтарин аз ҷониби худ, метавонад доимо дар маркази иттилооти ҳама гуна ҷаҳон таълимӣ бошад. Омӯзгор метавонад нақшаи

яксоатаи дарси худро, ки ичрои якчанд фаъолиятро дарбар мегирад, дар шакли слайд (презентатсия) сохта, тавассути тахтаи электронӣ намоиш диҳад. Дар ин маврид барои омӯзгор гузаштани дарс ҳам осон мегардад ва ҳам сарфакорию сифатнокӣ бештар мешавад. Ба зами ин, ӯ метавонад кор (презентатсия)-и худро соли оянда низ бо каме дигаргунӣ истифода барад» [132, с. 94].

Тахтаи электронӣ ин воситаи муосири таълимие мебошад, ки ивазкунандаи тамоми вазифаҳои тахтаи пештараи анъанавӣ буда, барои фаъолиятҳои таълимии ҳам омӯзгор ва ҳам хонандагон имкониятҳои ниҳоят зиёдро ба миён меорад. Он ба омӯзгор имкон медиҳад, ки дар як вақт чанд фаъолиятро амалӣ гардонад, аз ҷумла истифода ва сеи харитаҳои таърихӣ, эҷоди намудҳои гуногуни расмҳо, сохтани сиквейн, кластер, диаграммаҳо, ҷадвалҳо ва презентатсияҳоро ба роҳ монад. Ин вақтро сарфа мекунад, чунки дар тахтаи электронӣ миқдори зиёди таҷҳизот барои сохтани ҳар гуна шаклҳои геометрӣ мавҷуданд. Хусусияти дигари тахтаи интерактивӣ ин қобилияти захира кардани маълумоти дар он сабтшуда дар формати овозӣ ё видеоӣ мебошад. Хулоса, тахтаи электронии муосири таълимӣ баҳри баланд бардоштани сифати таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои тахсилоти миёнаи умумӣ воситаи зарурӣ буда, ҳар як омӯзгори муосир бояд аз он истифода кунад.

13. Технологияи таълими модуль

Омӯзиши модуль – омӯзише, ки дар он маводи таълимӣ ба блок – модульҳои иттилоотӣ тақсим карда мешавад. Технология ба фаъолияти мустақилонаи хонандагоне асос ёфтааст, ки модульҳоро мувофиқи ҳадафи муқарраршудаи таълим аз худ меkunанд.

Унсуре асосии сохтории ин технология модули иттилоотӣ мебошад. Модул як блоки алоҳида мебошад, ки маводи назариявӣ, вазифаҳои таълимӣ, тавсияҳои методиро барои хонандагон дарбар мегирад.

Унсури ҷудонашавандаи модул саволҳои назоратӣ ва тестҳо, инчунин калидҳо барои худомӯзӣ ё санҷиши мутақобила мебошад. Тавассути омӯзиши модул хонандагон ба ҳадафи мушаххаси дидактикӣ ё педагогӣ ноил мегарданд.

Мазмуни дарси таълимӣ аз якчанд модулҳои ба ҳам алоқаманд сохта шудааст, ки ҳар яке аз онҳо як мушаххасияти омӯзишро ҳал мекунад. Барои иҷрои модул вақти муайян дода шудааст. Дар якҷоягӣ ҳамаи блокҳои модули барои ба даст овардани натиҷаҳои назаррас ва шахсӣ равона карда шудаанд.

Ин технология ба усули фаъолият асос ёфтааст, ки ба шахсияти ҳар як хонанда нигаронида шудааст. Фаъолияти мустақили хонандагон дар азхудкунии мавод ба назар гирифта мешавад. Давомнокии ҳадди аққали дарс 2 соати академиро ташкил медиҳад. Хонандагон бояд аз ҷиҳати равонӣ ба фаъолияти мустақилонаи шадид омода бошанд. Аз ин рӯ, синну соли мактаббачагоне, ки дар технологияи таълими модули самаранок кор карда метавонанд, 13-14 сола мебошад.

Намудҳои таълими модули аз инҳо иборатанд:

- барномаи модули. Банақшагирии дарсҳои модули, ки бо ҳадафе алоқаманданд, ки ба даст овардани натиҷаҳои фанӣ, шахсӣ ва танзими таъмин мекунад. Ин барномаи фаъолияти хонандагон аст;

- дарси модули ин як қисми барномаи модулист;

- банақшагирӣ дар формати модул. Истифодаи харитаҳои технологӣ – шакли махсуси ба низом даровардани маводи таълимӣ.

Динамизм. Вобаста аз тағйирот дар барномаҳое, ки омӯзиш дар он асос ёфтааст, модулҳоро озодона иваз кардан мумкин аст:

- чандирӣ. Мутобиқсозии мундариҷаи модул ба талаботи инфиродии хонандагон;

- дурнамои бошуурона. Дар назди хонанда мақсадҳои наздик ва дур гузошта мешаванд. Омӯзиш ба муносибати бошуурона ба раванди азхудкунии дониш асос меёбад;

- маслиҳатҳо ва дастурҳои инфиродӣ барои ҳар як хонанда.

Нақши муаллим дар таълими модуль. Муаллим маводи таълимиро ба блокҳо тақсим мекунад, барномаи модулиро тартиб медиҳад, дарсҳои модулиро таҳия мекунад. Ҳадафи асосӣ ташкили фаъолияти мустақилонаи хонандагон ҳангоми кор бо модуль мебошад. Барои ин, муаллим дар чараёни дарс раванди таълимро назорат мекунад, ёрии машваратӣ мерасонад. Вақти ба итмом расонидани ҳар як унсури омӯзишро ба қайд гирифта, ба шогирдон дар бораи муҳлат иттилоъ медиҳад.

Манфиати ин технология барои хонандагон чунин аст:

- мустақилона аз худ кардани маводи таълимӣ;
- роҳати равонӣ дар синф;
- кор бо модульҳо бо суръати инфиродӣ;
- траекторияи инфиродии кор дар ҳар як дарси модуль.

Манфиати ин технология барои муаллим дар он зоҳир мегардад, ки дар ин намуди дарс ё машварати инфиродии хонандагон вақт озод мебошад.

Мушкilotҳои ҷиддӣ дар технологияи таълими модуль:

- нокифоя будани вақт барои иҷрои савол ва супоришҳо;
- супоришҳо ба тариқи тез иҷро карда мешаванд;
- на ҳамаи хонандагон қобилияти мустақилона кор карданро доранд;
- номукамалии азхудкунии мавзӯҳои таълимӣ.

Душвориҳои асосӣ барои омӯзгор:

- таҳияи мавод барои модуль (маҷмуи супоришҳо, тестҳо, дастурҳо) вақт ва саъйи зиёдро талаб мекунад;
- сатҳи баланди касбияти омӯзгор талаб карда мешавад;
- хароҷоти моддӣ барои нусхабардории маҷмуи супоришҳо барои ҳар як хонанда.

Сохтори дарси модуль:

1. Марҳалаи ҳавасмандгардонӣ. Сухбате, ки шуморо барои фаъолияти мустақилона ба дарс омода мекунад. Дастурҳо барои кори минбаъда.

2. Кор бо блокҳои модули – унсурҳои таълимӣ (УТ), ки бо тартиби муайян сохташуда, рақамгузори карда шудаанд ва ба хонандагон дар маҷмуи инфиродӣ пешниҳод карда мешаванд. Маҳдудиятҳо: шумораи УТ дар дарс бояд на бештар аз 7-то бошад.

3. Инъикос. Худбаҳодиҳӣ ба сатҳи маҳсулнокии дарс дар синф. Вазифаи фарқкунандаи кор дар хона, ки интиҳоби он аз натиҷаи кор бо модули вобаста аст.

Дурнамои рушд.

Барои фаълоне чорӣ намудани технологияи таълими модули ҳавасмандии хонандагонро зиёд кардан лозим аст. Мактаббачагон бояд малакаи инкишофёфтаи фаъолияти мустақили маърифатӣ дошта бошанд. Муҳим он аст, ки заминаи моддии муассисаи таълимӣ ба хонандагон маҷмуаҳои инфиродӣ барои кор дар дарсҳои модулиро фароҳам орад.

14. Технологияи таълими ба шахсият нигаронидашуда.

Ҳадафи технологияи таълими ба шахсият ё хонанда нигаронидашуда ин рушд ва инкишофи қобилияти маърифатӣ ё инфиродии хонанда дар асоси истифодаи таҷрибаи ҳаётии ӯ мебошад.

Ҳамчун нуктаи ибтидоӣ, бояд чунин қоидаеро қабул кард, ки таҳсилоти иловагӣ набояд чизеро бо зӯр ташкил кунад; баръакс, барои фарогирии хонанда ба фаъолиятҳои табиӣ шароит муҳайё намуда, барои рушди ӯ замина фароҳам меорад. Мазмун, роҳ ва усулҳои технологияи таълими ба хонанда нигаронидашуда пеш аз ҳама ба тариқи ошкоро истифодаи таҷрибаи инфиродии ҳар як хонанда, кӯмак расонидан ба ташаккули шахсияти ӯ тавассути ташкили фаъолияти таълимӣ ба ҳисоб меравад. Муҳимияти бунёдии муассисаи таҳсилоти иловагӣ хонандаро маҷбур намекунад, ки шароите фароҳам орад, ки то ҳама мундариҷаи мавриди омӯзиш ва суръати рушди онро интиҳоб кунад. Хонанда ба ин чӣ мустақилона, бо хоҳиши худ, дар вақти холӣ аз машғулиятҳои асосии мактаб меояд, фан ва муаллимеро интиҳоб мекунад, ки ба ӯ писанд аст.

Хусусиятҳои технологияи таълими ба шахсият нигаронидашуда:

- тарҳрезии маводи дидактикии гуногун, намудҳо ва шаклҳои мухталиф;
- муайян кардани ҳадаф, вазифа, ҷой ва вақти истифодаи он дар дарс;
- баёни андешаҳо аз тарафи муаллим дар бораи имкониятҳо барои зуҳури мустақилияти хонандагон;
- ба хонандагон барои додани саволҳо, изҳори ғояҳо ва фарзияҳои аслии имконият додан;
- ташкили мубодилаи афкор, андеша, баҳо. Хонандагон барои такмил ва таҳлили ҷавобҳои ҳамсолони худ ташвиқ карда мешаванд;
- истифодаи таҷрибаи субъективӣ ва таъия ба андешаи ҳар як хонанда;
- истифодаи ҳолатҳои душворе, ки дар давоми дарс ба миён меоянд; ҳамчун самти татбиқи дониш;
- барои ҳар як омӯзанда ба вучуд овардани вазъияти созгори таълимӣ;
- ҳавасманд кардани хонандагон ба дарёфти маълумоти алтернативӣ дар омодагӣ ба дарс;
- ҷойивазкунии боандешаи намудҳои кор, намудҳои супориш, ки ҳастагии хонандагонро коҳиш медиҳанд;
- мушоҳидаи мактаббачагон.

Афзалиятҳои технологияи таълими ба шахсият нигаронидашуда чунинанд:

- дар натиҷаи машқҳои мунтазам такрорёфта малакаҳои тафаккури мантиқӣ ва фаҳмиш такмил меёбанд;
- дар раванди муоширати мутақобила хотира фаъол карда мешавад, амалисозии таҷриба бо дониши омӯхташуда амалӣ мегардад;
- вазъи рӯҳии ҳар як хонанда беҳтар гашта, ӯ ба тариқи инфиродӣ фаъолият мекунад;
- баланд шудани масъулияти хонанда на танҳо барои муваффақиятҳои худ, балки барои беҳтар кардани натиҷаҳои кори гурӯҳ;

- муҳокимаи як иттилоот бо якчанд шарикони ивазшаванда шумораи фаъолиятҳои ҳамкориро зиёд мекунад ва аз ин рӯ, азхудкунии мустаҳками омӯзишро таъмин мекунад.

15. Технологияи ҳамкорӣ

Омӯзишро дар гурӯҳҳои хурд ба роҳ мемонад. Ғояи асосии омӯзиш дар ҳамкорӣ аз он иборат аст, ки якҷоя таҳсил мекунем, на танҳо ба якдигар кӯмак расонем, балки аз муваффақиятҳои худ ва комёбиҳои дӯстони худ якҷоя огоҳ бошем.

Якчанд вариантҳо барои ташкили омӯзиш дар ҳамкорӣ мавҷуданд. Дар таҷрибаи омӯзгории худ кӯшиш мекунам, ки ҷолибтаринашонро ба кор барам. Онҳоро муфассалтар дида мебароем.

Таълим дар даста. Ҳадафи таълимӣ ва вазифаҳои гурӯҳ муайян карда мешавад. Муваффақиятро танҳо дар ҳамкорӣ байни ҳамаи аъзоёни гурӯҳ (даста) ҳангоми кор оид ба мавзӯҳои гуногун, супориш ё савол ба даст овардан мумкин аст. Вазифаи асосӣ он аст, ки ҳар як узви даста дониш, маҳорат ва малакаҳои заруриро аз худ кунад ва тамоми даста бидонад, ки ӯ чӣ комёбӣ ба даст овардааст.

Арзёбии фаъолияти гурӯҳ аз намуди кор ва ҳадафҳои дидактикӣ вобаста аст. Пас аз иҷрои супориш аз ҷониби ҳама гурӯҳҳо, муаллим барои санҷиши фаҳмиши маводи нав тест месупорад. Хонандагон супоришҳои тестиро ба таври инфиродӣ иҷро мекунанд. Вақте ки ҳар як гурӯҳ вазифаи мушаххаси худро иҷро мекунад, ҳол барои ҳама як аст. Вақте ки ҳар як узв супориши инфиродиро иҷро мекунад, ба даста ҳолҳои умумӣ дода мешаванд. Дар ин ҳолат, ба хонандагон кӯмак расонидан ба ҳамкасбони худ барои фаҳмидан ва аз худ кардани мавод тавсия дода мешавад.

Агар хонандагон аз ӯҳдаи иҷрои вазифаҳои худ софдилона бароянд, он дар арзёбии ниҳии дониши онҳо инъикос хоҳад ёфт. Ҳар як хонанда ё тамоми гурӯҳ дар маҷмӯъ дар бораи мавзӯ гузориш медиҳанд. Дар марҳалаи ниҳой, муаллим метавонад аз дилхоҳ хонандаи ҳар як гурӯҳ хоҳиш кунад, ки ба ҳама саволҳо оид ба мавзӯ посух диҳад.

Омӯзиши якҷоя. Синф ба гурӯҳҳои 3-5-нафарӣ тақсим карда мешавад, ки аз ҷиҳати сатҳи омодагӣ якхела мебошанд. Ба ҳар як гурӯҳ қисмати дилхоҳи мавзӯ ҳамчун вазифа супорида мешавад. Дар натиҷаи кори якҷояи гурӯҳҳои алоҳида ва дар маҷмӯъ ҳама, азхудкунии мавод ба даст оварда мешавад.

Дар дохили гурӯҳ, ҳуди хонандагон нақшхоро барои иҷрои як вазифаи умумӣ таъин мекунанд ва дар назди гурӯҳ вазифаи дукарата гузошта мешавад: расидан ба ҳадафи маърифатӣ, эҷодӣ ва татбиқи фарҳанги муайяни муошират ва ташкили фаъолияти муштарак дар давоми иҷрои вазифа. Гурӯҳ аз рӯйи дастовардҳои ҳар як хонанда мукофот мегирад.

Гояҳои асосӣ ба ҳар се варианти тавсифшудаи ташкили кори гурӯҳҳои хурд хос мебошанд – ҳадафҳо ва вазифаҳои муштарак, масъулияти инфиродӣ ва имкониятҳои баробар барои муваффақият.

Амалҳои асосии омӯзгорро дида мебароем, ки тасмим гирифтааст дар ташкили омӯзиш дар ҳамкорӣ қувваи худро бисанҷад:

1. Вай бояд дар бораи ҷойгиркунии ҷойҳои кории хонандагон фикр кунад, то онҳо чехраи ҳамдигарро бинанд (мизхоро дар кунҷ ё ба муқобили якдигар гузорад (барои кор дар сегонаҳо), ё дуто якҷоя, ду курсиро дар муқобили якдигар гузорад).

2. Ҳангоми омодагӣ ба дарс як ё ду супоришро ҷудо кунад, ки пас аз шарҳи маъмулии баъзе амалҳо дар гурӯҳҳо барои азхудкунии маводи нав талаб карда мешавад.

3. Синфро ба гурӯҳҳои 2-3-нафарӣ тақсим кунад ва имконият диҳад, ки хонандагон нақши ҳар якеро дар супориш муайян кунанд.

4. Ҳангоми кор дар гурӯҳҳо аз рӯйи маводи нав, барои ҳар як хонандаи гурӯҳ бояд ду ё се савол таҳия карда шавад. Вақте ки хонандаи якум ҷавоб медиҳад, яке аз он ду талабаи боқимонда бояд тасдиқ ё муқобили ҷавобҳои ӯро ёбад ва хонандаи сеюм, масалан, ин ҷавобҳоро сабт мекунад ё барои тасдиқи фикри баёншуда мисолҳо меорад. Сипас, дар давра хонандагон нақшхоро иваз мекунанд.

5. Ба хонандагон имкон диҳад, ки қабл аз додани супоришҳои инфиродӣ маводро ҷуфт муҳокима кунанд. Пеш аз гузаронидани озмоиш ё санҷиш имконият диҳад, ки иҷроиши супоришро ба тариқи ҷуфт ё сегона машқ кунанд.

6. Хонандагон бояд имконият дошта бошанд (пеш аз додани дафтарҳояшон бо корҳои назоратӣ (мустақилона) ба муаллим) кори якдигарро дар гурӯҳ тафтиш кунанд ва мутмаин бошанд, ки иҷрои дурусти бошуурокаи супоришро аз ҷониби ҳар як хонанда ба даст овардаанд.

7. Ҳадафро дар аввали дарс ва пеш аз кор дар гурӯҳҳо ба таври возеҳ баён кунад.

8. Дар тӯли кор, фаъолияти хонандагонро назорат кунад ва дар ҳолати зарурӣ ба ягон гурӯҳ кӯмак кунад.

Ташкил намудани таълими ба шахсият нигаронидашуда дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик бар ҳилофи таълими анъанавӣ, пеш аз ҳама ҳамкориҳои муаллим ва хонандаро тағйир медиҳад. Муаллим аз услуби даставӣ ба ҳамкорӣ мегузарад ва диққати худро ба таҳлили на он қадар зиёди натиҷаҳо, балки ба фаъолияти мурофиавии хонанда равона мекунад. Аз ҳама муҳим он аст, ки омӯзгор бояд на танҳо дониш диҳад, балки барои рушди хонандагон ҳамчун шахсияти комил шароити мусоиди таълимиро фароҳам оварад.

2.3. Натиҷаи корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ

Мавқеъ ва нақши муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус дар давраи мутобиқшавӣ ба низоми таълими ҷаҳони муосир бағоят калон аст. Рушди пуршиддати технологияи муосир дар мамлакати мо тағйири самти арзишҳои миллии таҳсилотро тақозо мекунад, тамоми низом бояд азнавсозӣ карда шавад, чунки хусусиятҳои мутобиқшавӣ аз даст нараванд. Дар заминаи ислоҳоти соҳаи маориф ва илм фаъолияти инноватсионӣ, ки ба ҷорӣ ва тадбиқ намудани роҳи усулҳои нави таълим асосос ёфтааст, дар солҳои охир аҳаммияти махсус

пайдо кардааст. Ин навовариҳо ҳамқадам бо унсурҳои пешқадами педагогии ҷаҳонӣ аз роҳандозӣ намудани технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълим, роҳҳои нави ташкили мундариҷа, усулҳои баҳодиҳии натиҷаҳо, роҳҳои баланд бардоштани сифат ва маҳсулнокии таълим ба ҳисоб мераванд.

Новобаста ба ҳамаи ин дигаргуниҳо ва тағйирот дар соҳаи маорифи миллӣ, тавачҷуҳ ба шахс, ба неруи зеҳнии ӯ, сатҳи фаъолияти худомӯзии вай, салоҳияти касбӣ, кӯшиш ва ҳавасмандии зиёд барои омӯхтани чизҳои нав, эволютсияи таҳқиқот ва дастовардҳои илмӣ-актуалӣ бетағйир боқӣ мемонад. Маориф дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷузъи муҳимтарини сиёсати давлатӣ буда, таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои фаҳангии инсон, баланд бардоштани суръати рушди илмию техникӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ ва фарҳангӣ аз он вобастагии калон дорад. Таълиму тарбияи хонандагон ҳамчун шахсияти фаъол, масъулиятшинос ва зуддарккунанда асоси ин сиёсатро ташкил дода, толибилмони муассисаҳои таълимӣ бояд қобилияти бомуваффақият иҷро намудани нақшҳои гуногуни ҳаётиро дар ҷаҳони муосир дошта бошанд.

Тараққиёти босуръати таҷҳизоти техникӣ ва технологияи истехсолот ва тағйирёбии куллӣ дар ҷаҳонбинии насли наврас талаб мекунанд, ки хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ қудрати ҳимояи манфиатҳои миллии кишвари худро дошта бошанд ва ҳамзамон як фарди таҳаммулпазир ва инсондӯст боқӣ монанд. Маълум аст, ки мушкилоти иҷтимоию иқтисодии ҳар як давлат ҳалли ғавриро талаб мекунад, рақобатпазирии он бояд дар ҷаҳони рӯ ба тараққӣ зоҳир шавад.

Навсозии соҳаи таҳсилоти миёнаи умумӣ самти афзалиятноки сиёсати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар омода намудани мутахассисони муосири рақобатпазир, ки дар фаъолияти касбии худ муваффақ ҳастанд, технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ ва забонҳои хориҷиро хуб медонанд, нақши назаррас

доранд. Танҳо чунин мутахассисон метавонанд фаъолияти касбии худро бомуваффақият пеш баранд ва дар ободии кишварашон сахмгузор бошанд.

Неруи ҳар як давлат дар неруи зеҳнии миллати вай намудор мегардад ва пешрафту тараққиёти он ба фаъолияти шахсиятҳои дорои дониши баланд доштааш сахт вобаста мебошад. Ин на танҳо аз тараққиёти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ, балки аз омилҳои касбӣ ва омӯзгорӣ низ вобаста аст. Аз ин рӯ, тайёр кардани мутахассисони муосир дар самтҳои афзалиятноки рушди техникаӣ ва технологияи иқтисодӣ давлат вазифаи муҳимтарини низоми таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Стандартҳои давлатии таълимии таҳсилоти миёна ва олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон қорӣ намудани технологияҳои инноватсиониро дар раванди таълим ва тарбия, ташкили кори мустақилонаи хонандагонро бо истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ пешбинӣ мекунад. Татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ ба тақмили мундариҷа ва шаклҳои таълим ва тарбия мусоидат мекунад. Қорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ-иртиботӣ дар раванди таълим талаботро на танҳо ба шахсияти хонанда, балки нисбат ба омӯзгор низ зиёд мекунад. Донише, ки хонандагон дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ дар соҳаи технологияҳои инноватсионӣ ба даст овардаанд, хеле зуд кӯҳна мешаванд, аз ин рӯ, мувофиқи талаби замон раванди фаъолияти мустақилонаро тақмил додан зарур аст. Бинобар ин, татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таълим ва тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тақозои замон аст.

Сабаби дониши баланд надоштани баъзе аз хонандагонро дар малакаҳои нокифояи инноватсионӣ, суръати пасти шабакаи ҷаҳонии Интернет, нусхаҳои кӯҳнаи браузерҳо, ки дастрасии озодро ба сайтҳо душвор месозанд, сатҳи пасти дониستاني забони русӣ, ки яке аз забонҳои асосии ҷаҳонии Интернет мебошад, дидан мумкин аст.

Аз ин рӯ, навсозии таҳсилот на танҳо такмили низоми таҳсилоти муттасили миёнаи умумӣ, балки азнавсозии тамоми заминаи моддию техникии муассисаҳои таълимии муосири Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар назар дорад.

Низоми муосири шаклҳои гуногуни дарс мавҷуд аст, ки дар байни онҳо технологияҳои муосири инноватсионӣ мавқеи муҳимро доро мебошанд. Ин намудҳои мухталифи дарс намунавӣ ба назар расанд ҳам, лекин боз бо намудҳои нав ғайи мегарданд. Мо он шаклҳоеро номбар мекунем, ки аллакай вучуд доранд ва аз ҷониби омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик васеъ истифода мешаванд. Чунин навгониро дар таҷрибаи омӯзгорони навоар дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мушоҳида карда метавонем. Дарсҳо ба монанди: дарс – озмун, дарс – маърӯзаи эҷодӣ, дарси нишастӣ матбуотӣ, дарс – машварат, дарс – КВН, дарс – намоишнома, дарс бо гурӯҳҳои хурд, дарс – робитаи мутақобилаи хонандагон, дарс – эҷодкорӣ, дарс – шубҳа, дарсҳои ҷамъбасти, дарс – ҳаёлот, дарс – бозигҳои таълимӣ, дарси ҷустуҷӯи ҳақиқат, дарс – маърӯза, дарс – концерт, дарс – муколама, дарс-бозии нақшофарӣ, дарс – конференсия, дарс – саёҳат, дарс – озмун, дарс – семинар, дарс – мубоҳиса, дарс – суд, дарс – даъвати мутахассис, дарси ҳамгиро ва ғайра. Аммо ин дарсҳо на ҳама вақт гузаронида мешаванд.

Омӯзгорони ботаҷрибаи фанни таърихи муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ дар фаъолияти педагогии худ дарсҳои номбаршударо васеъ истифода мебаранд. Зеро чунин шаклҳои дарс самаранокии ҷараёни таълиму тарбияро баланд бардошта, ҳамзамон раванди дарсро шавқовар мекунанд. Лекин аксарияти омӯзгорон имрӯз бештар дарси омехтаро истифода мебаранд. Шаклҳои нави дарси таърихи халқи тоҷик, ки дар асоси технологияи инноватсионӣ сомон дода шудаанд, ба вазифаҳои таълими фанни таърих дар муассиса мувофиқат мекунанд.

Самаранокии машғулиятҳои таълимии фанни таърихи халқи тоҷик аз истифодаи самаранокии шаклҳои дарс, ки хусусияти инноватсионӣ доранд,

вобастагӣ доранд. Аз ҷумла, «мавзуи дарс, ҳадафҳо ва вазифаҳои гузоштаи омӯзгор дар асоси мундариҷаи мавзуъ, зарурати ғаёл кардани хонандагон дар раванди таълим, шомили унсурҳои бозӣ ба низоми дарс, зарурати таҷдиди рӯйдодҳои таърихӣ гузашта ва ғайра вобастаанд» [167, с. 13].

Вобаста ба назария ва амалия истифодаи роҳу усулҳои таълими навини педагогӣ дар робита бо технологияҳои муосири инноватсионӣ, мундариҷаи барномаҳои таълимӣ, китобҳои дарсӣ, ташаббус ва қобилияти илмию таълимии омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, инчунин оид ба масъалаҳое, ки ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқоти моро дарбар мегиранд, корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ гузаронидем.

Дар ин замина, мо корҳои муайяни таҷрибавие, ки дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии рақамҳои 32, 59, 67-и ноҳияи Синои шаҳри Душанбе гузаронидем ва мутмаин гаштем, ки таълими салоҳиятнок нисбат ба таълими анъанавӣ натиҷаҳои мусбатро ба бор меорад. Дар синфҳои мувозии 7«А» ва 7«Б»-и МТМУ № 32-и ноҳияи Синои шаҳри Душанбе мо ба қадри кофӣ корҳои таҷрибавиро дар асоси таълими салоҳиятнок ва технологияҳои муосири инноватсионӣ мутамарказ намудем ва натиҷаҳои мусбат ба даст овардем. Корҳои озмоишӣ нишон доданд, ки дар синфҳои бидуни таҷрибавӣ натиҷаҳо нисбатан дилхоҳ нестанд.

Дар робита ба ин, барои муайян намудани натиҷаҳо ва фарқияти ин ду намуди дарс, мо дар синфҳои мувозии 7«А» ва 7«Б»-и МТМУ № 32-и ноҳияи Синои шаҳри Душанбе дарс гузаронидем. Мавзуи дарс аз фанни таърихи халқи тоҷик дар синфи 7 **«Таракқиёти шаҳрҳои Давлати Сомониён»** интихоб карда шуд.

Муаллимаи соҳиби таҷрибаи зиёда аз 20-сола Д. Худоиева дар синфи 7«А» бо 25 нафар хонанда дар асоси технологияи анъанавии таълим дарси худро дар мавзуи зикршуда баргузор намуд.

Нақшаи дарс:

1. Қисми ташкилӣ – 5 дақиқа.
2. Пурсиши вазифаи хонагӣ – 15 дақиқа.
3. Баёни мавзуи нав – 15 дақиқа.
4. Мустаҳкамкунии мавзӯ – 5 дақиқа.
5. Хулосаи дарс, баҳогузорӣ ва супориши вазифаи хонагӣ – 5 дақиқа.

Дар мавриди пурсиши вазифаи хонагӣ аз 25 хонанда 7 нафар пурсида шуд.

Дар ҳамон мавзӯ дар синфи мувозии 7 «Б» бо 26 нафар хонанда омӯзгор-озмоишгар Г. Ризоева бо истифода аз таълими босалоҳият ва технологияи муосири инноватсионӣ дарс гузаронд.

Нақшаи дарс:

1. Қисми ташкилӣ – 2 дақиқа.
2. Баррасии вазифаи хонагӣ – 10 дақиқа.
3. Баёни мавзуи нав – 10 дақиқа.
4. Кори амалӣ – 20 дақиқа.
5. Хулосаи дарс ва супориши вазифаи хонагӣ – 3 дақиқа.

Таҷҳизоти дарс: компютер, видеопроектор, дискҳо (флешка), тахтаи электронӣ, Интернет, саволҳои тестӣ, саволҳо барои «хучуми зеҳнӣ», мавод барои истифодаи бозӣҳои мухталиф, матни супоришҳо барои кор дар гурӯҳҳои хурд, харита вобаста ба мавзӯ, расми шаҳрҳо ва шахсиятҳои таърихӣ дар хотираи компютер сабтшуда, китоби дарсии таърихи халқи тоҷик барои синфи 7, ду монография: Нуъмон Неъматов «Давлати Сомониён» ва Сайдулло Абдуллоев «Амирони Сомонӣ».

Омӯзгор-озмоишгар Г. Ризоева аз усул ва роҳҳои муосири инноватсионӣ истифода намуда, якчанд намуди пурсиши маводи гузаштaro роҳандозӣ намуд. Муаллима хонандагонро ба якчанд гурӯҳҳои хурд тақсим намуда, дар гуруҳи якум санҷиши донишро бо истифодаи сиквейн ва кластерҳо оғоз намуд. Гурӯҳи дуюм бошад бо истифода аз саволҳои тестӣ, гурӯҳи сеюм ба воситаи чадвалҳои мантиқӣ, гурӯҳи чорум

ба воситаи тахтаи электронӣ супориш дода шуд. Пурсиш интихобан ташкил шуд ва тамоми хонандагон ба он ҷалб карда шуданд. Вақт барои пурсиш аз тарафи омӯзгор сарфақорона ва боадолатона тақсимот карда шуд, ки ин боиси ба фаъолияти таълимӣ ҷалб кардани хонандагони миёнахон ва сустхон гардид.

Усули «хучуми зеҳнӣ» вобаста ба мавзуи нав ба роҳ монда шуд, ки боиси бедор ва ҷалб намудани таваҷҷуҳи хонандагон ба мавзуи дарс гардид. Ба воситаи баён намудани лексияи хурд мавзуи нав фаҳмонида шуд. Кор бо ташкил намудани гурӯҳҳои хурд амалӣ карда шуд. Ин кор ба шавқу рағбат ва ҳавасмандии хонандагон ба дарс таъсири баланд расонида, системанокӣ ва риоя гардидани ҳамаи лаҳзаҳои дарс риоя шуд. Илова ба ин, он ба гузариши бомаром ба қисми амалии дарс мусоидат кард. Санҷиши дониши дар рафти кори амалӣ гузаронидашуда ба ҳадаф ва вазифаҳо барои мустаҳкам кардани донишҳои дар мавзуи дарс гирифташуда, бо ёрии он амалҳое, ки дар доираи кор дар гурӯҳҳои хурд гузаронида мешавад, мувофиқ ва созгор буданд.

Кори гурӯҳҳои хурд (шумораи умумии хонандагон 26 нафар):

Гурӯҳи аввал: 8 нафар хонанда бо истифодаи тахтаи муосири электронӣ бо саволи «Тараққиёти шаҳрҳои давлати Сомониён» кор карданд.

Гурӯҳи дуюм: 8 хонанда бо саволи «Шаҳрҳои Бухоро ва Самарқанд» кор карданд.

Гурӯҳи сеюм: 10 хонанда аз рӯйи мавзуи дарс 10-тогӣ саволи тестӣ тайёр карданд.

Вақт ва усули кор дар гурӯҳҳои хурд:

Ҳар як гурӯҳ сардор ва номи дастаи худро интихоб намуд. Баъд муаллима тартиби корро бо гурӯҳҳои хурд маънидод намуд. Вақт барои кор дар умум 10 дақиқаро ташкил дода, барои муаррифӣ 6 дақиқа ва барои баёни андешаҳо ва саволу ҷавоб 2 дақиқа ва баҳогузорӣ 2 дақиқа чудо

карда шуд. Арзёбиро омӯзгор гузаронид, аммо баъзан омӯзгор аз ҳисоби хонандагони ғаъол ҳакамонро интиҳоб кард.

Бо анҷом ёфтани муҳлат ва супориш намояндагон аз ҳар як гурӯҳ натиҷаи кори гурӯҳро муаррифӣ намуданд ва дар натиҷа гурӯҳи дуюм ҷои якум, ҷойи дуввумро гурӯҳи якум ва ҷойи сеюмро гурӯҳи сеюм соҳиб шуданд.

Мубоҳиса дар асоси вазифаи хонагӣ ва мавзӯҳои гузашта ташкил карда шуд. Кор бо харитаи «Давлати Сомониён», шиносӣ бо китобҳое, ки дар бораи давлати Сомониён мебошанд, ба роҳ монда шуд.

Ин дарс бо ҷамъбаस्तкунӣ ва хулосабарорӣ, баҳогузориҳои хонандагон ва супориши вазифаи хонагӣ ба анҷом расид. Маълумоти омории дарсҳои санҷишӣ ва озмоишӣ ҷамъбаस्त карда шуда, дар ҷадвали 7 нишон дода шудаанд.

Намунаи дигари чунин дарс аз тарафи омӯзгори озмоишгар дар синфи 7 «Б» гузаронида шуд.

Мавзӯ: «Давлати Хоразмшоҳиён»

Мақсади дарс: бо анҷом ёфтани дарс хонандагон дар бораи мавҷудияти давлати Хоразмшоҳиён дар Осиёи Миёна дар асри X нақл мекунанд; дар бораи рушди давлати Хоразмшоҳиён ҳикоят мекунанд; нишонаҳои ташаккул ва барпо шудани муносибатҳои феодалиро дар давлати Хоразмшоҳиён номбар мекунанд.

Таҷҳизот: харитаи сиёсии ҷаҳон, атласҳо, харитаҳои контурӣ.

Рафти дарс:

Лаҳзаҳои ташкилӣ.

Пурсиши вазифаи хонагӣ.

Омӯзиши маводи нав.

Нақшаи дарс:

1. Ташкил ёфтани давлати Хоразмшоҳиён.
2. Муносибатҳои феодалӣ дар давлати Хоразмшоҳиён.
3. Шӯришҳои халқӣ.

Омӯзгор мавзуи вазифаи хонагиро аз рӯйи саволу супоришҳое, ки дар китоби дарсӣ аз тарафи муаллифон ҷой дода шудаанд, натиҷагирӣ намуда, таваҷҷуҳи асосиро ба омӯзиши мавзуи нав равона намуд. Омӯзиши мавзуи нав бо истифодаи усулҳои таълими интерактивӣ амалӣ шуд.

Дар оғози омӯзиш омӯзгор дар шакли лексияи хурд оид ба мавзуи нав каме маълумот дода, хонандагонро ба гурӯҳҳо ҷудо намуда, супориш дод, ки матн китоби дарсиро хонда, чунин фаъолиятҳоро иҷро кунанд.

Гурӯҳи 1: аз матн истифода бурда, саволи тестино иҷро кунанд:

1) Минтақаи таърихии «Мовароуннаҳр» дар кучо ҷойгир аст?

- А) байни дарёҳои Аму ва Сир
- Б) байни дарёҳои Дарда ва Фурот
- В) байни дарёҳои Орхон ва Керулен
- Г) байни дарёҳои Волга ва Иртиш
- Ғ) байни дарёҳои Волга ва Дунай

2) Моҳи июли соли 1017 Хоразмро кӣ истило кард?

- А) Чингизхон
- Б) Маҳмуди Ғазнавӣ
- В) Ҷучӣ
- Г) Усмон-Бой
- Ғ) Улуғбек

3) Нахустин вохӯрии Муҳаммади Хоразмшоҳ ва Ҷучӣ дар дашти Турғай дар соли 1218 бо ҷӣ анҷом ёфт?

- А) ғалабаи Ҷучӣ бар Муҳаммад
- Б) пирӯзии Муҳаммад бар Ҷучӣ
- В) ба мубориза сулолаи Сомониён даҳлат кард
- Г) ғолиб муайян нашуд
- Ғ) Муҳаммад истилогарони муғулро ба Муғулистони Ғарбӣ ронд

4) Асосгузор, муттаҳидкунандаи давлати Хоразмшоҳиён кӣ ба ҳисоб меравад?

- А) Алпарслон

- Б) Маҳмуди Ғазнавӣ
- В) Маъмун ибни Маъмун
- Г) Отсиз
- Ғ) Маъмун ибни Муҳаммад

5) Роҳи бузурги абрешим дар натиҷаи ба Осиёи Миёна омадани кихо таназзул ёфт?

- А) Сулолаи Сомониён
- Б) Қарахитойҳо
- В) Арабҳо
- Г) Сарбозони Акбар
- Ғ) Муғулҳо

6) Шӯриш дар Бухоро дар кадом солҳо ба амал омад?

- А) солҳои 1200-1201
- Б) солҳои 1206-1207
- В) солҳои 1209-1210
- Г) солҳои 1213-1214
- Ғ) солҳои 1219-1221

Гурӯҳи 2: супоришҳои тестии шакли кушодаро ҳал кунанд.

1. Маҳмуди Ғазнавӣ ба _____ пайғом фиристод, то ба ӯ иттилоат кунад.
2. Дар давраи истилои муғулҳо дар Хоразм _____ ҳукмронӣ мекард.
3. Намуди асосии хоҷагии Хоразмро — — — — —
— — — — —
— — — — — таъкил меод.
4. _____ халқро дар Бухоро ва Самарқанд маҷбур кард, ки шӯриш бардорад.
5. Қабилҳои Қарахитойён дар замони ҳукмронии _____ ба сарзамини Сулҷуқҳо ҳамла карданд.

Гурӯҳи 3: чадвалҳои зерро пур кунед. Шахсони таърихӣ.

Чадвали 5. Ҳокимони давлати Хоразмшоҳиён

Ҳоким	Солҳои ҳукмронӣ	Ба ҳукмронии ӯ чӣ чиз хос аст?
Муҳаммади Хоразмшоҳ		
Қалолуддини Хоразмшоҳ		
Отсиз		
Анӯштагини Ғалча		
Алпарслон		
Муҳаммад Текеш		

Чадвали 6. Мувофиқа кардан

Маҳмуди Ғазнавӣ	Намуди заминдорӣ
Мовароуннаҳр	Пойтахти Хоразм
Сурғол	Кӯшиш мекард, ки заминҳои Хоразмро тобеи худ гардонад
Ибни Сино	Заминҳои байни Амударё ва Сирдарё
Урганҷ	Олими бузурги Шарқ

Гурӯҳи 4: кор бо харита.

Аз харита шаҳрҳои Бухоро, Самарқанд, Чоч ва Урганҷро пайдо кунед?

Ҳучуми Чингизхон ба Осиёи Миёна, забт кардани шаҳру давлатҳо.

Саволҳо барои муҳокима:

1. Дар бораи ташкили давлати Хоразм нақл кунед.
2. Ба фикри Шумо, ба ташаккули хоҷагии қишлоқ ҳамчун навъи асосии хоҷагии Хоразм чӣ таъсир расонд?

Супориши вазифаи хонагӣ.

Вобаста ба мавзӯи дарс ва маводи омӯхташуда аз адабиётҳои таърихӣ ва Интернет ҷамъоварӣ намудани маълумотҳо ва сохтани чадвалҳои мантиқӣ, кластер, сиквейн ва кроссвордҳо.

Чадвали 7. Маълумоти оморӣ оид ба дарсҳои санҷишӣ ва озмоишӣ

Р/т	Омӯзгор	Синф	Мавзӯ	Усулҳои дарс	Иштирок намуданданд	Ҷаълоноқи хонандагон	Иштироки сусти хонандагон
1.	Худоиева Д.	7 «А» (Назоратӣ)	«Тараққиёти шаҳрҳои давлати Сомониён»	Анъанавӣ	25	7	18
2.	Ризоева Г.	7 «Б» (Озмоишӣ)		Инноватсионӣ	26	26	0

Дар асоси чадвали 7 диаграммаҳои 3 ва 4 ба даст оварда шуданд:

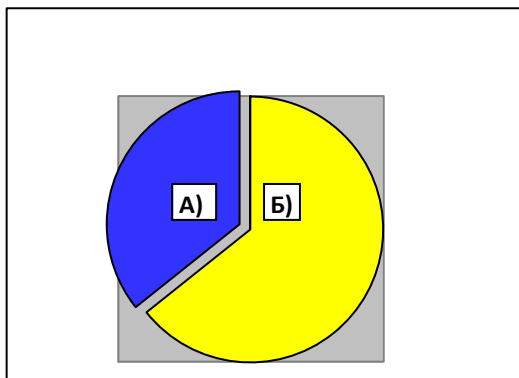

Диаграмма 3. Натиҷаи усули анъанавӣ

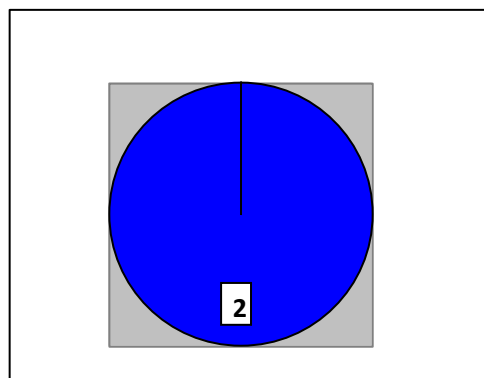

Диаграмма 4. Натиҷаи усули инноватсионӣ

Диаграммаи 3. А) хонандагони ҷаъло: 28 %. Диаграммаи 4. Аҳли синф ҷаъло: 100 %
Б) хонандагони ғайриҷаъло: 72 %.

Натиҷаи озмоиш имкон дод, ки истифодаи таълими босалоҳият ва технологияи муосири инноватсионӣ ҳангоми дарси фанни таърихи халқи тоҷик дар муқоиса бо таълими ба дониш нигаронидашуда ва технологияи анъанавии таълим самарабахштар аст. Он бо иштироки ҷаълои таълимии ҳамаи хонандагони синф асос ёфтааст ва омӯзгори фанни таърихи халқи тоҷик бояд мувофиқи талаботи стандарти давлатӣ ба дарс омода шуда, ҳамзамон онро амалӣ намояд.

Ин хулосаҳои мо дар натиҷаҳои озмоишҳои минбаъда, тағйир додани фаъолияти таълимӣ ва ислоҳи онҳо дар дигар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ зимни истифодаи технологияи инноватсионӣ тасдиқ карда шуданд. Барои исботи фикрҳои ҷавуззикр якчанд дарсҳои озмоишӣ аз тарафи омӯзгор Б. Нуралишоев дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 59-и ноҳияи Синои шаҳри Душанбе гузаронида шуданд. Мутобики барномаи таълимӣ ва нақшаи тақвими синфи 11 мавзӯҳои зерин интихоб карда шуданд: «Афзудани мақом ва сахми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаҳони имрӯза», «Робитаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷӣ», «Эҳё ва инкишофи робитаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тоҷикони бурунмарзӣ». Мақсаду вазифаҳо ва талабот барои ҳар кадоме аз ин мавзӯҳо гуногун буданд.

Дар ҷадвали 8 маълумот дар бораи дарси аввалини озмоишӣ нишон дода шудааст. Ҳамзамон хонандагон ба ду савол ҷавоб доданд: 1. Дар бораи афзудани мақом ва сахми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаҳони имрӯза чӣ медонистед? 2. Оё дар бораи афзудани мақом ва сахми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаҳони имрӯза чизи навро омӯхтед?

Ҷадвали 8. Натиҷаи давраи якуми санҷиши донишу маҳорат ва малакаи хонандагони синфҳои 11«А» (озмоишӣ) ва 11 «Б» (назоратӣ), муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 59-и шаҳри Душанбе дар соли хониши 2021-2022

Синф	Шум. ум. хонандагон	Медонам		Намедонам		Шубҳа дорам		Маълумоти нав гирифтаам		%
		Шумора	%	Шумора	%	Шумора	%	Шумора	%	
Озмоишӣ	30	4	13,3	2	6,7	1	3,3	23	76,7	100
Назоратӣ	30	2	6,7	11	36,7	5	16,6	12	40	100

Тавре аз маълумоти ҷадвали 8 маълум мешавад хонандагони синфи 11«А» (озмоишӣ) дар марҳалаи якум, бо сабаби истифода аз технологияҳои муосири инноватсионӣ дар рафти дарс дар мавзӯи «Афзудани мақом ва

сахми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷаҳони имрӯза» нисбат ба хонандагони синфи 11«Б» (назоратӣ) иттилооти бештар ба даст овардаанд (76,7 % > 40 %). Бартарии синфи озмоишӣ 36,7 %-ро ташкил медиҳад.

Хонандагони ба маълумоти бадастоварда боварӣ надошта дар синфи назоратӣ нисбат ба синфи озмоишӣ зиёд мебошанд (16,6 % > 3,3 %). Бартариати синфи озмоишӣ 13,3 %-ро ташкил дода, дар диаграммаҳои 5 ва 6 чунин нишон дода шудаанд:

Тафовути донишазхудкунии хонандагони синфҳои озмоишӣ ва назоратӣ дар даври якуми санҷиш

Диаграммаи 5. Синфи озмоишӣ Диаграммаи 6. Синфи назоратӣ

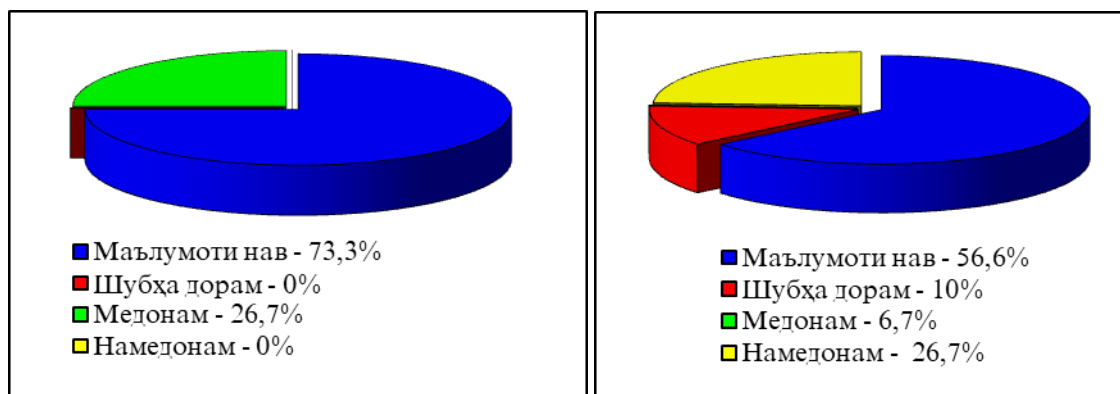
Ҷадвали 9. Натиҷаи давраи дууми санҷиши дониш, маҳорат ва малакаи хонандагони синфҳои 11«А» (озмоишӣ) ва 11«Б» (назоратӣ), муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 59-и шаҳри Душанбе дар соли хониши 2021-2022

Синф	Шум. умумии хонандагон	Медонам		Намедонам		Шубҳа дорам		Маълумоти нав гирифтам		%
		Шумора	%	Шумора	%	Шумора	%	Шумора	%	
Озмоишӣ	30	8	26,7	0	0	0	0	22	73,3	100
Назоратӣ	30	2	6,7	8	26,7	3	10	17	56,6	100

Мувофиқи маълумоти дар ҷадвали 9 овардашуда, хонандагони синфи озмоишӣ дар давраи дуум, аз сабаби истифода аз технологияҳои инноватсионӣ нисбат ба хонандагони синфи назоратӣ бештар донишҳои

навро ба даст оварданд (73,3 % > 56,6 %). Хонандагони боваринадошта дар синфи назоратӣ 10 %-ро ташкил дода бошанд, дар синфи озмоишӣ хонандагоне, ки ба дониши худ боварӣ надоштанд ва ё намедонистанд ба назар нарасид:

Натиҷаи азхудкунии дониши хонандагони синфҳои озмоишӣ ва назоратӣ дар даври дуюми санҷиш

Диаграммаи 7. Синфи озмоишӣ Диаграммаи 8. Синфи назоратӣ

Диаграммаҳои 7 ва 8 натиҷаҳои азхудкунии дониши хонандагони синфҳои озмоишӣ ва назоратиро ба таври возеҳ нишон медиҳанд.

Бо гузаронидан ва натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ-таҳқиқотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии пойгоҳӣ ва баррасии маълумоти бадастомада, аз тарафи мо барномаи таҷрибавии дигаргунсозанда таҳия ва озмоиш карда шуд. Ба ин озмоиш унсурҳои зерин дохил карда шуданд: компютер, Интернет, робитаи фосилавӣ бо хонандагон аз рӯйи баъзе масъалаҳои кори мустақилонаи онҳо бо истифода аз технологияҳои муосири иттилоотӣ-иртиботӣ. Ин кор боиси он шуд, ки сифат ва самаранокии таълими таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии пойгоҳӣ нисбатан беҳтар карда шавад.

Корҳои таҷрибавӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии пойгоҳӣ нишон доданд, ки дар сурати корбарии дурусти технологияҳои навини педагогӣ дар рафти дарсҳои таърихи халқи тоҷик, муаллим метавонад дар самти рушди салоҳияти хонандагон натиҷаҳои баланд ба даст орад, ки ба андешаи мо ба он омилҳои зерин таъсир мерасонанд:

- масъулиятшиносии хонандагон ҳангоми қабули қарорҳои зарурӣ ва мушаххас;
- ватандӯстӣ, таҳаммулпазирӣ ва боло бурдани рӯҳияи миллии хонандагон;
- қобилияти қор бо намудҳои гуногуни иттилооти таълимӣ;
- дар натиҷаи худомӯзӣ муқаммал ва баланд бардоштани сатҳи дониши ҳеш аз тарафи ҳар як хонанда.

Ташкил ва гузаронидани қорҳои таҷрибавӣ бо истифодаи технологияи муосири инноватсионӣ дар муассисаҳои мухталифи ҷумҳурӣ қисмати дигари мавзӯи рисоларо фаро гирифт. Яке аз ин қисматҳо муайян кардани вобастагии самаранокии таълим аз сифати назорати омӯзгорон аз болои таълими хонандагон буд. Барои татбиқи пурраи амалишавии он консепсияҳо ба таври возеҳ муайян кардан, муносибати байни омилҳоеро муайян кардан лозим аст, ки самаранокии назорат ва мониторингро муайян мекунанд.

Қорӣ ва татбиқи технологияи муосир дар дарси таърихи халқи тоҷик дар ҳолати иҷро намудани чунин вазифаҳо самарабахш ва пурмаҳсул мегарданд: 1) омӯзгори фанни таърихи халқи тоҷик бояд ҳангоми таҳия намудани савол ва супоришҳо имкониятҳои таълими ҳамаи хонандагони гурӯҳро ба инобат гирад; 2) муаллим бояд то оғози дарс вобаста ба ҳадаф, раванди қор ва вақти ҷудошуда андеша намояд; 3) ҳангоми қисмати ташкилӣ, рафти дарс ва то охир мудирияти омӯзгор бояд дар сатҳи баланд нигоҳ дошта шавад; 4) аз тарафи ҳам омӯзгор ва ҳам хонандагон эҳтиром ва қабул намудани андешаи ҳамаи хонандагони гурӯҳ зимни қорбарии технологияҳои таълимӣ ба ҷо оварда шавад; 5) ба вучуд овардани фазои солими таълимӣ барои ҳар як узви гурӯҳ бо истифода аз технологияҳои муосири педагогӣ шартӣ зарурӣ мебошад; 6) дар раванди дарси таърихи халқи тоҷик муаллим бояд аз ӯҳдаи ҷалб намудани тамоми хонандагони гурӯҳ ба дарс баромада тавонад. Бояд дар муносибат ва муоширати хонанда ва омӯзгор дараҷаи мустаҳками эътимоду боварӣ вучуд дошта

бошад, ки хонандагон ихтиёрӣ ба савол ва супоришҳои додашудаи омӯзгор дар иштироки ҳамаи ҳамдарсон бе ягон мушкилӣ ҷавоб дода тавонанд;

7) кори инфиродӣ, дукаса ва гурӯҳҳои хурд – агар имкон бошад, дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик бештар кори инфиродӣ, дукаса ё гурӯҳҳои хурдро ба роҳ мондан зарур аст. Ин шакли кор барои хонандагон дар раванди таълим озодии бештарро дар муҳокима ва муошират дода метавонад. Кори инфиродӣ, дукаса ва гурӯҳӣ метавонад барои баён кардани андешаҳои гуногун ё нуқтаи назари худ истифода шавад;

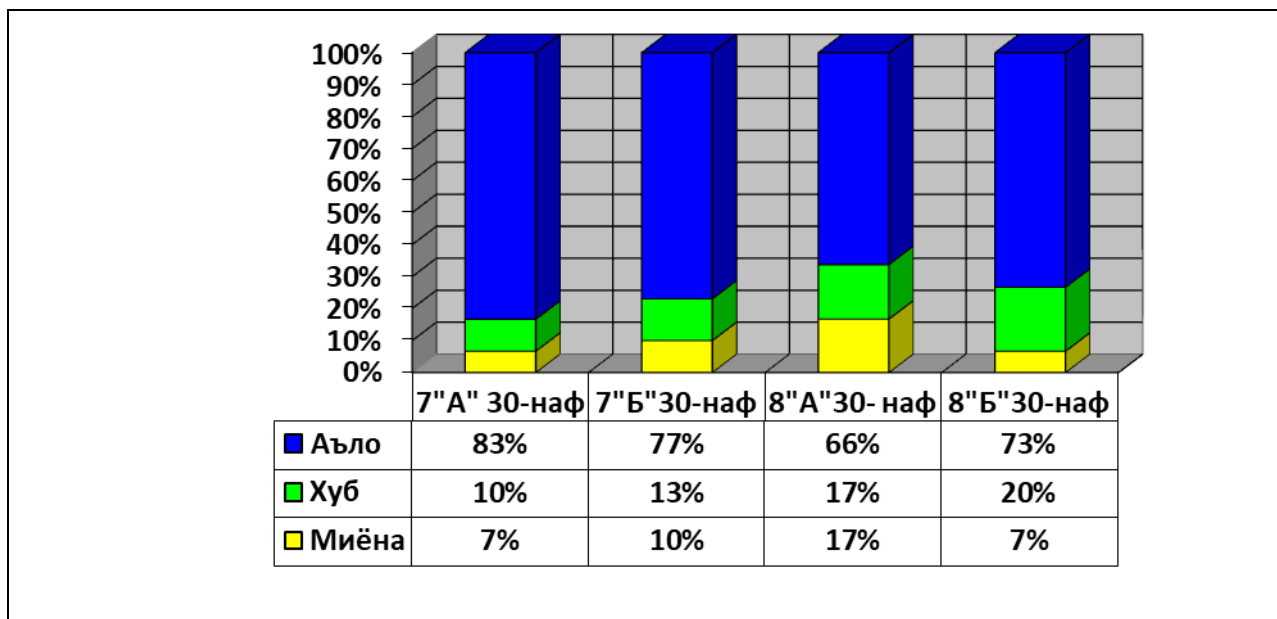
8) назорати пинҳонӣ – кор дар гурӯҳҳои хурд аз берун ба назар осон намояд ҳам, вале барои самаранок ва пурмаҳсул ташкил намудани он қобилияти ҳамоҳангсозии амалиёти кулли хонандагони синф лозим аст. Зимни ҷорӣ ва татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таълимии кишвар бо истифодаи роҳу усулҳои гуногуни таълимӣ таваҷҷуҳи асосӣ ба ҷанбаҳо ва хусусиятҳои назариявии ташкилӣ, методӣ ва мазмунӣ дода шавад.

Натиҷаи корҳои таҷрибавӣ мо дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии пойгоҳӣ нишон дод, ки бисёр омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик бо назария ва амалияи технологияҳои педагогӣ ба қадри зарурӣ шинос нестанд. Дарсҳои озмоишӣ, ки мо дар синфҳои 7-11 гузаронида шуданд, дар муқоиса бо омӯзгорони асосӣ дар синфҳои назоратӣ нишон доданд, ки дар синфҳои озмоишӣ, ки таълим дар асоси технологияи инноватсионӣ ба роҳ монда шудааст, донишу маҳорат нисбат ба хонандагони синфҳои назоратӣ чанд маротиба зиёд аст. Корҳои таҷрибавӣ-озмоиширо бо мақсади дар оянда дохил намудани навоарӣ ва тағйирот дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик, ислоҳи камбудию норасоиҳо ва ҷорӣ намудани шаклҳои муосир ва пешқадами педагогӣ идома дода, маҳсулноки ва сифати таълимро баланд бардоштан мумкин аст.

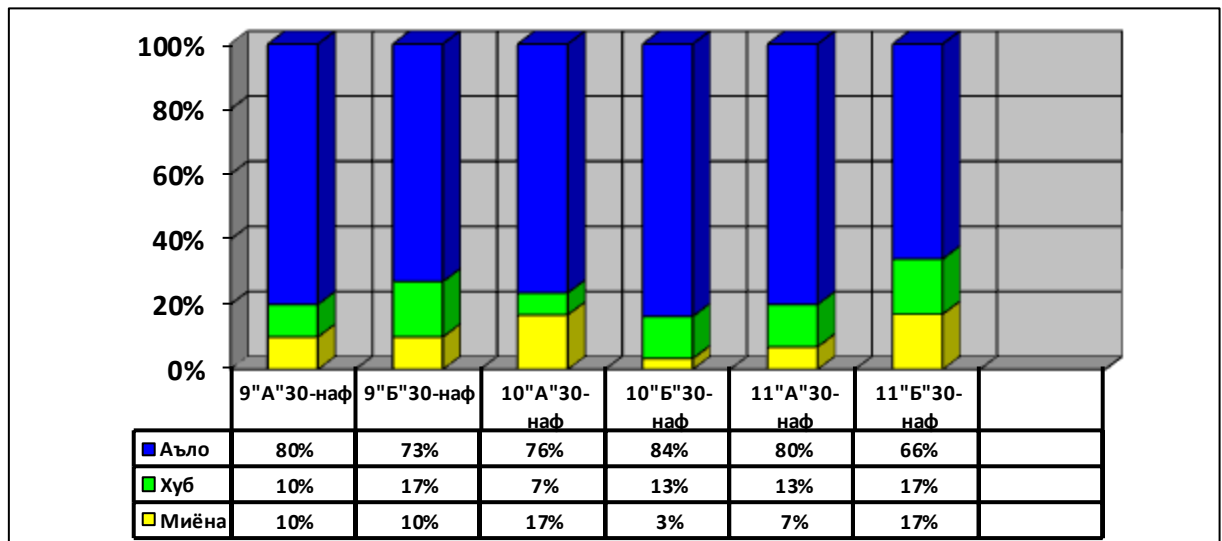
Ҷадвали 10. Натиҷаи санҷиши дониши хонандагони муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 32-и ноҳияи Синои шаҳри Душанбе дар соли хониши 2021-2022

Р/т	Синфҳо. Табдоди умумии хонандагон	Аълохонҳо		Хубхонҳо		Миёнахонҳо	
		Шумора	%	Шумора	%	Шумора	%
1	7 «А» 30 нафар	25	83,3	3	10	2	6,7
2	7 «Б» 30 нафар	23	76,7	4	13,3	3	10
3	8 «А» 30 нафар	20	66,8	5	16,6	5	16,6
4	8 «Б» 30 нафар	22	73,3	6	20	2	6,7
5	9 «А» 30 нафар	24	80	3	10	3	10
6	9 «Б» 30 нафар	22	73,4	5	16,6	3	10
7	10 «А» 30 нафар	23	76,7	2	6,7	5	16,6
8	10 «Б» 30 нафар	25	83,3	4	13,3	1	3,4
9	11 «А» 30 нафар	24	80	4	13,3	2	6,7
10	11 «Б» 30 нафар	20	66,8	5	16,6	5	16,6

Мувофиқи маълумоти дар ҷадвали 10 овардашуда, диаграммаҳои 9 ва 10-ро ба даст овардем. **Диаграммаи 9. Меъёрҳои арзёбии синфҳои 7 ва 8**

Диаграммаи 10. Меъёрҳои арзёбии синфҳои 9 то 11

Самарабахш ва сермахсул будани истифодаи технологияҳои муосир дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик аз омилҳои зерин вобаста аст:

1. Назорати савияи дониши таърихӣ хонандагон.
2. Назорати маҳорат ва малакаи касбии омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таълимӣ.
3. Назорати истифодаи роҳи усулҳои мухталифи инноватсионӣ дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик.

Дар омӯзиши фанни таърихи халқи тоҷик ва раванди дидактикии он бояд категорияро ба монанди ташхис истифода кунем, то ки бевосита татбиқи самаранок ва пурмахсули технологияҳои муосири инноватсиониро ба даст биёрем. Аз ин лиҳоз, лозим аст, ки ташхисро ҳамчун усули асосӣ ва муҳим дар раванди фаъолияти педагогӣ қабул намоем. Ташхис – ин амали дуруст ва фарқкардашудаи муқаррароти раванди дидактикӣ, яъне дақиқу амиқ муайян кардани натиҷаҳои арзёбиро дар назар дорад.

Бояд қайд намуд, ки бидуни ташхис раванди дидактикиро ба таври муассир ва самарабахш идора кардан ва дар шароити ҳозира натиҷаҳои дилхоҳи таълимӣ ба даст овардан ғайриимкон аст.

«Ташхис нисбат ба санчиши анъанавии дониш, маҳорат ва малакаи хонандагонро ба маънои васеътар ва амиқтар назорат мекунад. Озмоиши анъанавӣ бар хилофи ташхис танҳо натиҷахоро бидуни шарҳи пайдоиши онҳо муайян мекунад. Ташхис на танҳо натиҷахоро месанҷад, балки роҳҳои дурусти расидан ба онҳоро нишон медиҳад, тамоюлҳо, динамикаи эҷоди маҳсулотро муайян мекунад, яъне омӯзишро ҷолибтар менамояд. Мониторинг, баҳогузориҳои дониш ва малакаи хонандагон ба ташхис ҳамчун ҷузъҳои муҳим дохил карда шудаанд» [163, с. 112].

Шартҳои омода кардан ва гузаронидани дарсҳои таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ чунин амалхоро пешбинӣ мекунад:

- рад кардани усули пешинаи роҳбарӣ ба раванди таълим, яъне даст кашидан аз усули авторитарӣ ва майл намудан ба роҳи усулҳои нави таълими фанни таърихи халқи тоҷик;
- вобаста будани раванди таълим аз усулҳои таълими муосири педагогӣ;
- иҷрои талаботҳои муҳимтарин барои гузаронидани дарси таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- демократикунории раванди таълим дар тадриси ҳама фанҳои муассисаҳои таълимӣ;
- бо дарназардошти гузаронидани шаклҳои гуногуни дарсҳои таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ;
- аҳаммияти арзёбии дониш ва малакаи хонандагон дар ҳар як мавзӯи таърихи халқи тоҷик;
- муташаккилӣ, самаранокӣ ва муҳити маънавии раванди таълим;
- аниқ кардани ҳадафҳо ва вазифаҳои дарси пешбинишуда.

Ҳамин тариқ, ба назар гирифтани ва риоя кардани ҳар як шароити дар боло зикршуда барои ноил шудан ба сатҳи босифати таълими фанни таърихи халқи тоҷик, ки ба талаботи иҷтимоии ҷомеа мувофиқ аст, шароити мусоид фароҳам меорад.

Ба андешаи мо вобастагии мустақим ва робитаи байни шартҳои омода кардан ва татбиқи амалии ҳуди раванди таълими дидактикиро бо унсурҳои таълими инноватсионӣ дар дарси таърихи халқи тоҷик баръало ҳис менамоем.

Дар ин робита, мо кори таҳқиқоти ҳудро оид ба самаранок қорӣ ва татбиқи роҳу усулҳои инноватсионии таълим тибқи барномаи таълимии муносири муассисаҳои таълимии гуногуни Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳандозӣ намудем. Дар робита ба ин, моҳи майи соли 2019 аз тарафи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон таҳқиқот дар мавзӯи «Ҳолат ва самаранокҳои истифодаи усулҳои инноватсионии таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мониторинг гузаронида шуд. Бояд қайд кард, ки як қатор муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, аз ҷумла мактабҳои типӣ нава ба таҳлили кластерӣ шомил карда шуданд. Ба гурӯҳи муҳаққиқон инчунин чанд нафар унвонҷӯ низ ҳамроҳ карда шуд. Дар мониторинг ҳам омӯзгорон ва ҳам хонандагони синфҳои аз 6 то 11-и муассисаҳои таълимии шаҳри Душанбе, вилоятҳо, шаҳрҳо ва ноҳияҳои тобеи марказ ғайбаи ширкат варзиданд.

Ҳадаф ва вазифаҳои омӯзиши мониторингӣ муайян кардани сатҳи истифодаи амалии воситаҳои инноватсионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ ва эҳтимолан муайян кардани таъсири манфӣ ва мусбӣ ба самаранокҳои азхудкунии дониш аз ҷониби мактаббачагон буд. Натиҷаҳои мусбат ва манфии ин мониторинг дар марҳалаҳои навабатии қорҳои таҷрибаӣ-таҳқиқотӣ оид ба технологияи инноватсионӣ ҳангоми таълими ғанни таърихи халқи тоҷик истифода шуданд.

Ҳангоми таҳияи харитаи таҷрибаҳои ҷорӣ мо имкониятҳо ва меъёрҳои таҷрибавии зеринро дохил кардем:

Қисми I.

1. Насаб, ном, номи падар.
2. Таҷрибаи педагогӣ.
3. Курси таърих: «Таърихи халқи тоҷик».
4. Забони таълим (тоҷикӣ, ўзбекӣ, русӣ).
5. Синфи омӯзиш (масалан, 6 «А», 11 «Б»).
6. Мавзуи дарс.

Қисми II.

1. Усулҳои гуногуни истифода аз технологияҳои муосири инноватсионӣ, ки муаллимон дар дарс истифода мебаранд.
2. Тақсимои вақти хониш дар дарс.
3. Таҷҳизонидани синфхона ва мавҷудияти маводи таълимӣ ва методӣ.
4. Шакл ва сатҳи ҷавобҳои хонандагон дар синф, рафтор ва муносибати онҳо ба воситаҳои дидактикии истифодашуда.
5. Таъсири хусусиятҳои равонии ҳам муаллимон ва ҳам мактаббачагон дар дарсҳо.

Ин кор имкон дод, ки харитаи инфиродии таҷрибавии истифодаи технологияҳои инноватсионии таълим дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои пойгоҳӣ таҳия карда шавад (ниг. ба ҷадвалҳои 11 ва 12).

Ҷадвалҳои 11 ва 12. Харитаи таҷрибавӣ – инфиродии истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар дарсҳои таърихи халқи тоҷик

Р/г	Муассисаи таълимӣ	Ному насаби омӯзгор	Фан	Синф	Истифодаи вақт	Шаклҳои таълими инноватсионӣ	Истифодаи шаклҳо
1	Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 67-и шаҳри Душанбе	Назруллоева М.С.	Таърихи халқи тоҷик	9	1.Пурсиш–10 дақиқа 2.Шарҳи маводи нав – 15 дақиқа 3.Навиштани конспект–10 дақиқа 4.Пурсиш барои мустаҳкамунӣ–10 дақиқа	1. Муҳокима 2. Ҳучуми зехнӣ 3. Усули мизи мудаффар 4. Усули бозии корӣ 5. Кейс – усул 6. Ҳалли дастаҷамъонаи масъалаҳои эҷодӣ 7. Озмунҳои корҳои амалӣ бо муҳокима 8. Мини – лексия 9. Муаррифӣ (презентатсия) 10. Тарҳрезӣ 11. Сухбати эвристикӣ 12. Усули «инсерт»	+ + + + + + + +

Ҷадвали 12

Р/г	Муассисаи таълимӣ	Ному насаби омӯзгор	Фан	Синф	Истифодаи вақт	Шаклҳои таълими инноватсионӣ	Истифодаи шаклҳо
1	Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 32-и шаҳри Душанбе	Худоиева Д. М.	Таърихи халқи тоҷик	11	1.Лексия –15 дақиқа 2. Пурсиши пешакӣ–15 дақиқа 3. Шарҳи маводи нав – 15 дақиқа	1. Муҳокима 2. Ҳучуми зехнӣ 3. Усули мизи мудаффар 4. Усули бозии корӣ 5. Кейс – усул 6. Ҳалли дастаҷамъонаи масъалаҳои эҷодӣ 7. Озмунҳои корҳои амалӣ бо муҳокима 8. Мини – лексия 9. Муаррифӣ (презентатсия) 10. Тарҳрезӣ 11. Сухбати эвристикӣ 12. Усули «инсерт»	+ + + + + +

Дар раванди гузаронидани таҷрибаи таҳқиқотӣ-озмоишӣ ва натиҷаҳои аз он бадастомада вобаста ба сифатҳои касбии омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таълимӣ чунин хулосагирӣ намудем:

1. Омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд восита ва намудҳои гуногуни технологияҳои муосири инноватсиониро дар раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷик фаъолона ҷорӣ намоянд ва истифода баранд, зеро ба назари мо, онҳо ба давраи ҳозираи муассисаҳои таълимии кишвар мувофиқанд.

2. Ҳангоми роҳи усулҳои гуногуни истифода аз технологияҳои муосири инноватсионӣ бояд дар мадди аввал қисми зиёди фаъолият ба дӯши толибилмон гузошта шавад. Дар аксари ҳолатҳо фаъолияти мусбии ин ё он ҷиҳати равонии пешқадами ҳамкорӣ муваффақияти раванди педагогиро пешбинӣ мекунад, ки ин фарқияти технологияҳои инноватсионии педагогӣ аз усулҳои анъанавии таълим ба ҳисоб меравад. Тарбия ва таълим дар якҷоягӣ ба рушди ҳамаҷонибаи шахсият мусоидат мекунад, аз ин рӯ дар ин раванд мавқеи технологияҳои муосир бағоят бузург ба назар мерасад.

3. Самаранок будани фаъолияти педагогӣ бо истифода аз технологияҳои инноватсионӣ бештар бо шароити мусоиди баргузори ва раванди он муайян карда мешавад, ки дар байни онҳо мавқеи муҳимро таъминоти техникӣ, омилҳои иҷтимоӣ ва ахлоқӣ-равонӣ ишғол мекунад. Фароҳам сохтани вазъи созгори татбиқи технологияҳои навини педагогӣ дар таълиму тарбия ҳар қадар беҳтар бошад, ба даст овардани натиҷаи мусбати таълимӣ дар ҳалли вазифаҳои гузошташуда ҳамон қадар қулайтар мегардад.

4. Бо роҳи усулҳои нави инноватсионӣ дониши анъанавии ба даст овардашуда воситаи ташаккули маҳорат ва малакаҳои таълимӣ мегардад. Ин ба омӯзгори фанни таърихи халқи тоҷик имкон медиҳад, ки миқдори лозимӣ ва кофӣ маводи таълимиро муайян кунад.

5. Ба воситаи аз худ намудани роҳу усулҳои инноватсионӣ хонандагон фарқ кардани далелҳои таърихи аз худ менамоянд, супоришхоро дар асоси алгоритмҳои маъмул роҳҳои ҳал намудани манбаъҳои мушкilotро меомӯзанд.

6. Самарабахшии технологияҳои муосири инноватсионӣ дар дарси таърихи халқи тоҷик вобаста ба баъзе хусусиятҳои хонандагон ба монанди қобилият, синну сол, ҷинс, расму анъанаҳои миллӣ зимни ҳалли масъалаҳои гуногуни таълимӣ метавонад гуногун бошад.

Роҳу усулҳои нави таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар якҷоягӣ бо технологияҳои муосири инноватсионӣ ба омӯзгорон барои ба даст овардани натиҷаи дилхоҳи таълимӣ кӯмак мерасонанд, асоси онро маҳорат ва касбияти педагогии омӯзгор ташкил медиҳад.

Дар натиҷаи гузаронидани корҳои таҷрибавӣ-таҳқиқотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии пойгоҳӣ ҷиҳати истифодаи роҳу усулҳои муосири корбарии технологияҳои педагогӣ зимни таълими фанни таърихи халқи тоҷик, хусусиятҳои фарқкунандаи онҳо аз усулҳои анъанавии таълим муайян карда шуд. Натиҷаи он дар ҷадвали 13 оварда шудааст:

Ҷадвали 13. Фарқияти равишҳои таълими анъанавӣ ва усулҳои гуногуни истифодаи технологияҳои инноватсионии таълим

Усули анъанавии таълим	Усулҳои инноватсионии таълим
Ба муаллим ҳақиқат маълум аст	Ҳам омӯзгор ва ҳам хонандагон муҳаққиқ мебошанд
Ҷаҳонро дарк кунед	Дарк кардани ҷаҳон барои тағйир додани он
Дар маркази диққат мундариҷа мебошад	Шакл ва мундариҷа бо ҳам алоқаманданд
Амсилаҳо ҳамчун воситаи тафаккур ва амал нишон дода шудаанд	Муносибати байни назария ва амалия
Ҳақиқатҳои исботшуда	Уҳдадорӣ ба мақсад бо нисбият

Мо воситаҳои инноватсионии дар таълими таърихи халқи тоҷикро истифодашавандаро тасодуфан интихоб накардаем, зеро ба назари мо, онҳо ба шароити муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ бештар мутобиқ ва мувофиқ мебошанд. Муаллим ҳангоми истифодаи технологияи инноватсионӣ нақши ровӣ ва мушовирро мебозад, ӯ ба сохтори возеҳе дар раванди кор назорат мекунад.

Ҷорӣ ва истифодаи технологияҳои муосир дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик ҳамкории судманди ду субъекти асосии раванди таълим – омӯзгор ва хонандаро бо мақсади амалӣ намудани ҳадафи асосӣ таъмин менамояд, ки он азхудкунии асосҳои дониш, малака ва қобилияти истифода аз маводи таърихи дарбар мегирад. Дар тадрис ва раванди омӯзиши таърихи халқи тоҷик низ бояд дигаргуниҳои ҷиддӣ ворид карда шаванд.

Ҳамин тариқ, технологияҳои муосири инноватсионӣ метавонанд самаранокии раванди таълими фанни таърихи халқи тоҷикро афзоиш диҳанд ва мушкилоти дар назди муассисаи таълимӣ, яъне ба воя расонидани шахсияти ҳамаҷониба инкишофёфта ва аз ҷиҳати эҷодӣ озодро ҳал кунанд.

Хулосаи боби II

Истифодаи роҳу усулҳои инноватсионӣ дар равади таълими фанни таърихи халқи тоҷик дарсро ҷолибу самаранок намуда, шавқу ҳаваси хонандагонро зиёд мегардонад, зеро ин технологияҳо сифатан нав, ивазшаванда ва усули муосири таълим дар илми педагогика ба ҳисоб мераванд. Чунин бозёфтҳои дидактикӣ ба хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ шароит фароҳам меоранд, ки қобилияти эҷодӣ ва ҷустуҷӯӣ, тафаккури алтернативӣ ва қобилияти дарёфти роҳҳои ҳалли вазиятҳои мушкilotиро дар худ инкишоф диҳанд. Ҳангоми истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таълими таърихи халқи тоҷик хонандагон мубоҳиса кардан, ҳимоя кардани нуқтаи назари худ, ақида ва тарзи тафаккури ҳарифро эҳтиром кардан ва ба ҷавобҳои рафиқон баҳои объективӣ доданро меомӯзанд.

Дарсҳое, ки бо истифода аз технологияи бозӣ доир мегарданд, худ як намуди усули инноватсионии фаъолияти таълимӣ ва маърифатӣ бо истифода аз усулҳои фаъоли таълим мебошанд.

Натиҷаи таҳқиқ муайян намуд, ки имрӯз дар шароити ислоҳоти таҳсилоти миёнаи умумӣ дар назди фанни таърихи халқи тоҷик вазифаҳои муҳим гузошта шудаанд. Ин вазифаҳо ба мутобикшавии иҷтимоии шахсият, омодагӣ ба ҳаёти фаъоли иҷтимоӣ ва таълиму тарбия, самтҳои арзишҳои умумибашарӣ ва ватандӯстии амиқ шароити мусоид фароҳам меоранд.

Натиҷаи рушди пайваста, такмили усулҳои педагогӣ боиси ба технологияҳои инноватсионӣ табдил ёфтани онҳо гардид. Яъне, инҳо технологияҳое мебошанд, ки ба шарофати онҳо раванди якҷошавии ғояҳои нав дар таълим ба вуҷуд меояд. Истифодаи технологияҳои инноватсионӣ хонандагонро ба кори мустақилонаи фикрӣ, ба ҷустуҷӯ ва эҷодкорӣ водор месозад. Истифодаи ин технологияҳо имкон медиҳад, ки бо хонандагон самаранок кор карда, ба андешаҳои онҳо посух бояд дод.

Ҳама чизро андеша намуда, ба хулосае меоем, ки имрӯз аксари омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷик дигар фаъолияти педагогии худро дур аз технологияҳои муосир роҳандозӣ карда наметавонанд. Ҷорӣ ва тадбиқи технологияҳои муосири педагогӣ дар ташкили раванди таълим кӯмак мерасонанд ва қобилияти таълимии хонандаро дучанд боло мебардоранд. Таҷрибаҳо нишон доданд, ки истифодаи технологияҳои муосири педагогӣ ба хонандагон имкон медиҳад, ки малакаҳои муошират, маҳорат ва қобилият ба фаъолияти самаранок ва сатҳи умумии инкишофи равонию такмил диҳанд. Хонандагон барои омӯختани дониш озодона амал мекунанд, муносибатҳои сабабу натиҷа, хронологияро беҳтар аз худ мекунанд. Шакл ва усулҳои гуногуни ташкили дарс шавку ҳаваси хонандагонро ба фан зиёд мекунад, шуури таърихӣ онҳоро ташаккул медиҳад.

Ҳамин тариқ, аҳаммияти таҷриба дар он ифода меёбад, ки он барои ба сатҳи баланд расондани омӯзиши таърих мусоидат мекунад. Дар ин маврид дарки ватандӯстӣ, муносибати сарфакорона нисбат ба табиат ва ёдгориҳои бостонӣ дар заминаи мушаххаси таърихӣ бунёд мегардад.

ХУЛОСАҲОИ УМУМӢ ВА ТАВСИЯҲО

Вазъи имрӯзаи ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, маънавии ҷомеа ва идомаи ислоҳоти соҳаи маориф назари нав, муносибати некбинона, андешаю ҷараёни ҷадиди ҷалб намудани кормандони соҳаи маорифи ҷумҳурӣ ва аҳли ҷомеаро баҳри дарёфти роҳҳои таълиму тарбияи хушсифат тақозо дорад. Тараққиёти илму техника водор месозад, ки ҳамаи ҷабҳаҳои фаъолият ба талаботи замон мувофиқ гардонида шавад. Зеро, мо имрӯз дар марҳилае қарор дорем, ки фаъолияти идоракунии муассисаҳои таълимии кишварро бе истифодаи технологияҳои инноватсионӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Дар ин замина, татбиқи технологияҳои нави педагогӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи ҷумҳурӣ бо роҳи ҷорӣ намудани усулҳои фаъоли таълим, ба роҳ мондани таҳсилоти фосилавӣ тавассути истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, мақсаднок истифода бурдани технологияҳои информатсионӣ, ташкили озмоишгоҳҳои иинноватсионӣ, истифодаи васеи шабакаи Интернет, ба роҳ мондани фаъолияти самараноки китобхонаҳои электронӣ, ташкилу баргузории семинарҳои омӯзишӣ баҳри сифатнокии таҳсилот ва рушди фаъолияти иттилоотии омӯзгорон амалӣ карда мешаванд.

Таҳқиқоти назариявӣ ва озмоишии анҷомдодашуда фарзияи ташаккулёфтaro тасдиқ намуда, имкон медиҳанд, ки хулосаҳои умумии кори таҳқиқотиро ба таври зерин ҷамъбаст ва ироа намоем:

1. Педагогикаи муосир тақозо дорад, ки раванди таълим ба ниёзҳои ҷомеа ҷавобгӯ ва мазмуни технологияҳои омӯзиш ба имкониятҳои техникийи муосир мувофиқ гардад. Ҳамзамон ба воридшавӣ ва ҳамоҳангсозии хонанда дар ҷомеаи иттилоотӣ мусоидат намоянд. Технологияи инноватсионӣ на танҳо барои омӯзиши иловагӣ пешбинӣ шудааст, балки ҷузъи ҷудонашавандаи раванди таълимии ҳамагон буда, онро самарабахш мегардонад [1-М; 2-М; 10-М; 20-М; 22-М].

2. Истифодаи ҳамаҷонибаи технологияҳои навини педагогӣ дар раванди таълиму тарбия заминаи воқеии инкишоф ва истифодаи имкониятҳои интеллектуалиро барои ҳар як хонандаи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ фароҳам меорад. Аз ҳама муҳим, истифодаи технологияҳои навини педагогӣ толибилмонро дар зинаҳои аввалини ҳаёти ҷамъиятӣ баҳри молик будан ба қобилияти фикрронӣ, ташаккули маҳорати зеҳнӣю тафаккурӣ, маърифатнокии илмӣю техникӣ ҳидоят менамояд [1-М; 5-М; 6-М; 7-М; 9-М; 10-М; 15-М; 22-М].

3. Ҷомеаи навини иттилоотии асри XXI ва талаботи ҳамарӯзаи истеҳсолот, татбиқи технологияҳои муосир ва дастовардҳои илмӣ моро ба он водор менамоянд, ки оид ба нерӯи ақлонӣ ва малакаи касбии мутахассисон давра ба давра тағйирот ва иловаҳо ворид намоем. Бинобар ин, барои дарёфти ҷойи кор дар бозори озоди меҳнат шахс аз маҷмӯи зиёди маълумот бояд бархурдор бошад. Мутахассиси оянда бояд ба талаботи ҷаҳони муосир аз рӯи ихтисос ва ё дигар равияҳои касбӣ, ки шахс ба он таваҷҷуҳ дорад, ҷавобгӯ бошад [4-М; 5-М; 19-М; 20-М; 22-М].

4. Ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ ва иртиботӣ дар раванди таълим ба хонандагон имкон медиҳад, ки маводи омӯзиширо вобаста ба муҳимият ва зарурат дастрас ва мутолиа намоянд, ҷустуҷӯи маълумоти зарурӣ ба таври оҷил дастрас гардад, ба иттилоот ҳамчун ҷузъи муҳтавои соҳаи таҳсилот, донишҳои аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ ҷамъоваришуда дастрасии озод пайдо намояд, дар муҳити ба ӯ мувофиқ омӯзишҳои навро ба роҳ монад, барои ҳавасмандгардонии омӯзиш, маводҳои таълимиро дар шакли графикҳо, диаграммаҳо, аниматсия пешниҳод намояд, худтанзимкунӣ ва худшиносӣ ба роҳ монда шавад, масъалаҳои мушкил зуд роҳи ҳалли худро пайдо намоянд [4-М; 5-М; 19-М; 20-М; 22-М].

5. Технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик боиси ташаккул додани қобилияти фикрронии

хонандагон гардида, ба таври оддӣ, бо роҳи худ дидани вазъияти мушкилот, роҳҳои берун баромадан аз онҳоро муайян месозанд [1-М; 3-М; 15-М; 20-М].

6. Дар усули инноватсионии таълим файл ва саҳифаҳои пешакӣ тайёр карда шуда, боиси самаранокии дарс мегарданд, барои шавқовар ва диққатҷалбкунанда гузаронидани машғулиятҳо имконият медиҳанд, барои такмили қобилияти эҷодкории муҳассилин кӯмак мерасонанд [5-М; 6-М; 11-М; 19-М; 20-М; 22-М].

7. Бояд қайд намуд, ки дар рафти машғулият аз истифодаи технологияҳои инноватсионӣ, инчунин самаранокии технологияҳои мултимедиявӣ бештар эҳсос карда мешавад. Касбомӯзии муосирро бе истифодаи ин технологияҳо тасаввур намудан мушкил аст. Воситаҳои мултимедиявӣ низ яке аз роҳҳои самараноки омӯзиши тасвири объект ва ё ҳодисаҳо мебошанд. Дарси мултимедиявӣ бо ёрии тахтаи интерактивӣ гузаронида шуда, он таҷҳизоти таълимист, ки бо бартариятҳои зиёд фарқ мекунад [3-М; 5-М; 11-М; 19-М; 20-М; 22-М].

8. Гузариш аз усулҳои анъанавии таълим ба технологияҳои муосири инноватсионӣ дар фаъолияти педагогии омӯзгорони ҷумҳурӣ, тағйироти кулӣ ба амал овард. Омӯзгор бояд талаботи дидактикиро ба назар гирифта, мақсади истифодаи технологияҳои муосирро муайян ва хусусияти маводи таълимӣ, бахш ва тарзи фаҳмонидани мавзӯро ба он мутобиқ намояд. Таҷриба нишон медиҳад, ки технологияҳои инноватсионӣ на танҳо дар машғулиятҳо, балки берун аз он ҳам (корҳои беруназсинфӣ, энциклопедияи электронӣ, гузаронидани озмунҳо, викторинаҳо ва ғайра) истифода мегарданд [1-М; 3-М; 7-М; 15-М; 20-М; 22-М].

9. Роҳҳои низоми инноватсионии маориф дар замони муосир, усул ва намудҳои гуногуни он дар муассисаҳои таълимӣ пайгирӣ гардида, хусусиятҳои ворид шудан ба низоми ягона ва пешрафтаи маорифи ҷаҳонӣ баррасӣ ва омӯхта шуданд [5-М; 11-М; 19-М; 22-М].

10. Самтҳои асосии фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ оид ба ҷорӣ ва татбиқи технологияҳои навини таълимӣ ҳамчун воситаи рушди қобилиятҳои мухталифи хонандагон ба тариқи озмоиш санҷида шуд ва самаранокии он дар шакли маҷмӯӣ ва азхуд намудани технологияҳои муосири инноватсионӣ, инчунин иҷро намудани амалҳои гуногун ва салоҳиятнокии онҳо дар ҷараёни таълим, ки ба худ қисматҳои рефлексивӣ, ҳавасмандсозӣ, когнитивӣ ва фаъолиятнокиро шомил месозанд, омӯхта шуданд [1-М; 5-М; 6-М; 7-М; 9-М].

Истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар дарси таърихи халқи тоҷик ба хонандагон имкон медиҳад, ки на танҳо донишҳои нав ба даст оранд, балки масъулияти худро барои натиҷаи дилхоҳ ба ҳубӣ эҳсос кунанд. Кори санҷишии ҳамаҷониба, ки дар охири соли хониш дар синфҳои озмоишӣ гузаронида шуд, имкон дод, ки қобилияти эҷодии хонандагон бо роҳҳои санҷидани малакаю маҳорат (дар шакли матнҳои адабӣ ва илмӣ-таълимӣ, ҷадвалҳо, диаграммаҳо ва ғайра) пешниҳод шудаанд, арзёбӣ карда шавад ва ҳалли масъалаҳои таълимӣ ва амалӣ дар асоси дониш ва малакаҳои фаннии ташаккулёфта, инчунин ҷорабиниҳои таълимӣ ба эътибор гирифта шаванд.

Доираи истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар дарси таърихи халқи тоҷик хело фарох ва бузург аст. Ҳангоми кор бо ин ё он технологияи нав агар омӯзгор зарурияти истифодаи онро дарк кунад, фаъолияти педагогии ӯ ҳамон қадар касбӣ хоҳад шуд. Бо дарназардошти масъалаҳои мубрам ва ҳалношудаи мавзӯ таҳқиқоти минбаъдаи мо технологияи инноватсионӣ хоҳад буд.

Тавсияҳо барои истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот:

1. Маҳз омӯзгор бояд ҳамчун ташаббускори истифодаи технологияҳои инноватсионӣ баромад наояд, вазифаи вай на танҳо аз он иборат аст, ки ба хонанда мувофиқи нақшаи таълимии тасдиқшуда дониш диҳад, балки дар замири ӯ малакаҳои муҳимми ҳаётӣ, аз қабili ҷамъоварӣ

кардани маълумоти зарурӣ, қобилияти муоширати самаранок бо ҳамсолон, Ҳимоя ва пешниҳод кардани натиҷаҳои кор ва Ҳимоя карда тавонистани нуқтаи назари худ ва ғайраҳоро рушд диҳад.

2. Истифодаи роҳу усулҳои гуногуни инноватсионӣ ба хонандагон роҳху усулҳои муосири азхудкунии донишҳои навро меомӯзанд, дар наздик кардани маводи омӯхташуда ба амалияи ҳаёти ҳаррӯза ёрӣ мерасонанд ва на танҳо дониш, маҳорат, малакаро дар дарс, балки мавқеи ғаёлонаи ҳаётиро дар хонандагон ташаккул медиҳанд.

3. Вобаста ба талаботи замон, пайдо шудани усулҳои нави таълим мақсадҳои муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ низ тағйир ёфта, барномаҳои нави таълимӣ ва равишҳои нави омӯзиши ғанҳо тавассути низомҳои муттаҳидшудаи таълим таҳия мегардад. Танҳо истифодаи технологияҳои инноватсионӣ имконияти дар ин рақобат ғолиб омаданро таъмин мекунанд.

4. Кори таҳқиқотӣ нишон дод, ки мунтазам истифода бурдани технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таълими таърихи халқи тоҷик боиси он мегардад, ки нишондиҳандаҳои дониш дар муассисаҳои таълимии пойгоҳӣ ғоизи баландро ташкил дода, иштироки хонандагон дар ҳафтаҳои ғанӣ, олимпиадаҳо, озмунҳо ғаёлтар гардад.

5. Истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар таълим ҷанбаҳои муҳимми раванди дидактикиро тағйир медиҳад. Муносибати байни хонанда ва омӯзгор низ тағйир меёбад. Хонанда метавонад миқдори зиёди иттилооти гуногунро истифода ва дар амал татбиқ кунад, онро муттаҳид созад, қобилияти коркарди он, амсиласозии равандҳо ва ҳалли мушкилотро пайдо кунад, дар ғаёолияти таълимӣ мустақил гардад. Инчунин, тавассути истифодаи ин технологияҳо маҳорати муошират ва мутақобилаи хонандагон тақмил меёбад, шароити мусоидро барои омӯзиш ва азхудкунии ҷузъҳои мусбии «фарҳангҳои мухталиф» аз нуқтаи назари ташаккули фарҳанги умумибашарӣ муайян мекунанд.

6. Самаранокии татбиқи технологияҳои инноватсионӣ ба сифатҳои шахсии омӯзгор, салоҳият, сатҳи таҳсилот, садоқат ба касб ва аз ҳама муҳимтар аз муҳаббати ӯ нисбат ба хонандагон вобаста аст. Дар тарбия ва таълими насли солими наврас ҳамкории зичи омӯзгор ва тарбиятгиранда дар иртибот бо волидон аҳаммияти бузург дорад. Танҳо дар ҳамкории ҳамаи иштирокчиёни раванди таълим ҳадафҳои дар назди омӯзгор гузошташуда бомуваффақият ҳаллу фасл мегарданд.

7. Барои он ки хонандагон зарурати истифодаи технологияҳои инноватсиониро дарк кунанд, дар дарс шароити зарурӣ ва рӯҳияи эмотсионалӣ фароҳам оварда шавад. Ҳар як сухани омӯзгор, оҳанги гуфтор, чехра ва таъби ӯ бояд ба ҳадафи таълим мусоидат кунад ва ин сифатҳо боиси ташаккули истифодаи усулҳои муосири таълим ва технологияҳои инноватсионии онҳо мегардад.

8. Аз тарафи маъмурияти Муассисаи давлатии Донишқадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф ва филиалҳои он курсҳои омӯзишӣ оид ба омӯхтан ва татбиқи технологияҳои муосири инноватсионӣ бо омӯзгорони фанни таърихи халқи тоҷики муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии ҷумҳурӣ пайваста ташкил карда шавад.

РӢӢХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

- [1] Атакуллаев У. И. Развитие общего образования в Республике Таджикистан в период независимости (1991-2005гг.). – Душанбе, 2010. – 46 с.
- [2] Алиева А. И. Педагогическая обоснованность инновационной технологии обучения грамоте в школах Республики Таджикистан: автореф. дисс. канд. пед. наук. – Душанбе, 2007. – 24 с.
- [3] Арипов М. (Орифи). Из истории педагогической мысли таджикского народа. – Душанбе, 1965. – 221 с.
- [4] Актуальные вопросы методики обучения истории в средней школе. – М.: Просвещение, 1984. – 272 с.
- [5] Бадмаев Б. Ц. Методика преподавания психологии. – М., 2001. – С.74.
- [6] Буйдаков Х. Дидактические основы формирования обобщенных знаний учащихся старших классов в целостном педагогическом процесс: дисс. ... докт. пед. наук. – Душанбе, 1993. – 313 с.
- [7] Буйдаков Х. Б. Основы дидактики. – Душанбе, 1995. – 132 с.
- [8] Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения.– М.,1977. – 251 с.
- [9] Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М., 1995. – С. 5.
- [10] Богин Г. И. Уровни и компоненты речевой способности человека. – Калинин: Калининский государственный университет, 1975. – 106 с.
- [11] Белова С. В. Диалог – основа профессии учителя : учеб – метод, пособие / С. В. Белова. – М. : АПКиПРО, 2002. – 148 с.
- [12] Векслер С. И. Современное требование к уроку; Пособие для учителя – М.; Просвещение, 1985.
- [13] Волкова Т. Б. Прошлое и настоящее немецких энциклопедий / Т. Б. Волкова. – М., Библиография, 2008. – № 3. – С. 151-159.
- [14] Волков П. Учитель творчеству. – М., 1982. –160 с.

- [15] Выготский Л. С. Избрание психологические исследования. – М.: АПН РСФСР, 1965. – 213 с.
- [16] Выготский Л. С. Педагогическая психология. М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
- [17] Вагин А. А. Методика преподавания истории в средней школе. М.: Педагогика, 1968.
- [18] Гаргай В. Б. Повышение квалификации учителей в США и Великобритании: интерактивная модель // Методист. – М., 2004. – №2. – С. 8–10.
- [19] Гильбух Ю. З. Как учиться и работать эффективно. – Минск, 1985. – 255 с.
- [20] Геродот. История в девяти книгах. Пер. и прим. А. Стратановского. – Л.: –1972. – 600 с.
- [21] Голубов А. В. Методика проведения интерактивных лекций по экономической теории с применением мультимедиа-технологии обучения // Вестник УМО по профессионально-педагогическому образованию. – 2001, – №1.
- [22] Гузеев В. В. К формализации дидактики: системный классификатор организационных форм обучения // Школьные технологии – 2002, – № 4. – С. 49–58.
- [23] Гульчевская В. Г., Гульчевская И. Е. Что должен знать педагог о современных образовательных технологиях. – М., 2010. – 56 с.
- [24] Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. – М., 1986. – 240 с.
- [25] Дьяченко В. К. Общие формы организации процесса обучения: Актуальные проблемы теории и практики обучения. – Красноярск: Изд-во Красноярского университета, 1984. – 185 с.
- [26] Додушко И. В. Использование наглядности на уроках обществоведения. – М., 1984. – 142 с.
- [27] Джумаев Б. У. Гражданское воспитание учащихся на уроках истории таджикского народа: автореф. дисс. канд. пед. наук. – Душанбе, 2004. – 18 с.

- [28] Джураева Х. Ю. Способы реализации дидактических принципов при компьютерном обучении в условиях общеобразовательных школ Республики Таджикистан: автореф. дисс. канд. пед. наук. – Душанбе, 2007. – 24 с.
- [29] Дьяченко В. К. Организационная структура учебного процесса и ее развитие. – М.: Педагогика, 1989.
- [30] Дидактика средней школы // Под ред. М. А. Данилова и М. Н. Скаткина. М.: Просвещение, 1975. – 303 с.
- [31] Дьюи Дж. Школа и общество / Дж. Дьюи. – М.: Госиздат, 1924. – 168 с.
- [32] Жерлыгина С. П. Использование компьютерных технологий в преподавание истории / С. П. Жерлыгина // Преподавание истории в школе. – 2005. – № 8. – С. 68.
- [33] Зайцев В. С. Мультимедийные технологии в образовании: современный дискурс / В. С. Зайцев. – Челябинск: Издательство ЗАО «Библиотека А. Миллера», 2018. – 30 с.
- [34] Зеер Э. Ф., Павлова А. М., Сыманюк Э. Э. Модернизация профессионального образования: Компетентностный подход. – М.: МПСИ, 2005. – 216 с.
- [35] Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42; Компетентностный подход... // Высшее образование сегодня. – 2006. – № 6. – С. 20-26.
- [36] Зиёев Т. Н. Современная система школьная историческая образования. – Душанбе, 2009. – 209 с.
- [37] Зиёев Т. Н. Теоретической проблемы стратегии развития гражданского образования в Республики Таджикистан. – Душанбе, 2008. – С.4.
- [38] Зиёзода Т. Н. Теоретическая обоснованность и практическая эффективность системы школьного исторического образования Республики Таджикистан: дисс. ... докт. пед. наук. – Душанбе, 2010. – 378 с.

- [39] Зиёзода Т. Н. Методология: гуманизм вместо марксизма– ленинизма. – Душанбе: Ирфон, 2008. – С. 113-154.
- [40] Закон Республики Таджикистан «Об образовании». – Душанбе, 2013. – 25 с.
- [41] Зотов Ю. Б. Организация современного урока: Книга для учителя. – М: Просвещение, 1984. – 144 с.
- [42] Зенков Л. В. Дидактика в жизнь. – М., 1968. – 176 с.
- [43] Иматова Л. М. Современные инновационные технологии и их эффективность в ДОУ // Материалы международной конференции «Инклюзивное образование: проблемы, поиск путей решения». – Душанбе, 2012. – С. 98 - 101.
- [44] Иоффе А. Н. Основные стратегии преподавания в школе / А. Н. Иоффе // Преподавание истории в школе. – 2005. – № 7. – С. 154.
- [45] Каримова И. Х., Шарифзода Ф. Учитель – творец добра и прогресса. – Душанбе: Ирфон, 2010. – 180 с.
- [46] Коменский Я. А. Избранные педагогические сочинения.– М., 1982.
- [47] Коменский Я. А. Великая дидактика. – М.: Просвещение, 1983.
- [48] Коменский Я. А. О воспитании: Золотой фонд педагогики / – М.: Школьная пресса. – 2003.
- [49] Коменский, Я. А. Великая дидактика. Избранные педагогические сочинения / Я. А. Коменский. – М.: Уч. пед. Издат, 1955.– 638 с.
- [50] Коменский, Я. А. Избранные педагогические сочинения / Я. А. Коменский. – В 2-х т. Т.1. – М.: Педагогика, 1982. – 656 с.
- [51] Коменский, Я. А. Избранные педагогические сочинения Я. А. Коменский. – В 2-х т. Т.2. – М.: Педагогика, 1982. – 576 с.
- [52] Калущкая Е. К. Современный кабинет истории: проблемы и перспективы / Е. К. Калущкая // Преподавание истории в школе. – 2008. – № 3. – С. 3-6.
- [53] Кирсанов А. А. Индивидуальный подход к учащимся в обучении. – Казань: КГПИ, 1978.

- [54] Кларин М. В. Инновация в мировой педагогике. – Рига, 1995. – С. 29-30.
- [55] Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе: Анализ зарубежного опыта. – М., 1989. – 225 с.
- [56] Кларин М. В. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта // Педагогика. – М., 2000. – № 7. – С. 13-18.
- [57] Кларин М. В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогический поисках. – М., 1994. – 223 с.
- [58] Кларин М. В. Инновации в обучении: метафоры и модели: анализ зарубежного опыта. – М.: Наука, 1997. – 222 с.
- [59] Козлова Г. А. Дидактическая эффективность компьютеризации обучения (по материалам зарубежных публикаций): дисс. ... канд. пед. наук. – М., 1992. – 203 с.
- [60] Козлов И. Ф. Педагогический опыт А. С. Макаренко. – М., 1987. – 159 с.
- [61] Коловалец Л. С. Познавательная систематичность учащихся в условиях компьютерного обучения // Педагогика. – 1999. – № 2, – С. 46-50.
- [62] Конева С. Н. Развитие системы обучения информатике на основе использования интернет-технологий. – Алматы, 2004. – 162 с.
- [63] Конт И. Трактаты и письма. – М., 1980. – 710 с.
- [64] Коротаев Е. В. Хочу, могу, умею! Обучение, погруженное в общение. – М., 1997. – 102 с.
- [65] Коротаев Е. В. Обучающие технологии в познавательной деятельности школьников. – М., 2003. – 176 с.
- [66] Коротков Э. М. Управление качеством образования. – 2-е изд. – М.: Академический проект, 2007. – 320 с. ISBN 978-5-8291-0836-6.
- [67] Карпенко М. Новая парадигма образования XXI в // Высшее образование в России. – 2007. – №4. – С. 93.
- [68] Кононец А. Н. Педагогическое моделирование: новые вопросы / А. Н. Кононец // Инновационные подходы к организации

- образовательного процесса в современном техническом вузе: сб. метод. Тр / под ред. Л. П. Лазаревой. – Хабаровск: Издво ДВГУПС. – 2008. – С. 22-31.
- [69] Косолапова М. А., Ефанов В. И. Развитие профессиональной компетентности преподавателя технического вуза при повышении квалификации // Материалы международной научно-методической конференции «Современное образование: проблемы обеспечения качества подготовки специалистов в условиях перехода к многоуровневой системе высшего образования» – Томск: ТУСУР, 2012, – С. 161–162.
- [70] Конаржевский Ю. А. Анализ урока. – М: Педагогический поиск, 2000. – 126 с.
- [71] Консепсияи гузариш ба низоми нави тахсилоти миёнаи умумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2010, № 207.
- [72] Лутфуллоев М. Дарс. – Душанбе: Маориф, 1995. – 162 с.
- [73] Лутфуллоев М. Дастури фаъолияти омӯзгор. – Душанбе, 2007. – 120 с.
- [74] Лутфуллоев М. Дидактикаи муосир. – Душанбе, Маориф ва фарҳанг, 2010. – 432 с.
- [75] Лутфуллозода М., Бобизода Ғ. Андешаҳо перомуни салоҳиятҳо ва ташаккули онҳо. – Душанбе, 2017. – 57 с.
- [76] Лавров Е. П. Об учебниках истории союзной республики // Преподавание истории в школе. – 1983. – № 4. – С. 36-41.
- [77] Лернер И. Я. Дидактическая система методов обучения. – М., 1976. – 106 с.
- [78] Лернер И. Я. Развитие мышления учащихся в процессе обучения истории. – М.: Просвещение, 1982. – С. 38.
- [79] Лернер И. Я. Требования к современному уроку. Метод указания. – М., 1969. – 43 с.
- [80] Лернер И. Я. Совершенствование содержания образования в школе. – М.: Просвещение, 1985. – 128 с.
- [81] Левин К. Теория поля в социальных науках / Пер. Е. Сурпина. – СПб.: Речь, 2000.

- [82] Ляудис В. Я. Инновационное обучение и наука. – М., 1992. – С. 142.
- [83] Максимова В. Н. Проблемный подход к обучению в школе: Методическое пособие по спецкурсу. – Л., 1973.
- [84] Макаренко А. С. Школа жизни, труда, воспитания: Учебная книга по истории, теории и практике воспитания. В 9-ти томах. – Нижний Новгород, 2007-2017 гг.
- [85] Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология // Собрание сочинений. Т. 3. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1955. – 689 с
- [86] Малькова З. А. Современная школа США. – М.: Педагогика, 1971. – 307 с.
- [87] Махмутов М. И. Современный урок. – М., 1985. – 184 с.
- [88] Махненко С. Г., Овчинников Е.О. Педагогические технологии: Программа и рекомендации по курсу. – Ростов н/Д: РГПУ, 1993.
- [89] Машбиц Б. И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения. – М.: Педагогика, 1998.
- [90] Методика использования средств обучения в преподавание истории // Под ред. Д. И. Полторака. – М.: Просвещение, 1978. – 207 с.
- [91] Мурзаев В. С. Рисунки на классной доске в преподавание истории. – М., 1960. – 112 с.
- [92] Методика преподавания истории в средней школе / С. А. Ежова и др. – М.: Просвещение, 1986.
- [93] Мирзоев А.Р., Солиев О.Қ. Моделсозӣ дар педагогика // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2022. – №12. – С. 152-156.
- [94] Нечкина М. В. Василий Осипович Ключевский: История жизни и творчества. – М.: Наука, 1974. – 640 с.
- [95] Назаров Р. С. Муқоисаи натиҷаҳои ба дастовардаи довталабон аз субтести «Забони тоҷикӣ» / Р. С. Назаров // Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – 2018. – № 4 (29). – С. 53 - 59.
- [96] Пазина В. Использование коллективных форм работ в учебном процессе. – Душанбе, 1985.

- [97] Парпишоев К. З. Формирование познавательных способностей старшеклассников на уроках истории таджикского народа: дисс. ... канд. пед. наук. – Душанбе, 2010. – 158 с.
- [98] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2017. – Душанбе, 2018. – 40 с.
- [99] Пахлавонов А. Педагогические мысли таджикского народа: автореф. дисс. докт. пед. наук. – Душанбе, 1995. – 42 с.
- [100] Панина Т. С. Современные способы активизации обучения. – М.: Академия, 2006. – 121 с.
- [101] Педагогика // Под. ред. Ю. К. Бабанского. – М., 1988. – 479 с.
- [102] Педагогический словарь / Под ред. Б. М. Бим – Бад. – М., 2002. – 410 с.
- [103] Пряжникова О. В. От теории к практике на уроках истории / О. В. Пряжникова // Эксперимент и инновации в школе. – М. 2009 – № 6 – С. 37.
- [104] Пидкасистый П. И., Хайдаров Ж. С. Технология игры в обучении и развития: учебное пособие. – М.: МТУ, 1996. – 272 с.
- [105] Петякшева М. Г. Интерактивные формы обучения на уроках истории. – Старопестерево, 2011. – 91 с.
- [106] Подласый И. П. Педагогика. Книга 1-2. – М., 1999. – 576 с.
- [107] Подласый И. П. Как подготовить эффективный урок. – Киев, 1989. – 246 с.
- [108] Поляков С. Д. В поисках педагогической инноватики / С. Д. Поляков. – М.: МГГШ, 1993. – 130 с.
- [109] Попова Н. А. Повышение квалификации педагогов в сфере информационно-коммуникационных технологий в условиях информатизации образования / Н. А. Попова // Педагогика и жизнь: междунар. сб. науч. тр. – Воронеж, 2006. – Вып. 1. – С. 83-87.
- [110] Поляков С. Д. В поисках педагогической инноватики / С. Д. Поляков. – М.: МГГШ, 1993. – 130 с.

- [111] Попова Н. А. Влияние управления информатизацией в общеобразовательном учреждении на совершенствование образовательного процесса / Н.А. Попова // Сборник научных статей. – Самара, 2007. Вып. 4. – С. 48-54.
- [112] Попова Н. А. Информационно-коммуникационные технологии в аспекте доступности и качества общего образования / Н. А. Попова // Наука: науч.– производств. журн. – Костанай, 2006. – Вып. 3. – С. 59-61.
- [113] Попова Н. А. Повышение квалификации педагогов в сфере информационно-коммуникационных технологий в условиях информатизации образования / Н. А. Попова // Педагогика и жизнь: междунар. сб. науч. тр. – Воронеж, 2006. – Вып. 1. – С. 83-87.
- [114] Поташник М. М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: пособие для учителя / М. М. Поташник. – Киев, 1988. – 191с.
- [115] Поташник М. М. Требования к современному уроку: Методическое пособие. – М.: Центр педагогического образования, 2012. – 272 с.
- [116] Примерные программы общего образования: Стандарты второго поколения. В 2 ч. Ч. 1. / Ред. совет: Л. И. Лыняной и др. – М.: Просвещение, 2008. – 317 с.
- [117] Равен Дж. Компетентность в современном обществе. – М., 2002. – С. 69–84.
- [118] Расулов Д. Дидактика: дастури таълимӣ \ Д. Расулов, Д. Гафурова. – Душанбе., 2013. – 233 с.
- [119] Рахимов Х. Педагогика / Х. Рахимов, А. Нуров. – Душанбе: Хумо, 2007. – 447 с.
- [120] Роберт И. В. Концепция комплексной, многоуровневой и многопрофильной подготовки кадров информатизации образования / И. В. Роберт, О. А. Козлов // Информатика и образование. – 2005. – № 11. – С. 3-9; № 12. – С. 4-13.
- [121] Роберт И. В. О понятийном аппарате информатизации образования / И. В. Роберт // Информатика и образование. – 2002. – № 12. – С. 2-7.

- [122] Роберт И. В. Основные направления развития информатизации образования в школе / И. В. Роберт // Информатика и образование, 2005. – № 4. – С. 2-6.
- [123] Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание / С. Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1957. – 85с.
- [124] Рафикова Р. С. Интерактивные технологии обучения как средства развития творческих способностей студентов. – Казань, 2007. – 206 с.
- [125] Ривес С. М. Воспитание воли учащихся в процессе обучения. – М., 1958. – 222 с.
- [126] Риккерт Г. Наука о природе и науки о культуре. – Спб, – М., 1910. – 128 с.
- [127] Румянцев В. Б. Всемирная история в Интернете / В. Б. Румянцев // Преподавание истории и в школе. – 2002. – № 8. – С. 75-77.
- [128] Сафина Д. В., Мусина Р. Г., Мухтори К. и др. Методы обучения: интерактивное обучение: Методическое пособие. – Душанбе, 2007. – 83 с.
- [129] Самиев А. Х. Культурно-историческая традиция как духовно-нравственная основа национальной безопасности Таджикистана. // Материалы научно – практического форума. – Душанбе, 1998. – С. 53.
- [130] Седых С. П. Компьютерная технология подготовки и проведения учебных занятий: дисс. ... канд. пед. наук. – Краснодар, 1999. – 86 с.
- [131] Смирнов И. П. Человек – образование – профессия – личность: Монография. – М., 2002. – С. 169-365.
- [132] Студеникин М. Т. Современные технологии преподавания истории в школе / М. Т. Студеникин. – М., 2007. – 227 с.
- [133] Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы. – М., 2000, – № 1. – 41 с.
- [134] Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие для педагогических и институтов повышения квалификации / Г. К. Селевко. – М: Народное образование, 1998. – С. 28-34.

- [135] Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Общая педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. В. А. Сластенина: В 2 ч. – М., 2002. – Ч. 1. – 288 с.
- [136] Слободчиков В. И. Психология развития / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М., 1995. – 383 с.
- [137] Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы / Н. Суворова // Учитель – 2000. – № 1. – С. 25.
- [138] Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. – Киев: Радянська школа, 1974. – 288 с.
- [139] Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения в 3-х т., т. 1. – М.: Педагогика, 1979. – С. 22.
- [140] Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020. – Душанбе, 2012. – 47с.
- [141] Стратегияи давлатии «Технологияи иттилоотӣ-коммуникативӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» // Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 ноябри соли 2003, № 1174.
- [142] Субботина М. А. Игры и занимательные задания по истории, – Можайск, 2003. – 336 с.
- [143] Студеникин М. Т. Методика преподавания истории в школе. – М.: Владос, 2000.
- [144] Тагдиров Т. К. Педагогические условия реализации инновационных процессов в школах Республики Таджикистан: дисс. ... канд. пед. наук. – Душанбе, 2010. – 171 с.
- [145] Тангиров Х. Э. Дидактические условия использования электронных средств обучения в информационной образовательной процессе / Х. Э. Тангиров // Теория и практика образования в современном мире (II): материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, ноябрь 2012 г.). – СПб.: Реноме, 2012. – С. 96-97.
- [146] Тангиров Х.Э. Методические особенности использования электронных учебных комплексов на уроке математики в школе // Молодой ученый. – Чита, – 2012. – № 5. – С. 510-514.

- [147] Туронов С. Ш. Муносибатҳои босалоҳият дар таълим. – Душанбе, 2017. – 57 с.
- [148] Тороп В. В. Проблема использования информационных технологий в преподавании предметов социально-гуманитарного цикла / В. В. Тороп // Преподавание истории в школе. – 2007. – № 2. – С. 4-8.
- [149] Ушинский К. Д. Избр. пед. соч. В 2-х т. – Т. 1. – М., 1953. – С. 199.
- [150] Ушинский К. Д. Педагогические соч. В 6-ти т. Т. 2. – М., 1988. – С. 30.
- [151] Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения / Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии (1861). – М.: Изд-во Академии наук РСФСР, 1945. – 461 с.
- [152] Фоменко В. Т. Нетрадиционные системы организации учебного процесса. — Ростов н/Д: ГНМЦ, 1994.
- [153] Философские проблемы социально-гуманитарных наук. – М., 2006. – 615 с.
- [154] Франк С. Л. Духовные основы общества. – Париж, 1930.
- [155] Февр Л. Бои за историю / Пер. с фр. – М.: Наука, 1991. – 629 с.
- [156] Хуторской А. В. Педагогика: Учебник для вузов. Стандарт третьего поколения. – СПб.: Питер, 2019. – 608 с.
- [157] Хуторской А. В. Современная дидактика : учебник для вузов / А. В. Хуторской. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2021. – 406 с.
- [158] Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М.: МГУ, 2003. – 416 с.
- [159] Хуторской А. В. История дидактики. Инновационные системы обучения от Античности до наших дней : учеб.– метод. пособие. – Москва.: Флинта, 2021. – 536 с.
- [160] Хуторской А. В. Дидактика: Учебник для вузов. Стандарт третьего поколения. – СПб.: Питер, 2017. – 720 с.
- [161] Цицерон. Речи. / Пер. В. О. Горенштейна. // Вестник древней истории. – М., 1986. – № 4, 1987. – № 1-2.

- [162] Чуракова Р. Г. Технология и аспектный анализ современного урока в школе. – М.: Академкнига, 2009. – 112 с.
- [163] Шарифзода Ф. Актуальные проблемы современной педагогики. Книга 2. – Душанбе, 2010. – 200 с.
- [164] Шарифзода Ф. Педагогика 21-го века. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 413 с.
- [165] Шарифзода Ф., Файзалиев Ч. Ҳикмати афкори педагогии ниёгон. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 402 с.
- [166] Шаропов Ш. А., Ахмадова С. А. Некоторые научно-процессуальные аспекты информатизации образовательной сферы // «Учёные записки» Худжандского государственного университета имени академика Б. Гафурова. Серия гуманитарно-общественных наук. – 2015. – № 4 (45). – С. 253-257. ISSN 2077-4990.
- [167] Шарипов М. Г. Теория и практика интерактивного обучения в прошлое и настоящее: позитивный и негативный опыт // Вестник государственного педагогического университета Республика Таджикистан. – Душанбе, 2011. – № 3 (39). – С. 182-186. ISSN 2219-5408.
- [168] Шарипов М. Г. Теоретическая обоснованность применения интерактивной технологии в обучении истории таджикского народа в общеобразовательной школе: дисс. ... канд. пед. наук. – Душанбе, 2014. – 163 с.
- [169] Шарипов М. Г. Теоретическая обоснованность применения интерактивной технологии в обучении истории таджикского народа в общеобразовательной школе: автореф. дисс. канд. пед. наук. – Душанбе, 2014. – 25 с.
- [170] Шамова Т. И. Активизация учения школьников. – М., 1982. – С. 88.
- [171] Шадрин А.Н. Коллективный способ обучения. Методика и теория. – Ростов н/Д: Изд-во ОблИУУ, 1993.
- [172] Шацкий С.Т. Избранные педагогические сочинения. Т. 1-2. – М., 1980.
- [173] Шацкий С.Т. Педагогические сочинения. Т. 1-4. – М., 1962-1965.

- [174] Шевченко Н. Интерактивные формы обучения как средство развития личности школьника / Н. Шевченко // Учитель истории. – М., 2005. – № 5. – С. 13-17.
- [175] Шлегель К. В. Сочинения. Т. 1. Философия жизни – Философия истории. – Санкт-Петербург., 2015. – 816 с.
- [176] Шоган В. В. Новые технологии в историческом образовании. – Ростов – на Дону: Феникс, 2005.
- [177] Шопенгауэр А. Свобода воли и нравственность. – М., 1992.
- [178] Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М., 1979. – 160 с.
- [179] Щуркова Н. Е. Культура современного урока. – Смоленск: Смоленский областной институт усовершенствования учителей, 2012. – 114 с.
- [180] Эмомали Рахмонов. Независимость Таджикистана и возмуждение нации. Т. 2. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 424 с.
- [181] Эмомалӣ Раҳмонов. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи милат. Ҷилди 7. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 480 с.
- [182] Эмомали Рахмон. Независимость Таджикистана и возрождение нации. Том 10. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 568 с.
- [183] Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён, иборат аз ҷаҳор китоб. – Душанбе: Ирфон, 2016. – 666 с.
- [184] Эмомали Рахмон. Таджики в зеркале истории. От Арийцев до Саманидов. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 676 с.
- [185] Эльконин Д. Б. Психология игры. – М., 1999.
- [186] Эрдниев П. М. Укрупнение дидактических единиц как технология обучения. – М.: Просвещение, 1992.
- [187] Юнусова Н. М. Технологическая вариантивность современного урока в условиях демократизации деятельности школ Таджикистана (на материале начальных классов): дисс. ... канд. пед. наук. – Душанбе, 2000. – 167 с.

[188] Юцявичене П.А. Принципы модульного обучения // Советская педагогика. 1990. № 1.

[189] Ярмаченко Н. Д. Педагогическая деятельность и творческое наследие А. С. Макаренко. – Киев, 1989. ISBN 5-330-00641-4.

МУНДАРИЧАИ АСОСӢ ВА НАТИЧАӢОИ ТАҲҚИҚОТ ДАР ИНТИШОРОТИ ЗЕРИНИ МУАЛЛИФ ИНЪИКОС ШУДААНД:

**I. Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияхои тақризии тавсия намудани
ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:**

[1–М]. Палавонов А. М. Таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ мавриди истифодаи технологияҳои муосири педагогӣ. // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – Душанбе, 2020. – № 3 (31). – С. 106-111. ISSN 2617-5620.

[2–М]. Палавонов А. М. Истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ. Палавонов А. М., Иматзода Л. М. // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – Душанбе, 2021. – № 3 (35). – С. 75- 80. ISSN 2617-5620.

[3–М]. Палавонов А. М. Нақши технологияи бозӣ дар дарси таърихи халқи тоҷик. // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – Душанбе, 2022. – № 3 (39). – С. 49-55. ISSN 2617-5620.

[4–М]. Палавонов А. М. Роҳ ва усулҳои муосири таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ. // Паёми Донишгоҳи Давлатии Кӯлоб. – Душанбе, 2024. № 2 (35). – С. 105-113. ISSN 2616-5260.

[5–М]. Палавонов А. М. Шаклҳои муосири ташкили фаъолияти таълими таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ. // Паёми Донишгоҳи Хоруғ. – Хоруғ, 2024. № 2 (30). – С. 139-146. ISSN 2664-5696.

II. Маводи дар маҷмуаи маводи конференсия ва дигар нашрияҳои интишоргардида:

[6–М]. Палавонов А. М. Баландбардории самаранокии таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ. Палавонов А. М., Ғайратов М. Х. // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2020. – № 4 (4). – С.142-147. ISSN 2708-5759.

[7–М]. Палавонов А. М. Роҳҳои баландбардории самаранокии таълим дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ. Палавонов А. М., Ғайратов М. Х. // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2020. – № 4 (4). – С. 53 - 56. ISSN 2708-5759.

[8–М]. Палавонов А. М. Таълими салоҳиятнокӣ: Усулҳое, ки таълимро босамар мегардонанд // Масъалаҳои методикаи таълим. – Душанбе, 2020. – № 2. – С. 41-43.

[9–М]. Палавонов А. М. Истиқлолият ва рушди илму фарҳанги миллӣ. // (маҷмуаи мақолаҳо бахшида ба 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон). – Душанбе, 2020. – С. 37- 46.

[10–М]. Палавонов А. М. Дарси таърих бо нигоҳи нав. // «Дарси муосир» (маҷмуаи мақолаҳо аз таҷрибаи омӯзгорони шаҳри Душанбе, қисми 1) – Душанбе, 2020. – С. 78-90. ISSN 978-99975-542-2-2

[11–М]. Палавонов А. М. Дарс: Намуд ва сохтор // Маорифи Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – № 4. – С. 27-31.

[12–М]. Палавонов А. М. Моҳияти низоми таҳсилоти иловагии фосилавӣ дар раванди таълим // Маорифи Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – № 6. – С. 26-28

[13–М]. Палавонов А. М. Низоми муносибати салоҳиятнок: Усулҳои мухталиф ба таълим ва омӯзиш // Маърифати омӯзгор. – Душанбе, 2020. – № 8. – С. 14 - 16. ISSN 2306-4293.

[14–М]. Палавонов А. М. Истифодаи технологияҳои муосири педагогӣ зимни таълими фанни таърихи халқи тоҷик // Маърифати омӯзгор. – Душанбе, 2021. – № 2. – С. 53-56. ISSN 2306-4293.

[15–М]. Палавонов А.М. Дарс: Намуд ва сохтор. //«Маориф ва истиқлол». (Маҷмуаи мақолаҳои озмунӣ барои дарёфти ҷоизаи Маориф ва истиқлол. Китоби 1). – Душанбе, 2021. – С. 228-236.

[16–М]. Палавонов А. М. Чаро ба дарси муҳим ба чашми кам нигарем? Палавонов А. М., Ҷабборов Ф. // «Маориф ва истиқлол», (маҷмуаи мақолаҳои озмунӣ барои дарёфти ҷоизаи Маориф ва истиқлол. Китоби 2). – Душанбе, 2021. – С. 160-164.

[17–М]. Палавонов А. М. Каломи оқилона ва орифонаи Пешвои миллат. // Маърифати омӯзгор. – Душанбе, 2021. – № 4. – С. 4-5. ISSN 23064-293.

[18–М]. Палавонов А. М. Омӯзгор ҳомии арзишҳои миллист. // Маорифи Тоҷикистон. – Душанбе, 2021. – № 11.– С. 61-62.

[19–М]. Палавонов А. М. Ҷавонон ва мавқеи меҳварии онҳо дар сиёсати Пешвои миллат. // Маърифати омӯзгор. – Душанбе, 2021. – № 12. – С. 4-7. ISSN 2306-4293.

[20–М]. Палавонов А. М. Аҳамияти истифодаи технологияи бозӣ дар дарси таърих // Масъалаҳои методикаи таълим. – Душанбе, 2021. – № 11. – С. 48-51.

[21–М]. Палавонов А. М. Истифодаи технологияҳои мултимедиявӣ дар дарси таърих. // Масъалаҳои методикаи таълим. – Душанбе, 2022. – № 1. – С. 38-40.

[22–М]. Палавонов А. М. Истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ дар раванди таълим. // Маорифи Тоҷикистон. – Душанбе, 2022. – № 6. – С.38-41.

[23–М]. Палавонов А. М. Масъалаҳои мубрами психологию педагогии тарбияи наврасону ҷавонон дар шароити ҷаҳонишавӣ. //Маърифати омӯзгор. – Душанбе, 2022. – № 7. – С. 25-28. ISSN 2306 - 4293.

[24–М]. Палавонов А. М. Афзалиятҳои истифодаи технологияи инноватсионӣ дар раванди таълим. // Маърифати омӯзгор. – Душанбе, 2022. – № 3. – С. 46 – 50. ISSN 2306-4293.

[25–М]. Палавонов А. М. Концепсияи таълими фанҳои тахассусӣ // Омӯзгор. – Душанбе, 2023. – № 45 (12426). – С. 10.

[26–М]. Палавонов А. М. Аҳамият ва афзалияти истифодаи тахтаи муосири интерактивӣ ҳангоми таълими фанни таърихи халқи тоҷик // Маорифи Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – № 3. – С. 42-46.

[27–М]. Палавонов А. М. Проблемаи методикаи таълими фанҳои тахассусӣ. // Маорифи Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – № 3. – С. 43- 47.

[28–М]. Палавонов А. М. Таърихи халқи тоҷикро бояд бо усулҳои муосир таълим бидиҳем. // Маърифати омӯзгор. – Душанбе, 2024. – № 5. – С. 30 – 32. ISSN 2306- 4293.

[29–М]. Палавонов А.М. Маориф ва ҷойгоҳи он дар сиёсати маорифпаваронаи Пешвои миллат / А. М. Палавонов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии “Нақши истиқлолияти давлатӣ дар рушди сиёсати иҷтимоӣ”. – Душанбе, 26 сентябри соли 2023. – С. 112-118.

[30–М]. Палавонов А.М. Метод ва усулҳои навини таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ / А. М. Палавонов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ – амалии “Омодасозии мутахассисони педагогии фаъолиятҳои навоарона”. – Душанбе, 15 апрели соли 2024. – С. 68-74.

[31–М]. Палавонов А. М. Омилҳо ва роҳҳои баланд бардоштани сифати таълим бо истифода аз технологияҳои педагогӣ / А. М. Палавонов., Л. М. Иматзода. // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалии “Масъалаҳои мубрами назария ва амалияи тадқиқоти педагогӣ: дурнамои инкишофи он дар замони муосир” – Душанбе, 20 октябри 2023. – С.78-82.

[32–М]. Палавонов А.М. Проблемаи методикаи таълими фанҳои тахассусӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии замони муосир / А.М. Палавонов // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалии “Мактаби муосир ва проблемаи таҷрибаи пешқадами педагогӣ”. – Душанбе, 24-25 ноябри соли 2023. – С. 326-332.

[33–М]. Палавонов А. М. Истифодаи технологияҳои муосири инноватсионӣ дар таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ: Дастури таълимӣ - методӣ // Зери назари доктори илмҳои педагогӣ, дотсент Иматзода Л. М. – Душанбе, – 2022. –100 с.

[34–М]. Палавонов А. М. Истифодаи дурусти саволномаҳои тестӣ хангоми санҷишҳои фосилавӣ ва имтиҳонҳои ҷамъбаستӣ дар рафти таълими фанни таърихи халқи тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ: Палавонов А. М., Чорёри Х. Дастури таълимӣ-методӣ // Зери назари доктори илмҳои педагогӣ, дотсент Иматзода Л. М. – Душанбе, – 2022. – 65 с.

[35–М]. Палавонов А. М. Маҷмуаи саволҳои тестӣ аз фанни «Сиёсатшиносӣ» барои курсҳои сеюми ҷамаи ихтисосҳои шуъбаи рӯзона ва ғоибона: Палавонов А. М., Чорёри Х. Дастури методӣ. – Душанбе, – 2022. – 52 с.